

VÁROSAINK MÁTYÁS KORÁBAN.

*

IRTA

CSONTOS JÓZSEF.

SAROSPATAK.

Nyomtatta Steinfeld Béla, az ev. ref. főiskola betűivel.
1893.

Városaink művelődési állapota Mátyás alatt.

A városok állapotának ismerete elvezet bennünket a forráshoz, a mely kútfeje a nemzet egész életfolyásának; előnkbe állítja meglehetősen tiszta világításban a tükröt, melyben az ország képmása látható. Az ország városainak külső alakulása, építményeinek minősége megmutatja nagyjában annak az országnak és nemzetnek izlését, következtetésre jogosít az iránt, hogy mily fokon áll annak a népnek műipara. A városok belső élete, az ipar és kereskedelem kultiválása, a nép társadalmi és privát foglalkozása képet nyújt annak az országnak műveltségéről, jelzi a tudományok és művészetek állapotát. S bármely ország városainak anyagi függetlensége, polgárainak jóléte, a városoknak külső terjedelme, lakosainak száma s mindezeknek gyors vagy lassú emelkedése avagy hanyatlása: bepillantást enged annak az országnak legbelsőbb történetébe. Mert rendesen, az egész ország népességének számára enged következtetni s egész biztosan mutatja, annak az országnak hatalmát, annak emelkedését vagy hanyatlását. Mert a városok mind-megannyi gócpontok, melyekben egy-egy vidék összpontosul. A város képviseli a körülte fekvő vidéket s általában kifejezője is a környező területek szellemi és anyagi nivójának. Ennélfogva a népek életében a városi intézmény épen nem jelentéktelen tényező, annyival kevésbé, mert nem csak kifejezője a közművelődésnek, az ipar és kereskedelem terjedtségének, a tudományok és művészetek virágzásának s az ország vagyoni helyzetének s hatalmi állásának, — hanem egyúttal mindezeknek hatalmasan működő eszköze is.

Magyarország külső politikai története is elválaszthatatlan a városok e korbeli fejlődésének ismertetésétől. Sok város lesz nagygyá, bővül külső terjedelmében, jogokban és kiváltságokban — azért, mert egy ellenállani tudó, az ellenség váratlan előnyomulását feltartóztatni képes, állandó, erős védbástyára van szük-

sége a királynak, az országnak, — azért, mert a szomszéd ellenséges nagyhatalmak ellenében kedvezmények, rendkívüli kiváltságok nélkül kockára volna téve a város polgárainak hűsége s válságos időben könnyen válhatnának veszélyes ellenséggé azok a városok, melyeknek az országot védni hivatásuk. Viszont városok pusztúlnak, egész vidékek felperzseltetnek, hol ellenség vonul át pusztító zivatarként. Polgárok és nép kimerülnek, anyagilag tönkre mennek, kulturájuk megakad, hol évek hosszú során át meg-megújuló ádáz harci tusa ví. De szoros összeköttetés van a városok története s a politikai események közt annyiban is, hogy a nyilvánosság előterébe azok a városok lépnek, melyek irányában a király és nemzet politikája mozog; s csendes, szinte ismeretlen élet foly ott, hol hadak nem, vagy alig járnak, hol a városok az ország politikai nagy eseményeinek színterétől távol esnek.

A városi élet és intézmény hazánkban IV. Béla alatt nyert nagyobb lendületet. Ez mindenféle kedvezményekkel s kiváltságokkal édesgette be az idegeneket, főleg németeket. A betelepített községeket fallal körítik; a falgyűrűn belől lakó nép a maga kiváltságaival s sajátos közigazgatásával létrehozza s kifejti a harmadik rendet, megalkotja a városi polgárságot (cives, burgen-ses). A városi polgárság érdekének gyámolításában királyaink közül kiválik: Róbert Károly, ki a bányaipar és bányászjog megalapítójának nevezhető, — Nagy Lajos, ki az ipartörvényt szabályozta, megindítója lett a magyarországi ipar nagyobb mérvű művelésének, a kereskedés érdekében sok városnak kiváltságot adott s a honvédelem és a városok haladása szempontjából súlyt fektetett arra, hogy az országban minél több bekerített erős város legyen.

Azonban nálunk a városi intézmény, a polgári elem virágzásának olyan fokát, mint pl. az oligarchia II. Endre alatt, soha nem érte el; olyan szerepet sem vitt soha, mely Magyarország politikai történetében valami tekintetben döntő lett volna. Legfelebb egyes városok válnak ki s avatkoznak néha bele a politikába is, mint pl. Buda, Venczel királylyá választásánál.

A városok hatalmi állásának, politikai szereplésének s talán anyagi jólétének is legkedvezőbb korszaka a XV. század s annak is inkább az első fele, a Zsigmond uralkodása, ki a városok politikai életének megalkotója volt. Nem tartozik ide annak a bírál-gatása, hogy Zsigmond jószántából járt-e el, avagy politikai kény-szerűség vezette a polgárrend emelésére, hogy szüksége volt

uralkodása biztosítása végett valamire támaszkodni s e támpontot a városokban látta feltalálhatónak. Előttem úgy látszik, hogy a városok emelésére czélzó törekvéseiben nem annyira az a tudat vezérelte, hogy a külső ellenség ellenében az erősített városok védelmet nyújtanak, hanem inkább az udvari párt erejét akarta fokozni az arisztokrácia túlkapásai és hatalmaskodása ellen.

Sok város vagyoni gyors emelkedését, külső tekintélyét és hatalmi állását egyenesen a Zsigmond folytonos pénzzavarának köszönhetette. Pest pl. 1413-ban szabadul meg Buda hatalma alól, ekkor nyer jogot bíró és hat esküdt választására. Az előtt a budai esküdtek egyike volt Pest bírása, s ezt is a budai bíró és esküdtek nevezték ki, s nem a pestiek választották. Ennek előzménye az, hogy 1410-ben, midőn Zsigmond ismét megszorult s még a gazdag Buda is csak udvariaskodással fizette ki a hozzá forduló királyt, a dolognak neszét vett, ügyes és értelmes pestiek hirtelen összeraktak 1000 aranyat, s tisztelgő küldöttséggel ajándékozták oda az összeget az uralkodónak, ki — mint látszik — nem is volt hálátlan irántuk.¹

Zsigmond alatt a városok országos rangra emelkednek. Az 1405-iki országgyűlés a városok szervezésével foglalkozik, hatóságát szabályozza s tényleg a szabad városok polgárságát az országos rendek sorába emeli. Ez időtől kezdve a városok a rendek gyűlésének törvényes tagjai, az országgyűlésre a királyok által meghívatnak s oda a maguk kebeléből követeket küldenek.

A Zsigmond halálával beállott gyakori trónváltozások, a véres trónviszály s a háborúk csaknem szakadatlan sora, már nem kedveztek többé a városok békés fejlődésének. A pártoskodás elszakította egymástól a városokat, a háború vad szelleme üszköt dobott a szépen emelkedő városokra, a csatazaj megszorította az ipart, útját állta a kereskedésnek, már pedig mindig e kettő volt legszilárdabb létalapja a városok vagyoni fejlődésének.

Ily körülmények után helyezte a nemzet bizalma és reménye 1458 január 24-ikén, a 15 éves Mátyást a magyar trónra. Mátyás hosszú uralkodása alatt rendet tartott; az oligarchiát megfékezte, hatalmas ellenfeleit mindenfelé megalázta s Magyarország fényét, tekintélyét és hatalmát oly magas fokra emelte, a melyhez hasonló fényes polczra soha többé nem emelkedett. Fényes tehetségei, megtörhetetlen akarateréje, a legválságosabb körülmények közt

¹ Salamon II. 401. Csánki I. 23.

sem csüggedő bátorsága s a legczélszerűbb eszközök sikeres felhasználása mindig biztosította számára a diadalt, úgy kifelé versenytársaival s ellenségeivel szemben, mint benn az országban, ha netán némelyek vaskezőnek nyomása alól, mely néha a szigorúnál is szigorúbb volt, menekülni szerettek volna. Nagy volt még egyszer Magyarország és hatalmas. De a hatalom és nagyság, úgy látszik, csak olyan volt, mint a kialudni készülő őr fellobbanása. Nem volt, ki folytassa, nem volt, ki legalább megtartani bírja a Mátyás által elért eredményt. Nagy tehetség után egy nevetéses báb került Árpád trónjára; fény után sötétség, erő után gyáva tehetetlenség. Mátyás műve ezért tűnt el szinte nyomtalanul s ezért bukott alá oly hirtelen Magyarország a mohácsi vészszel.

Mátyás története igazán elválaszthatatlan országa történetétől. Annyira aktív szerepet visz, annyira minden ő mindenben, hogy jó és rossz, előmenetel vagy hanyatlás jobbra mind kezétől függenek. Hadvezér volt és törvényhozó, a kormány minden szála tőle ágazott szét. Kezdett és végzett s akaratát érvényesítette mindenütt. Mátyás egy valódi egyedúr volt a maga nagy tehetségeivel. A legkitűnőbb kormányforma ez s országra és népre a legüdvösebb, ha oly ember ül a kormányon, ki a közjóért tenni akar is, tud is. Biz ő nem tartotta meg néha napján, kivált ha nehéz helyzetben parancsoló szükség is kényszerítette, az alkotmányosság szigorú korlátait. Sokszor rádiktált egyik-másik városra oly pénz- és véradót, hogy azt csak roppant áldozattal adhatták meg s nem zúgolódás nélkül. De ott volt más oldalról mindig az ő segítő jobbja is, mely nem egyszer többszörösen felülmúlta az adott szívességet. Sokszor volt nehéz kezének nyomása, itt-ott le is akarták már rázni magukról: de fizettek volna később szívesen többet is, áldoztak volna örömet mégannyit s tűrték volna a vaskéz szorítását, ha még egyszer vissza varázsolhatták volna a Mátyás alatti állapotot. Mert Mátyás alatt rend volt s ő maga igazságos bíró. Mindenkinék, — úgy főurnak, mint főpaprak, nemesnek vagy polgárnak — csak az őt megillető jogkörben kellett mozognia. Minden kihágást, erőszakos eljárást azonnal megtorolt s a panaszos fél javára igazságot szolgáltatott. Fontos e körülmény nagyon a városokra nézve, mert a városok békesége, jogaiknak épségben tartása, érdekeik előmozdítása nem annyira országos törvényekben gyökeredzett, mint sokkal inkább a királyi kegyelemtől függött.

Kiválóbb városok Mátyás korában.

Magyarország összes városait sorba ismertetni nem lehet czélom. Különben is némely város, távol a hadi mozgalmaktól s félreesve a fő kereskedelmi útaktól, csendes, mondhatni ismeretlen életet folytat; mások levéltárai a Mátyás korabeli viszonyokra vonatkozólag, majd hogy semmi adattal nem rendelkeznek, vagy legalább ez adatok nem ismeretesek. Rövid és futólagos áttekintést kívánok adni, csak annyit, hogy a városok e korbéli szerepléséről legalább halvány képet szerezhessünk s megtudjuk, hogy mely városaink állanak előtérben.

Buda, mely Ranzan leírása szerint e korban „*urbs etsi parum ampla, pulchra tamen nobilisque*,”¹ a XV. században már az ország hivatalos fővárosa, a fejedelem állandó székhelye. Maga Mátyás is egy oklevelében úgy szól róla, mint a mely „*solium regiae dignitatis caputque regni*.”² Mátyás nagyratörő kulturterveinek fonalai Budán, mint központban futnak össze. Innen vezeti az ország kormányát s csakis akkor működik másutt, ha alkalmi ügyek elintézése vár rá.

Buda város gyorsabb fellendülése Lajossal kezdődik, kitől 1347-ben kapja az árúmegállítási jogot. Vizen és szárazon a közlekedési út erre futván, Buda kereskedelme gyors virágzásnak indul s polgárai meggazdagodnak. Buda előkelő állásának illusztrálására elég felemlíteni, hogy a XIV. században és a XV-ik első felében Pesttel együtt, melylyel ekkor még jóformán községi egységet képezett, évenként 4000 arany forinttal adózott a királyi kincstárba. Ha e teher $\frac{1}{3}$ -dát, melyet Pest tartozott fizetni, levonjuk, marad 2667 arany ft. Ez összeg nagysága akkor tűnik ki, ha tudjuk, hogy pl. az egész Ungmegye 1500, Bereg 2600, Ugocsa

¹ Schwandtner I. 331.

² Kaprinai I. 480.

1300, Máramaros 1700 ftot fizet- (ugyanannyi jobbágy-telek, a hány ft), továbbá Liptómegeye 7—800-at, Thurócz 944 — 997-et, Árva pedig csak 300-at.¹ — Valószínűleg 1470 elején, a sassadi pusztával bővül Buda határa s a király nyanekkor minden földesúr jobbágysait feljogosítja, hogy Budán megtelepedhessenek.²

Buda jellege Mátyás alatt is határozottan német. Törvénykönyve, mely a XV. század elején készült, német; hivatalos nyelve is az, és a templomban is német nyelv honol. A XV. század elején Budán bírónak csak olyan polgár lehetett, ki legalább 4 ösere nézve német származású volt.³ — A magyar polgárság Albert alatt vívja ki a németekkel való egyenjogúságát. Alatta a két egymással összeférni nem tudó nemzetiségű polgárok közt a verseny és írgység odáig fajult, hogy a németek, elbizakodva a király német származásában, a magyar polgárok, úgy látszik leg-erélyesebb tagját, Ötvös Jánost alattomban kivégezték és vízbe vetették. Mikor a magyarok megtudták e gyilkosságot — lehet, hogy a gyűlölség kente a németekre e gaztettet, — a legnagyobb elkeseredéssel vetették magukat a németekre s több polgár le-gyilkolása, sok ház szétrombolása lett a bosszú eredménye.⁴ Albert-től kezdve a két nemzet közül felváltva választják a bírót. A magyarság terjedésére nagyon jótékony befolyással volt az udvar Budán tartózkodása, mert a főurak és főpapok is kénytelenek voltak a királyi udvar kedvéért Budán házat tartani.

Pest a Duna bal oldalán, a XV. század elején, úgyszólván csak Buda ragasztéka, mely a fővárossal a Duna balpartjáról jövő árukat közvetíti. De épen, mert a belföldi cikkeknek Pest volt a természetes vásárhelye, sőt Buda még a Dunán közlekedő hajóknak is csak mesterséges s nagy nehézséggel fentartott ki-kötője volt: Pest mindinkább bővül terjedelmében, polgárai jó módra jutnak, míg végre 1413-ban Zsigmond jóakarata felszaba-dítja Pestet Buda gyámsága alól.

Ettől fogva Pest, mondhatni szökve emelkedik. Mátyás alatt — nem tudni mikor — szabad királyi várossá lesz s kőfallal kerített erősséggé, melyet a Mátyás elhunytával ismétlődött trón-

¹ Csánki I. 384., 409., 429., 443. stb. Teleki VI. 86., 105., 305., 295. 282. stb.

² Kovachich. Form. Sol. 531. Katona XV. 427.

³ Salamon II. 398.

⁴ Schw. I. 237—38.

verseny alkalmával Albert nem mert megtámadni, mivel ostrom-eszközöket nem hozott magával.¹ A csak imént függő város, igen hamar Buda versenytársa lesz s rangban mindjárt mellé sorakozik. Így az 1477-iki tárnokszéken, melyen egy őket érdeklő ügyben az erdélyi városok is részt vesznek, a városok ily sorrendben említetnek: Buda, Pest, Fehérvár, Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Szeben, Brassó, Kolozsvár és Kevi.² A Németországgal 1487-ben Szent-Pöltenben kötött szerződést mindkét fél részéről főpapok, fejedelmek és nagyobb városok írják alá. Pest itt is Buda után következik. A sorrend ez: Buda, Pest, Fehérvár, Kassa, Pozsony, Sopron, Lőcse, Bártfa.³

Mátyás Pest lakosait 1480-ban minden adó s királyi és királynéi vám alól felmenti s minden más kötelezettség alól, mit a kroáciai úton szoktak szedni a kereskedőtől, kivéven a modrusi tributumot, mely 1%, vagyis 100 arany ft érték után 1 arany ft. Pest kereskedőinek nagyon fontos lehetett ez út vámmentesége, forgalmuk erre nagyon élénk lehetett, kivált a Zeng és Zágráb közötti úton, melyet az oklevél különösebben is kiemel.⁴

Pest lakossága magyar. 1413-ban is magyar bírót választ.⁵

Pozsony. Ausztria felé minden tekintetben legkiemelkedőbb város Pozsony, Ausztria, illetőleg Bécs és Magyarország közvevitője, a magyar határnak Ausztria felől védvára. Mátyás korában azt mondják róla, „perpulchrum oppidum est et fertilitate agri, ob Danubii vicinitatem, insigne.“⁶

Pozsony szerencsés fekvésének köszönheti fontos kiváltságait s előkelő állását. A vízi- és szárazföldi közlekedésnek útjában lévén, a magyar királyoknak eleitől fogva nagyon is érdekükben állott e határvárost megoltalmazni a nyugoti inváziótól s megmenteni a hazai érdekeknek. Kiváltságainak törvényes alapja a III. Endre által 1291-ben kiadott privilégiális levél,⁷ melyet az Anjouk még kibővítenek. Zsigmond 1402-ben az árumegállítási jogot is megadja, a mely jog azonban csak a külföldi kereskedők-

¹ Schw. II. 147.

² Teleki. Okl. 602.

³ Teleki. XII. 376. l.

⁴ Kovachich. Form. Sol. 418.

⁵ Salamon II. 588.

⁶ Schw. I. 333.

⁷ Fejér. VI. I. 107—III.

kel szemben volt gyakorolható, kik Német-, Osztrák-, Cseh- vagy Morvaországba, vagy ezekből Magyarországra szállították árúikat.¹ Zsigmondnak pénzverési jogot is köszönhettek. Az L. P. (Liga Posoniensis) felíráttal ellátott pénzek veretési jövedelmén a kincstár és a város egyenlően osztoztak.²

Mátyás teljesen felismerte Pozsony város pártállásának nagy horderejét. Tudta azt is, hogy Fridrik céljai kivitelére mesterkedéseit a gazdag pozsonyiakon kezdi meg. Azért Pozsony iránt a királyi jóindulat legszélsőbb fokáig elment. 1459-ben megengedi a piros pecsét használását, mely joggal Buda város már ekkor élt.³ Felmenti a polgárokat teljesen a megyei gróf hatósága s bíraskodása alól.⁴ Kedvezéseinek, jóindulatának meg is lett a várt eredménye. Mert a mikor Fridrik egyenesen felszólította a pozsonyiat az ő érdekeinek támogatására, Pozsony rendületlen híve maradt Mátyásnak.⁵ De még később is, mikor a pozsonyi kereskedőknek nagy okuk van panaszt emelni Mátyásnál az ő győri kapitányának velök szemben tanúsított magaviselete miatt, ki a polgárok közül egynéhányat el is fogatott, — szilárd hűségükről biztosítják őt, egyúttal persze a háborgatás ellen oltalmat kérnek. Mire Mátyás azzal válaszol, hogy örömet veszi a hűségnyilatkozatot s dolgukban már intézkedett is, t. i. megírta Vankőnek, hogy inkább vegye védelmébe a pozsonyiat, sem mint ő maga háborgatja őket, az elfogottakat pedig haladéktalanul bocsássa el.⁶ Egy 1460. jun. 13. kelt oklevél a pozsonyiat minden bíróság, harminczad és adó alól felmenti.⁷ De az elengedett harminczadot jogában volt Pozsony városnak saját szükségletei fedezésére beszedetni, s tarthatott a harminczad-hivataloknál megbizottakat, kik a pozsonyi kalmároktól ezt az adót átvették, vagy rajtok behajtották.⁸ Úgy látszik, hogy a privilégium sem szerzett elég biztosítékot a zsarolók ellen. 1462-ben kénytelen a király a harminczadosainak szigorúan meghagyni, hogy a

¹ Bel. I. 149.

² Teleki VI. 184.

³ Katona XIV. 225.

⁴ Kaprinai II. 240—243.

⁵ Katona XIV. 227.

⁶ Teleki okl. 306.

⁷ Kaprinai II. 427.

⁸ Bel. I. 155.

pozsonyi kereskedőktől, mivel az alól régebbi oklevelük értelmében felmentettek, a harminczadot szedni s e miatt őket bántani, avagy árúikat lefoglalni semmi szín alatt ne merjék.¹ 1464-ben arany pecsétetes levélben erősíti meg Pozsony város mindazon szabadalmaikat s kiváltságait, melyeket 1291-től a legújabb időkig kapott.²

Az élénk kereskedő nép szerfeletti kiváltságaival azonban sokan nem szívesen barátkoztak meg, kivált a kiknek a zsebébe nyúlt az ő kiváltságuk. Gyakori egymásutánban most itt, majd amott van bajuk s mindig a király erélyes fellépésére van szükség. 1464-ben Dénes esztergomi érsek ellen panaszkodtak, ki Komáromban s másutt is, hol birtokai voltak, szépen megvámolta árúikat, mit se törődve az ő protestálásukkal s privilégiumjokkal. Mátyás meghagyja Gáji Horváth Gergely budai várnagynak, hogy ha netalán az érsek tovább is folytatná a törvénytelen sarczoltatást, a pozsonyiakat minden károsítás ellenében megvédeni kötelességének ismerje.³ A pozsonyiak igazságtalan bántalmazása ellen emel szót egy 1461. évi királyi levél is, melyben megparancsolja a semptei várnagyoknak, hogy az élelmi szerek bevásárlása végett a Sempte várával szomszédos helységekre menő pozsonyi polgárokat útjukban feltartóztatni ne merészeljék, se személyükben ne háborítsák, se vagyonukban meg ne károsítsák őket, hanem inkább vegyék pártfogásukba s a háborgatásoktól oltalmazzák meg őket.⁴ 1469-ben a bazini és szentgyörgyi gróf özvegyével gyűlt meg a dolgok, kit Mátyás hasonlóképp eltilt a polgárok bántalmazásától; megtiltja azt a brutális önigazságszolgáltatási módot is, hogy midőn a polgárok erdejökből fát hoznak, az urasági cselédekkel elszedeti szekerüket, lovukat; ha netalán valami törvényes követelése van, forduljon a rendes bírósághoz, az majd igazságot fog szolgáltatni.⁵ Hasonló értelemben ítélt 1486-ban János és Zsigmond, bazini és szentgyörgyi grófok ellen, kik a pozsonyiaknak az ő birtokukon eső szőlőhegyeken termett boruktól, erőszakkal kilenczedet szedettek stb.⁶

¹ Teleki Okl. 327.

² Fejér. Auth. 173.

³ Teleki Okl. 362.

⁴ Teleki Okl. 320.

⁵ Teleki Okl. 488.

⁶ Teleki Okl. 744.

Fridrik ellen óriási segítségére volt Pozsony Mátyásnak. Ágyúban, fegyverben, lőporban, emberben és pénzben annyit áldozott, hogy néha csaknem romlásra jutott általa. Azonkívül pedig közvetlenül útjában volt az ellenség pusztító becsapásainak. Mátyás 1473-ban a város felsegítésére 100 arany ftot utalványoz a korona-adóból s a pozsonyi korona-adószedőnek meg is hagyja annak azonnal való lefizetését.¹ Ugyancsak 1475-ben egy rendkívüli intézkedés indokát az képezi, hogy a városnak a sok ellenséges beütések úgy is roppant sok kárt okoztak. Eddig ugyanis, ha a zsidó hitelező a neki adós idegen ellen a pozsonyvárosi hatósághoz fordult, a magisztrátusnak kötelessége volt az idegent letartóztatni. Igen, de az idegenek letartóztatásáért aztán temérdek bántalmat kellett elszenvedni, mert a szomszédok rövid úton vettek maguknak elégtételt. Hogy e kellemetlen teher alól meneküljenek, a királyhoz fordúlnak kérelmükkel, a ki különös kegyképen megengedi, hogy ezentúl a város nem köteles az idegen adósokat semminemű felszólításra letartóztatni, sem vagyonukat lefoglalni, hanem a zsidó hitelezők idegenek ellen az azokra nézve illetékes hatóság előtt indítsanak keresetet.² 1482-ben a városnak engedi a harminczadi jövedelemnek azt a részét, mely a pozsonyi polgárok saját árútól a koronát illetné; de kiköti, hogy idegen árút sajátjuk gyanánt ne hozzanak be magukkal s egyes felmerülő esetekben esküvel tartozzanak bizonyítani, hogy az árú a sajátjuk.³

Pozsony Mátyás király korában teljesen német jellegű. Lakosai annyira nem magyarok, hogy az 1446-iki országgyűlésen követei sem tudtak magyarul.⁴

Sopron. Ausztria felé egy másik jelentékeny védőhely Sopron. A város kiváltságolt helyzete régi keletű. Imre, IV. Béla, Kun László, III. Endre királyoktól származott privilégiumok, mely azonban elveszett. Róbert Károly ezt akarván kipótolni, Buda és Fehérvár szabadalmaiban részesíteti őket.

Sopron az egész időszakon át alig van összeköttetésben a királylyal. Mátyás uralkodásának elején, mint zálogos birtok a Fridrik kezén van, hova 1441-ben Erzsébet anyakirályné juttatta.

¹ Teleki Okl. 550.

² Teleki Okl. 568.

³ Teleki Okl. 697.

⁴ Teleki Okl. 71.

A korona feletti harczban e szerint Fridriket kellett segitenie a magyar király ellen. Fridrik nem is késik kihasználni a soproniak segítségét. Így a rendes adó felett 1458-ban 8 nap alatt kiállítandó 10 lovast, 40 gyalogot és 4 szekeret kér tőlük; ha ezt nem tudnák oly rövid idő alatt neki Kőszegre elküldeni, kötelezettségüket pénzfizetésre változtathatják, küldjenek annyit, a mennyin a mondott csapatot ő maga kiállíthatja s egy hónapig fenntarthatja. Megtudjuk ebből azt is, hogy egy lovas egy heti ellátásáért egy font fillért számítottak, gyalogért pedig fél fontot.¹

Mátyás e határszéli város fontosságát nem kicsinyelte s minden tőle telhetőt elkövetett, hogy azt visszacsatolja a koronához. Már 1458-ban határozottan kifejezi egy levélben szándékát, hogy rövid időn kiváltja a zálogból.² S csakugyan, mikor végre Fridrikkel a korona iránt jó véget érhettek, Sopron visszaszakerül a magyar király felügyelete alá. 1463-tól magyar birtok s sz. kir. város. 1464-ben meghívja a király a koronázási ünnepélyre, hogy ott követei által képviseltesse magát. Ledőlt falainak megerősítése végett utasítást küld a soproni nemesiséghez, hogy a fal kijavításában a soproniaknak segédkezett nyújtsanak.³ Ugyancsak 1464-ben, mint Pozsonyt, azzal tünteti ki, hogy arany pecsétes királyi levélben Sopron összes szabadalmait ünnepélyesen megújítja és megerősíti.⁴

Sopron azonban a király egyenes hatóságához nem sokáig tartozott. 1469-ben még szoros az összeköttetés, tudjuk onnan, hogy néhány oly dolog megbeszélésére, melyet levélre bizni nem lehet, sörgősen 2—3 előkelőbb soproni polgárt kéret magához:⁵ — de már 1471 október 31-ikétől Sopron újra zálogos birtokká lesz, 10,400 magyar forintért Weispriach Zsigmond birtokába jut a szokott adókkal s jövedelmekkel együtt. Ennek utódai még a következő század közepén is bírják. Ez a Weispriach Zsigmond 1466-ban emeltetett magyar nemességre. A királynak fontos szolgálatokat tehetett, mert ez a nemesi rangon kívül őt és utódait a soproni főispán s minden más hatóság alól kiveszi s közvetlen királyi

¹ Tört. tár. IX. 162.

² Tört. tár. IX. 161.

³ Tört. tár. IX. 165.

⁴ Teleki VI. 30.

⁵ Tört. tár. IX. 166.

⁶ Tört. tár. I. 147.

hatóság alá rendeli. Frakno és Kabold váraitól és népeitől neki ajándékozza a kamaranyreséget; majd neki adja a várakat is s feljogosítja mindazon várak kiváltására s magához vevésére, melyek Fridrik császárnak kezén vannak zálogban.¹

Zsigmond óta Sopron pénzverő hely is volt. Fridrik császár, a kinek birodalmában a pénzügy nem a legjobb lábon állott s a pénzek nagyon hitvány minőségben kerültek forgalomba, 1463-ban megtekintés és megítélés végett egy forintost kér Sopron várostól.²

Kőszeg. Sopronnál kevésbé volt ment a háború vészes pusztításaitól a vasmegyei Kőszeg. Sok ideig Fridrik birtokában találjuk, ott marad az 1463-iki egyesség után is.³ A kitört újabb háború Kőszeget a legközvetlenebbül érintette. 1477-ben Fridrik inti Kőszeg polgárait, hogy a magyar sereg ellen igyekezzenek védekezni, legalább addig tartsák magukat, míg ő segélyükre siet. Hogy ez az év nem repül el vész nélkül Kőszeg felett, mutatja többek között az is, hogy nagymennyiségű kárúk pótlására 1478-ban Fridrik gabonáikat s boraikat vámmentesekké teszi. 1482-ben Mátyás végleg visszafoglalja Kőszeget, de nagyon megrongált állapotban. A következő év elején megerősíti szabadalmait, s hogy a kimerült polgárság kiheverje egy kissé a pusztító csapásokat, 5 évre minden vámfizetéstől szabadokká teszi őket. Az ostromot Kőszegnek a falai is megsínlették. Annak felemelésére Mátyás 41 fillért adományoz a városnak, öt egymás után következő évre. De Kőszeg híres szőlőművelése is rengeteg kárt szenvedett s csaknem végromlásra jutott. Mátyás, a polgárok gazdagodásának ezt a jelentékeny tényezőjét újra lábra akarván állítani, buzdításul, megkárpótlásul mindazon szőlőbirtokos polgárt, ki a háború alatt tönkre ment szőlőkertjét beültette s újra rendes művelés alá fogta, 5 évre a bordézma fizetésétől felmentette.⁴ 1484-ben pedig megszüntette a tilalmat, mely szerint a kőszegieket Ausztriába borukat ki nem vihették. Lehet, hogy az ausztriai háború miatt tiltotta el Mátyás e fontos kereskedelmi cikk kivitelét, talán végkép megakart szakítani minden összeköttetést a kőszegieket és Fridrik közt. Most, 1484 szeptember 25. kelt levelében megengedi, hogy borai-

¹ Tört. tár IX. 69.

² Századok 1869. 737. Tört. tár IX. 165.

³ Teleki Okl. 349.

⁴ Chernel II. 23.

kat, úgy benn az országban, mint a külföldön akárhová, vihessék és eladhassák, csak a királyi vámokat és más köteles fizetéseket tegyék le azokért.¹

Győr. A XV. század legelőkelőbb városai közé számíthatjuk Győrt is, melynek azonban e korbeli története ismeretlen. 1489-ben óriási tűzvész pusztította el, mely veszedelméről a XVI. században Bizarus ezt mondja: Ignis ita crevit, ut cum omnia illa aedificia ex combustibili materia atque arida constarent, nulla domus ab igne immunis extiterit, excepto praetorio ac aede primaria, quae quidem loca dumtaxat solidis lapidibus construebantur.² Tehát csak azok az épületek maradtak meg, melyek tűzmentes anyagból épültek. A város legnagyobb része azonban éghető anyagból építkezett, a falak betapasztott sövényből, a föld szalmából vagy nádból állott. A leégett város nyomorán Mátyás is könyörül. Hogy az üszökből minél hamarabb felépülhessen, polgárait 6 évre minden adótól felmenti.³

A határhoz közel, említésre érdemes városok: **Nagy-Szombat**, egyike az ország legrégebb szabad királyi városainak. Az északnyugati közlekedés egyik útvonala itt ment keresztül.

Kis-Martont határszéli fekvése s az osztrák háborúk szintén nevezetessé tették.

Emlegetett hely a Kőszeghez közel eső **Szombathely**, mely város a pusztító háború sokszoros veszteségeiből hasonlókép kivette a maga részét.

Jelentékeny erősség volt, fent a morva határon **Szakolcza**, melyet Lajos király vétetett körül fallal s ő emelte városi rangra.

Trencsén Mátyás korában szintén királyi város volt, mely ily czímen említettik: Civitas nostra Trenchiniensis.⁴

Kaparkodó és ügyes nép lakta a Vág mentén eső **Zsolna** és **Rózsahegy** városokat, melyek az Anjouk és Zsigmond alatt éltek virágzásuk tetőfokát.

Meg kell említeni **Nyitrát** is, mely e korban több közlekedési útnak csomópontja volt, s így fekvése által domináló szerepet vitt hazánk e részén áthúzódó kereskedelmi összeköttetésekben.

¹ Katona XVI. 563.

² Schw. I. 709.

³ Teleki Okl. 794. Tört. tár. IX. 75.

⁴ Teléki Okl. 318.

Bányavárosok. S ezzel a cseh pusztítások és rablások területére értünk. Magyarország egy része se állott ki annyi háborgatást, mint ez a felső része, hová az ellenség egészen befészkelte magát s a legkitűnőbb hadvezérek erélyes intézkedései mellett is egész 1474-ig rabolta a vidéket s megakasztotta az egész vidék kulturai fejlődését.

Itt találjuk az alsó-magyarországi hét bányavárost, melyek korszakunkban teljesen kifejlett autonóm bányavárosok. Formailag szövetséget nem alkottak, legalább is ennek nincs nyoma, de mégis több összetalálkozó érdek a szíves barátság és testvéries egyetértés kötelékét egészen szorosra vonta össze közöttük. Egy-máshoz fűzte őket az a körülmény, hogy 1424-től kezdve rendszeren királynéi birtokot képeznek, kik felettük a felügyeletet a közigazgatásban a zólyomi ispán által gyakoroltatják. Bizonyos jogközösséget teremt közöttük a királyi privilégium, melyet e korszakban a királyoktól közösen kapnak. Egymáshoz kapcsolta őket a geográfiai helyzet is a Garam völgyében. De leginkább az a tudat hozta össze őket, hogy a bányászatban, mely megélhetésük létfeltétele, egymásra voltak utalva. S összecsatolta őket végül a közös védelem szüksége, a beállott viszontagságos helyzet, melynek közepette támadóik ellen csak egységes akarattal léphettek fel nyomatékosan.

A csehek roppant sokat ártottak a bányavárosoknak, úgy, hogy tulajdonképeni fellendülésükről, a bányaipar felvirágzásáról szó sem lehet addig, míg e vidék a rablóktól meg nem szabadult. Az út biztonságának hiánya megfojtja a kereskedelmet; ha pedig ez nincs, nincs az iparnak tápláléka. 1459-ben a bányavárosokban nagy drágaság uralkodott, mivel a rablók miatt senki se merte természetményét a városokba szállítani, s azonfelül egyesek a terményt összevásárolván, csak magas árak mellett eresztették forgalomba, vagy pedig belőle szeszt égettek. Mátyás azzal út közéjük, hogy helytartójának szigorú parancsban meghagyja, miszerint az utak biztonságáról gondoskodják, a rablókat irtsa s a termények elvásárlását s nem a rendes célra való fordítását büntetés terhe alatt tiltsa meg.¹

A sok háborgatás és pusztító rablástól a nép elszegényedett. Mátyás azzal könnyít a terhükön 1470-ben, hogy megengedi: omnes

¹ Péch Okl. I.

civitates montanae Crembnicium, Schembnicium, Bistricia, Wybanya, Bakabanya, Lybetha et Feyerbanya ac pertinentiae earundem a solutione tributi regalis ac contributionis sive taxarum quarumlibet in medium regnicolarum nostrarum per eas pro tempore solvere debendarum in perpetuum liberae sint et immunes.¹ Hasonló az 1471-iki: ab omni solutione tributorum tam de personis quam de rebus et bonis eorum quibusvis facere debenda vigore privilegiorum divorum regum Hungariae nostrorum videlicet praedecessorum liberi sint et exempti.²

Mátyás kedvezése s az ő rendet tartó kormánya a bányavárosoknak hajdani jólétét visszaszerezte, sőt bizonyos tekintetben iparát emelte, jövődöbéli virágzásának alapját megvetette.

Az első hely közöttük a Comitatus Camerae főhelyét, Körmöczbányát illeti meg, mely aranyairól Mátyástól kezdve egész Európában ismeretes. A cseh husziták mozgalmai nem kímélték ugyan Körmöczöt sem, de a háború lángja és üszkei közt tekintélye mégis megnevekedett, míg versenytársának, Selmecznek a huszita háború szárnyát szegte. 1445-ben tagja az országgyűlésnek s 1456-tól piros pecsétet használ.³

A pénzverésre Körmöczbánya ügyelt fel. Mióta volt e szép jog Körmöczbánya városáé, nem tudni. 1459-ben a király az eddigi szokásra hivatkozik: *semper duo viri honesti de eodem consulatu, sicuti etiam hactenus solitum erat, pro probatoribus habeantur, qui probam monetae nostrae aureae in eadem camera nostra Cremniciensi pro tempore recipiant et examinent monetam eandem, ne in eadem ad damnum nostrum regium regnique fraus comitti possit aliqualis.*⁴ 1460-ban megújítja a király Körmöczbánya azon jogát, hogy bányabíróvá választthasson.⁵

Azonban legtöbb kárt mégis Mátyás intézkedései folytán szenvedett úgy maga a város, mint annak bányaipara. 1466-ban pénzdolgában a király megszorulván, a várostól mindazon aranypénzdarabokat kikövetelte, melyeket az pénzveréskor már hosszabb idő óta beszedett volt.⁶ Más oldalról pedig meghagyta Mikola István

¹ Teleki Okl. 514. Wenczel Bányaszat. 65. Katona XV. 444.

² Wenczel Bányaszat. 65. Wenczel Bányavárosok küzdelme 26.

³ Teleki Okl. 242. Wenczel Bányaszat 48.

⁴ Krizsko 27.

⁵ Krizsko 39. Péch 59.

⁶ Krizsko 39.

körmöczi pénzverő grófnak, hogy a bányamívelők által beváltott finom ezüst márkáját az Albert alatt fennállott 4 frt 50 krnyi beváltási árral fizesse. Ez az intézkedése idézett elő oly krachot, hogy a bányamívelés — kivált Körmöczön — igazán csak pangott. Mátyás 1479-ben Körmöcz városában tartózkodása alatt meggyőződén az állapotok siralmas voltáról, úgy a várost, mint minden ottani bányabirtokost a bányaadó s más tartozás fizetése alól 6 évre felmentette.¹

Selmeczbányát a huszita zavargás egészen leverte. 1442 május 24-ikén Rozgonyi emberei kirabolták és felgyújtották. S hogy a romlás teljes legyen, deczember 19-ikén erős földrengés rombolta le épületeit.² 1447-ben az országos rendek által privilégiuma megújítatott ugyan, de erejét csak lassan nyerte vissza. Bélabánya végleg elszakadt tőle, miután ez új város szabadalmát V. László 1453-ban jóváhagyta.³ Csak a huszita mozgalom teljes lecsillapítása után Mátyás alatt heveri ki veszteségeit, ki Körmöczön tartózkodása alatt 1479-ben megújítja kiváltságlevelét, mely a mozgalmas időkben szintén elpusztult.⁴

Beszterczebánya közvetlenül a Garam mentén feküdt. E kedvező fekvése csakhamar virágzásra juttatta iparát, azonkívül az alföldet közvetítő kereskedelmi főútvonalai Mátyás alatt a legélénkebb felvidéki kereskedő városok sorába emelték. Annnyira, hogy a bányavárosok közt igazi benső haladást csak Beszterczebánya mutat fel, bár neki nem voltak oly előnyei, mint Körmöcznek, a kamarai grófság és a pénzverőhöz való viszonya, sem bányái nem voltak oly gazdagok nemes érczben, mint például Selmeczbányaéi.

A cseh háború Beszterczebányát sem kerülte el, de nagyobb pusztulás és vész csak akkor érte, a mikor Hunyadi János 1450-ben seregével Körmöcz, Besztercze és Zólyom alá megy és a cseheket egymás után perzseli ki. Mikor Mátyás 1465-ben meglátogatja Beszterczebányát, a csehek itt már csendesek. 1478-ban nejét is elhozta ide s ugyanekkor a zólyomi várba és Beszterczebányán huzamosabb időt töltött, megtekintette a bányákat, zúzókat, őrlőmalmokat s olvasztókat. A két bányaváros, mint

¹ Krizsko 39. Péch I. 61.

² Péch I. 47. Wenczel Bányászat 37.

³ Kachelmann III. 62. Pech I. 52.

⁴ Péch I. 68.

nászajándék a zólyomi várral együtt, talán ekkor adatott át Beatrixnak. Ekkor rendelhetette el Mátyás annak az árucárnoknak és a körülte lévő vásáros bódéknak lerontását, melyet nem rég maga emeltetett, de a mely, míg egyrésről a város egyetlen nagy terének jelentékeny részét elfoglalta, másrésről pedig a vidék szép kilátását teljesen elvette. Mindkét itt időzése alatt a város privilégiumát megerősítette. Besztercebányán privát tulajdonát képező gazdag rézbányái is voltak, melyeket halála után egy kevés ideig Korvin János birtokolt, ki azonban már 1490. oct. 9-én kelt levelelének tanúsága szerint nem csak besztercebányai házát, hanem összes bányáit és nagybirtokait Thurzó János krakói polgármesternek és fiának Györgynek véglegesen eladta.¹

A többi négy bányaváros másodrangú szerepre szorítkozott. Sorsuk jóban roszban többnyire egyezik amazokéval. Mátyás 1465-ben Libetbányát s az ehhez tartozó Seilendorf és Sajba falvak jobbágy lakóit a csehek ellen tett jó szolgálataikért s a bányák művelésénél tanúsított szorgalmukért a *lucrum camerae* fizetéstől felmentette.² A Selmecz határán fekvő Bélabánya, mint láttuk, csak újabb időben szabadult fel Selmecz hatósága alól. E különválás 1466-ban, tehát Mátyás alatt fejeztetik be véglegesen a mikor az 5—600 főre felszaporodott bélabányaiak az esztergomi érsek jóváhagyása mellett Selmecztől egyházilag is külön községgé szervezkednek.³

Korpona. A felvidéki városok közül a cseh pusztítás talán egyre sem volt oly káros, mint a szép kiváltságokkal bíró Korponára. A rombolás itt oly mérveket öltött s magát Korponát annyira közvetlenül érintette a hadvész s a rabló kalandorok kíméletlen fosztogatása, hogy 1452-ben a pozsonyi diaetán, legalább határozatilag, a korok és rendek is oltalmukba veszik. Hasonlóan cselekszik a következő évben László király, ki egyúttal azzal a biztatással is megvigasztalja a rablók által lépten-nyomon sujtott várost, hogy nem fogja Korponát elidegeníteni.⁴ A csehek végleges eltávolításáig Korpona folyvást válságos helyzetben a pusztítások torkában van. A polgárok hajlékát láng emészti meg, vagyonát elprédálja az ellenség. Hogy a város valahogy kilábolhasson

¹ Ipolyi Besztercebánya 82—83. Wenzel Bányászat 52. Hatvani I. 12.

² Teleki Okl. 371.

³ Kachelmann III. 87. Wenzel Bányászat 42.

⁴ Magyar t. értekező I. 228.

a súlyos nyomorúságból, Mátyás a vám alól is teljesen felmenti a polgárokat.¹ Ez oklevél kiadására azért is szükség volt, mert IV. Bélától kapott privilégialis levelük szintén a rabló pusztítás áldozata lett s megsemmisült. A város lakossága is megfogyott. 1470-ben, hogy a szaporodást gyorsítsa, kimondja egy királyi levél, hogy a városban megtelepült s ott magának hajlékot emelő lakos, a levél keltétől (apr. 14.) számítandó 10 évig semmi kamaranyereségi és másféle adózásra nem köteleztetik.² 1471-ben a város rendes adójából a király örökre elenged 32 aranyat, marad tehát évi adóul 100 arany ft. E kegyelmi levél indokolása újabb világot vet Korpona siralmas helyzetére. Indokul ugyanis az szerepel, hogy a folytonos fosztogatás, a város számtalan leégése és kiraboltatása s a lakosság nagyon is szembetűnő megapadása tette szükségessé az adó leszállítását.³ Mindezekon felül még egyes hatalmasabb főurak is bántalmazták a szegény korponaiakat. 1470-ben Mátyás szigorú parancsot kénytelen küldeni János egri püspöknek, Gutí Ország Mihály nádornak és Báthori István országbírónak, hogy ezentúl a korponai polgároktól, vagyonukat illető vagy másféle adót és vámot kiváltságuk ellenére szedetni ne merjenek. Kijelenti e levélben, hogy Korponát is meg akarja tartani szabadságainak birtokában, s ha mostani parancs-levelének nem lesz meg azonnal a kellő fogamatja, Erneszt János zólyomi főispánt ezennel felhatalmazza, hogy a rendelete ellenére ezentúl kicsikart vámot az ő részére s az ő nevében foglalja le.⁴

Felső-magyarországi bányavárosok. Az alsó-magyarországi bányavárosok jogközösségének mintájára állott fenn a felső-magyarországi bányavárosok szövetsége. E hét bányaváros régi dicsőségének elfelejtett napjait élte még ebben a korban. Azóta közülök egyik-másik nem csak bányavárosi jellegét, de minden maradványát a hajdani előkelő szabadságnak rég elvesztette. Ebben a korban még önkormányzati jogokkal élnek s a köztük létrejött szövetség is jogaik védelmét, iparuk fejlesztését, rangjuk emelését célozta. 1487-ben Gölniczbánya, Szomolnok-bánya, Rudabánya, Jászó, Telkibánya, Rozsnyó-bánya és Iglo közöttük ügyeik megbeszélésére Kassán gyűlést tartottak, s rendszeres

¹ Teleki Okl. 430. M. t. értekező I. 232.

² Teleki Okl. 511. M. t. értekező I. 234.

³ Teleki Okl. 520. M. t. értekező I. 235.

⁴ Teleki Okl. 557. M. t. értekező 237.

formába foglalták addig gyakorolt bányaigazgatási jogait. Vezérváros közöttük Gölniczbánya, hol bányaügyekben gyűlésezni szoktak. E közös gyűlések határoztak minden oly kérdésben, mely a bányaügyekre vonatkozólag e városok érdekeit közösen érintette. Sőt az egyes városok bányászati ügyeiben, mint felsőbb fórum, ítéletet is hozott, a mennyiben mindenik város bányaügyi ítélete, a többi hat városnak képviselőiből álló gyűléshez volt felelősségteljes.¹ A nagyobb városok, mint önálló külön provincia, kisebb községekkel éltek szűkebb körű jogközösségben. Így Szomolnok-bánya kamaragrófjának és városi tanácsának hatósága alatt nem csak az anyaváros állott, hanem a kisebb szomszéd községek is, mint pl. Stoss, ugyanazon joghatóság ítélete alá tartoztak.²

Rudabánya ma csak egy falu. Az 1487-iki kassai összejövetele rangban a harmadik helyen említetik.

Telkibánya városi önállóságát már Mátyás előtt megnyirbálták: Hunyadi János 1447-ben a Rozgonyi családnak adományozza. A kegyelem döfést Mátyás adta meg 1470-ben a mikor a város összes királyi jogát a Rozgonyi családra ruházta. Ezt a községet is a bányászat megteremtője, Róbert Károly emelhette fel városi rangra. Egy 1393-iki oklevél tanúsága szerint, rendezett tanácsú város volt (civitas), melynek élén judex et jurati civis civitatis állottak.³ Későbbi időben bányászata teljesen elenyészett. Ma egy elmaradt falu.

A többi bánya- és bányavárosok szerencsésebbek voltak. Rőzsnórbánya tanácsának önálló közigazgatási és törvénykezési hatósága az egész korszakon át fennmarad, sőt II. Ulászló is megtartja önállóságát s megvédi Gömör-megye hatósága ellen.⁴ Igló szabadalmait Mátyás erősíti meg 1485-ben.⁵ Szomolnokbányát ugyanő veszi pártfogásába a Bebek krasznahorkai várnagya ellen s útját állja annak az önbíráskodó rendszernek, mely a szomolnokiak és svéd-lérik erdei lakhelyeinek s mileszen helyeinek feldúlásában, lovaik eroszakos elszedésében stb. nyert kifejezést.⁶

¹ Wenzel Bányászati 98.

² Wenzel Bányászati 83.

³ Wenzel Bányászati 90—91.

⁴ Wenzel Bányászati 95.

⁵ Wenzel Bányászati 98.

⁶ Wenzel Bányászati 86.

Felső-magyarországi 5 szabad kir. város. Szepes-, Sáros-, Abaújmegyék 5 szab. kir. városa már nem csupán segítője a királynak a csehek s lengyelek ellen, hanem egy állandó tábornot alkotnak, saját erejükből sereget szerveznek, várakat vívnak, mondhatni önálló harezfelekül szerepelnek az ország nyugalmanak háborgatói ellen. Midőn 1459-ben a komlósi kapitányt. Pozovai Jánost egyességre bírják, az egyesség úgy van fogalmazva, hogy egyfelől a csehek, másfelől Szepes-, Sáros-, Abauj-, Zemplén- és Ungvármegyék, valamint Kassa, Lőcse és Bártfa városok között karácsonig fegyverszünet köttetik.¹ Érdekes esemény számba vehetjük azt is, hogy a midőn Thurzó Márton a csehektől erőszakkal visszavette a szepesi várat és azt a meg-megújuló támadások ellen vitézül meg is védelmezte: nem volt hajlandó a várat úgy egyszerűen Mátyás kezére átadni, tudván hogy azon esetben a maga ellen bősztített csehektől nincs menekvése és oltalma. S nem is engedte át mindaddig, míg a felső-magyarországi városok írásban nem fogadták, hogy megtámadtataása esetén őt a csehek ellen minden erejükből oltalmazni fogják. Fenmaradt ez esetről Bártfa város biztosító levele.² El városok a a csehek és lengyelek elleni háborúban nem egyszer döntő szerepet vittek A támadó ellenség ellen ezek védik meg a vidéket, a rabló sziklafészeket ezek ágyúja és fegyverese teszi ártalmatlanná. Különösen kiemelkedik Kassa, Bártfa és Lőcse. Tekintélyük Mátyás egész uralkodása alatt tetőpontján áll. Az országgyűlésre rendszeren meghívotnak.³ Hogy nem kis pozíciót foglaltak el a magyar állam politikai életében sem, mutatja a lekenyerezési kísérlet, melynek segítségével a trónvágók a felvidéki városok pártfogását megnyerni siettek. Maximilianus római király 1490-ben felkéri a bártfaiakat, hogy a magyar királyság elnyerésére nyújtsanak neki segédkezet.⁴

Kassa. Legtekintélyesebb e felvidéki 5 előkelő város között Kassa, mely már ebben az időben a legszebb és legvagyonosabb magyarországi városok egyike. Nagyságát bizonyítja adója. 1462-ben,

¹ Teleki III. 196.

² Katona XIV. 368.

³ Meghívó leveleket lásd: Wagner. Dipl. 128, 133. Kovachich. Vest. 406, 331, 333, 297. Suppl. II. 152. Kaprinai II. 217, 221, 113. Tört. tár. IX. 160, 161. Teleki Okl. 805.

⁴ Wagner Dipl. 134.

midőn a király maga veti ki a korona kiváltására szükséges terhet a városokra, Kassára 5000 arany esik,¹ míg a híres Bártfára már csak 2000.²

Kassa teljesen kifejlett városi jogszervezettel lép át a XV. századba. Városi autonomikus kiváltságait Róbert Károlynak köszönheti, kinek csak művét folytatja fia Lajos király, midőn 1346-ban megadja a *jus gladii* s 1361-ben az árúmegállítási jogot, melyet 6 évvel később újra megerősít s akkor a lengyel és orosz kereskedőkre is kiterjeszt. Időszakunkban Kassa a honi és külföldi kereskedelem egyik legjelentékenyebb központja, az iparnak legrendezettebb tutora, s valóban „est totius regionis fama inclytum emporium.”³ A felvidéket megszállva tartó csehek ellen rendszeres hadat folytat, ő örködik egy egész nagy terület békéje s nyugalma felett. 1457-ben László király figyelmébe ajánlja Kassának az abaujmegyei Jászót, hogy jól vigyázzon reá, mert ha ez ismét a rablók kezébe esik, e vidék sorsa gonoszabb lehet, mint volt idáig.⁴ Mátyás egész uralkodása alatt, megszűnés nélkül fordul Kassához, kér vagy parancsol, Kassának mindent tennie kell. 1459-ben meghagyja neki, hogy a rabló csehek kiirtása czéljából engedelmeskedjék az ő felvidéki kapitányainak, s ha azoktól segélyadásra felszólítatik, saját javának előmozdítása végett is teljes erejéből minden népivel és ostromszereivel segíteni kötelességének ismerje. Ő maga is kevés idő alatt táborba száll s véget vet a hosszas nyugtalanságnak.⁵ A kassaiak a megbízásnak, úgy látszik, teljes mértékben eleget tettek, mert a király az év végén dicsérettel emeli ki hűségüket, vitézségüket s áldozatkészségüket, míg ugyanakkor az eperjesiekről úgy nyilatkozik, hogy azok „prorsus tepidi essent in dando auxilio pro communi bono, nec agerent exemplo aliarum civitatum, quae nobis summa constantia fideles esse student.” Sőt felszólítja Mátyás a kassaiakat, hogy igyekezzenek az eperjesieket is több buzgalomra és lelkesedésre hevíteni.⁶ 1471-ben a lengyel háború kitörésekor a király

¹ Teleki Okl. 334.

² Wagner Dipl. 123.

³ Schw. I. 334.

⁴ Tört. tár. IX. 160.

⁵ Katona XIV. 293; Kaprinai II. 280.

⁶ Kaprinai II. 363. Katona XIV. 297.

jónak látja figyelmeztetni a reá nézve nagyon fontos várost a jövőendő eseményekre, hogy hűségében valami csábító kilátás vagy az ellenségtől való félelem miatt meg ne tántorodjék. Ígéri, hogy a lengyel sereg ellen a várost segíteni és megvédeni kötelességének fogja ismerni.¹

Csapások és nagyobb mérvű vész nélkül azonban e mozgalmass időket Kassa sem élte át. 1481-ben ostrom alatt, végveszély szélén s erejében kimerülve kér sürgősen királyi segédelmet. A levélre Beatrix válaszol: Szánakozással olvastuk, úgymond leveleket, melyben állapototok nehézségeit leírjátok. De csak legyetek kitartók, rövid idő alatt felmentő sereg megy segélyetekre. Miként az elmúlt évben tettük, úgy most is küldöttünk a ti védelmezésekre annyi segélycsapatot, a mennyit csak tudtunk s azokat nyomon fogják követni az országnagyok által kiállított csapatok, egyesek már úthban is vannak arra felé. Legyetek hát türelemmel s kitartással, minden a ti óhajátások szerint fog történni és ellenségeink megrontására.²

Különösen sokat kellett elszenvedniök a kassai polgároknak egyes főuraktól, mint a milyenek a Perényiek voltak, Terebes, Sztropkó stb. urai, kiknek a királyi hatalmat és tekintélyt is fitymáló rabló garázdálkodása egyenesen és főképp a gazdag és hűséges kassaiak ellen irányult. 1483. Szent-Mihály napja körül néhány kassai polgár négy edényes szekérrel Szántó felé törekedett szüretre. A mikor Perényi Istvánnak Vizsoly nevű helységébe értek és ott annak vámosától régi szabadalmaik szerint szabad átmenetelt kértek, a földes úr tudtával és beleegyezésével a vámos és több vizsolyi jobbággy a harangok félreverése mellett fegyveresen megtámadták őket s a szekeresek közül némelyeket halálosan megsebesítettek, másokat irgalmatlanul elpáholtak s azonfelül Ferber Györggy kassai polgárnak egy kezét összetörték.³ Hasonló vitéz tetteket követett el Perényi Miklós, Sztropkó ura, ki sziklafészkéből valóságos réme volt a környéknek s a Lengyelországba vezető közlekedési vonalat egészen terrorizálta. A sűrűn érkezett panaszokra Mátyás megtiltja neki az útasok és kereskedők háborgatását s a súlyos panaszok miatt öngazolás végett maga elé idézi Perényit. De ez a parancsra rá se hederített,

¹ Teleki Okl. 530.

² Tört. tár. IX. 173.

³ Teleki Okl. 703 és 705.

hanem tovább folytatta erőszakoskodásait, annyira, hogy az idegen kereskedők nem mertek tőle az országba jönni. Ily helyzetben Mátyás felszólítja Kassát, hogy minden hadi szerezével azonnal szállja meg Perényi Miklós sztropkói várát, s ha azt bevette, adja át a királyi harminczadosoknak, hogy így e vár megvédje az útasokat és kereskedőket s a károsultak is elégtételt nyerhessenek.¹ Perényi Miklós még ez év folyamán meghalván, birtokait Perényi István veszi át, ki ellenszegülésében odáig ment, hogy Sztropkó és Fülek vár ostroma alatt a királyi seregekre lövetett, s aztán hogy daczolhasson a királyi hatalommal, Ujvár és Sáros várait zsoldos idegenekkel törekedett megrakni. Mátyás még az 1483-ik év folyamán nov. 15-én és dec. 10-én is sürgetve szólítja fel Kassa városát, hogy Lábatlani András felhívására tehetsége szerint adjon embereket és ostromszereket. Biztosítja, hogy megtéríti költségeit s egyáltalán oly szívességgel viszonyozza a jó szolgálatot, hogy nem lesz oka megbánni segélyadását.² Ugyanebben az évben újra igénybe veszi Kassa hadi erejét, mivel a Perényi István várainak kiostromlására küldött Lábatlani András Terebessel nem boldogult, neki pedig elég ereje szintén nem volt.³

1484-ben Mátyás a város 1500 arany forintra rúgó esztendei adóját két évre elengedi, azzal a kikötéssel, hogy 2000 forintot a város saját szükségletei fedezésére fordítson, a harmadik 1000 forintot pedig a sztropkói várból megkárosított lakosok nyerjenek kárpótlást.⁴ E pénz-segélyt maga a város kérte a királytól, mivel a város kellő megerősítése, kivált pedig egy most megkezdett bástyafal emelése sürgős kötelességet képezett, a polgárok pedig a legközelebbi években rengeteg károkat szenvedtek Sztropkó várából.

A Mátyás halálával azonnal megindult trónviszály újra nagyon érzékenyen érinti Kassát. 1490-ben az ostromzár alatt álló város Ulászlótól üres biztatást kap, hogy már rendelt sereget segedelmére. Kéri őket, hogy legyenek tekintettel jó hírnevükre s mindennel ellátott erős városukat ne engedjék saját kárukra elszakítani az országtól. hiszen az ő falaik oly erősek, hogy, mint mindenki tudja, évekig képes egy kis jóakarát azokat megoltalmazni.⁵

¹ Teleki Okl. 708. és 709.

² Teleki Okl. 710. és 712.

³ Tört. tár. IX. 173.

⁴ Teleki Okl. 715.

⁵ Tört. tár. IX. 175.

Kassának, ha mindjárt ideiglenesen vagy bizonyos összeg erejéig engedélyezve, pénzverő háza is volt Mátyás korában.¹ Az ebben készített pénzt ad normam Budensem használták.

Bártfa. Bártfa is, mint Kassa kiváltságaival s kifejlett önkormányzati jogaival városi életének virágkorát éli. Kiváltságait s ezzel kereskedelmének, főkép pedig iparának nagy fellendülését Róbert Károlynak s Nagy Lajosnak köszöni. Ez utóbbi 1376-ban Buda és Kassa privilégiumát adja a kőfallal már ekkor erős védhelyé alakított városnak.

A felvidék hadi mozgalmaiban előkelő szerep jutott Bártfa városának. Erzsébet királyné 1441-ben Bártfa segítségével köszönetét nyilvánítja s örömmel tudatja vezérei győzelmét.² László 1453-ban hű szolgálataik jutalmául új czimert ad a városnak s megengedi a piros viasz-pecsét használatát.³ A bártfaiak rá is szolgálhattak e királyi kitüntetésekre, megérdemelték azt a szenvedett károk s a borzasztó háborítások kárpótlásáért is. Hogy a rablók által egészen elárasztott Felső-Magyarországon mily kitett és veszélyes helyzete volt egy-egy városnak, kivált ha az királya mellett az ellenség ellen mozgósította is embereit: igen jellemzően mutatja a cseh rablók egy levele, melylyel azok a bártfai polgárokat tisztelték meg. A levél kelt a hegyben Szent Jakab napján, valószínű, hogy 1450-ben. Következésképp hangzik: Ti gonosz, igaztalan bártfai nép, a miért társainkat, a jó és ártatlan embereket felakasztottátok, ártatlanul legyilkoltattátok, a kik nektek, sem másnak nem vétettek: ha le nem teszték nekünk, társainknak és vérüknek érettük 400 arany forintot három hét alatt a krakó-hegyi kolostorba vagy Lechnicére a karthauziaknál, előbbutóbb úgy állunk boszút csapataitokon, foglyaitokon s alattvalóitokon, mint a mi vérünkkel történt.⁴ Pedig ezek a rablók még nagyon hosszú ideig garázdálkodnak a felvidéken, foly még a küzdelem mindkét részről hosszú esztendőkön át. 1453-ban, mint besztercei gróf, Hunyadi László is felszólítja a bártfaiakat a gonosztevők és rablók irtására.⁵ Perényi János 1456-ban biztatja a bártfaiakat, hogy mihelyt népei visszajönnek, azonnal küld nekik

¹ Kaprinai II. 155.. 189. 190.

² Wagner Dipl. 107.

³ Katona XIII. 912. Wagner Dipl. 113.

⁴ Tört. tár. 1882. 203.

⁵ Wagner Dipl. 115.

segítséget a jelenleg Tharkő és Palocsa vár körül kóborló rablók ellen.¹

A küzdelem Mátyás alatt is egyre tart, sőt a bártfaiak részéről még nagyobb hévvel s több áldozattal. 1458-ban László egri püspök és Olnodi Czudar Simon a rablók ellen általános felkelést szerveznek.² 1461-ben a király Richno és Sáros alá rendeli őket Upor László és Zápolya István zászlóaljához.³ Ugyanezen évben a lengyel rablók ellen fejenkénti felkelésre szólíttatnak⁴ s azonfelül a Sároست és Újvárt megszállott sereget puska-porral és dárdákkal nekik kell ellátniok.⁵ 1462-ben Szapolyai István zászlója alá 100 lovag, 100 gyalog, vagy legalább minden házhelytől egy fegyveres ember kell, ki 3 hóig táborban lesz. A következő évben Szapolyai még nagyobb mértékben veszi igénybe segítségüket.⁷ 1468-ban Kassa, Bártfa és Eperjes parancsot kapnak, hogy Szapolyai Imrét Kapu vár ostromában fegyverekkel, ágyúkkal s minden más vívó szerekkel segítsék.⁸ És e küzdelmekben Bártfa városa becsülettel megállotta helyét, Rozgonyi Sebestyén 1460-ban köszönetet mondván segítségükért a bártfaiaknak, kiemeli, hogy Sárosonál Bártfa segítő seregének kapitánya különösen kitüntette magát vitézségével.⁹ A következő évben maga Mátyás köszöni meg a sikerrel működő bártfai segédhadat.¹⁰ Hála fejében a király 1474-ben a zolnodi Czudar Jakab magvaszakadtával megüresedett Sárpatok, Rakitho, Svirzo és Aranypatak nevű birtokokat Bártfa városának adományozza.¹¹

Lőcse. Lőcsét, mint szab. kir. várost nem számították a 24 szepességi városhoz. Régi idő óta feje a szepességnek s a szepesi ispán székhelye. Időszakunkban teljes városi jogokkal felruházott élénk kereskedő s iparos város, az egész Szepességre szóló árú-megállítási joggal. A felvidék védelmében együtt küzd a többi felsőmagyarországi várossal. Így 1461-ben segédkezik a védvarak

¹ Wagner Dipl. 65.

² Wagner Dipl. 119.

³ Kaprinai II. 492. és Wagner Dipl. 70.

⁴ Kaprinai II. 492.

⁵ Kaprinai II. 493.

⁶ Wagner Dipl. 121.

⁷ Wagner Anal. IV. 20.

⁸ Wagner Dipl. 72.

⁹ Kaprinai II. 454.

¹⁰ Kaprinai II. 498.

¹¹ Katona XV. 728. Wagner Dipl. 72.

emelésénél;¹ ugyanebben az évben segédsapátot küld Murányvár ostromára Szapolyai Istvánnak.² Vitézségével e harcok közepette néha napján rászolgál a méltó elismerésre is. Pl. 1462-ben Lőcse emberei rárontanak a Tepla hegyét megszálló csehekre, megverik s mintegy hatvanat vagy levágnak vagy nyársba húznak. Hogy aztán az efféle nem szelíd tettekre a különben is embertelen nép, ha módjában volt, nem maradt adós, sőt kétszeres kegyetlenséggel pusztított, az egészen természetes. 1474-ben a király Lőcsét a lengyelek által okozott pusztítások kárpótlása céljából minden rendes és rendkívüli census fizetése alól felmenti.³

Eperjes szabad királyi város ebben az időszakban hanyatlást mutat. A csehek 1459-ben elfoglalják s ettől kezdve a város mintegy 3 évig rabló kézen van. Polgárai az egész országban vámentességet élveznek ugyan és sóárulási joguk van, de azért nem tudnak a királynak felvidéki haborújában kellő segítségére lenni, sőt nagyon rászorúlnak a király kegyelmére. Mátyás 1468-ban koronaadójukból 150 frtot elenged, 1474-ben pedig 500 arany frt évi adóban állapítja meg a korona iránti kötelezettségüket.

Szeben. Sok csapást állott ki a felvidéki zavargások alatt a sárosmegyei Szeben városa is. Korszakunkban kőfallal kerített, jogokkal s kiváltságokkal bíró város, melynek a király 1472-ben Buda és Kassa privilégiumát adományozza.⁴ A felvidéki zavargás csaknem a végpusztulás szélére juttatta. 1461-ben a Diósgyőrött időző király megköszönvén a rablók ellen adott segítségét, ígéri, hogy pártfogásában mindig részesíteni fogja s egyáltalában nincs szándéka a koronától elidegeníteni. Együttal tekintve, hogy a város az imént teljesen leégett (*funditus igne combusto*), annak felépítésére, melyek hasonlóképen romokban hevernek, a város évi 215 frt adójából évi 15 arany frtot a város rendelkezésére hocsát.⁵ Mátyás a hadi szolgálatoktól is lehetőleg megkíméli a kárvallott szebenieket s csak ritkán veszi igénybe szolgálatukat. 1483-ban Lábatlan András támogatására szólítja fel őket, ki ekkor a Perényiek Terebes várát ostromolta.⁶ 1485-ben újra segílyezi a várost: 4 évre 100—100 arany forintot ajándékoz a már elkezdett falak

¹ Kaprinai II. 575.

² Vagner Anal. I. 85.

³ Századok 1880. 610.

⁴ Vagner Dipl. 187.

⁵ Kaprinai II. 504. Vagner Dipl. 184. Katona XIV. 457.

⁶ Vagner Dipl. 189.

kiépítésére.¹ A lengyel háborúban Szeben város nem igen idegenkedhetett a lengyelek barátságától, mert a lengyel királyfinak, Kázmérnak a hadsereg pusztító előnyomulása alkalmával is kiterjed gondja e városra. Meghagyja 1471-ben serege vezetőinek, hogy Szebent hagyják sértetlenül, sőt inkább védjék a támadásoktól: Szeben meg fogja azt nekik hálálni.²

Kézsmárk. Ötödik felvidéki szabad város Kézsmárk, mely 1440-től kezdve székhelye a szepesi városok közös gróffjának, mely hivatalnak választás útján való betöltését Ulászló engedi meg.³ 1433-tól teljesen ki van szolgáltatva a csehek garázdálkodásának s nem is szabadul meg hamarabb azok nyügétől 1462-nél. Több ízben kifosztják, felgyújtják s minden védelmi eszközét elszedik, Mátyás féltő gonddal igyekszik az ellenség kezéből kivett várost maga iránt hűségben megtartani. Ezért tünteti ki 1463-ban címerrel és veres viaszpecsét engedélyezésével.⁴ 1465-től a Szapolyai család fennhatósága alatt áll a Szepességhez számított Kézsmárk is.

Máramarosi városok. Az ország északkeleti részén Máramaros erdei közt fekszik 5 királyi város: Huszt, Sziget, Hosszúmező, Visk és Técső, melyeket a bányáipar kifejlesztése céljából Róbert Károly emelt városi rangra közös privilégiummal, mely a nagyszőlősi kiváltságlevél mintájára készült. A koronához oly féle viszonyban voltak, mint az alsómagyarországi bányavárosok, csak-hogy eleitől kezdve tényleg egy közönséget képeztek. Mint királynéi birtokok, a huszti várhoz tartoztak.⁵ 1472-ben Mátyás összes eddig nyert szabadalmaikat megújítja s megerősíti. E városok környékén az oláhok vittek véghez szörnyű pusztítást s a megerősítő oklevél kiadására is az a körülmény volt a serkentő indok, hogy a király — e városok panasza után is — értesült a borzasztó romlásról, mely hűségük és ragaszkodásuk mellett az oláhok és mások részéről érte őket.⁶

Nagy-Bánya, Felső-Bánya. Felemlítésre érdemesek, mint előkelő bányavárosok: Nagy- és Felső-Bánya, mindkettő a Hunyadiak birtokában. Különösen Nagy-Bánya előkelő helyet foglalt el

¹ Wagner Dipl. 191.

² Wagner Dipl. 186.

³ Wagner Anal. I. 220.

⁴ Wagner Anal. I. 66.

⁵ Wenzel Bányászat 147.

⁶ Wenzel Máram. tört. 73.

hazánk városai között s virágzó és rendezett iparral bírt. Igazolja, ezt pénzverdéje. Bizonyítják egykori építményeinek bámúlatra méltó méretei, melyek csak egy jelentékeny nagyobb és élénkebb várost illethetnek meg. De mutatja népességének felszaporodása is. 1422-ben szükségessé vált, hogy a nagybányai parochus plébános még egy egyházi szónokot s azonkívül 11 káplánt vegyen maga mellé.¹ A város polgárainak jóléte és vagyonossága kitűnik abból, hogy 1468-ban a nagybányai pénzverőház valamint a szebeni és offenbányai pénzverők és bányák jövedelmét a királytól a nagybányai polgárok veszik ki bérbe 13.000 arany frtért.² Nevezetes Nagy-Bánya egy hosszú peréről is, mely a nagybányaiakkal határos Kővárt lakó Drágfiak és a város között 1384-ben kezdődött s csak 1503-ban a rákosi országgyűlésen ért véget olyan formán, hogy a per tárgyát képező erdőket a város jogos tulajdonába vette.³

Erdély városai. Magyarország keleti részén, Erdélyben négy kiemelkedő városi község vezeti a kereskedelmet, ápolja és műveli Erdély ipari fejlődését: Nagy-Szeben, Brassó, Besztercze és Kolozsvár. E városok szoros kötelékben szövetséget alkotnak s közigazgatásilag is megvan köztük a szilárd összefüggés. Azonfelül egyezők érdekeik, közös a fenyegető veszély, távol az ország közepétől egymás gyámolítására vannak utalva.

Mátyás alatt nem csak a városoknak volt közös története, de az egész Erdély érdekközösségbe tudott lépni a maga roppant eltérő gondolkodású s műveltségű lakóival, mely az 1467-iki felkelésben is kifejezést nyert. Már 1459-ben az erdélyi nemesség, székelység, 7 szász szék, Brassó és Kolozsvár, végre az erdélyi püspök, Máté, egyesületi szerződésre léptek Medgyesen. Az egyesülés célja a közös védelem bármiféle támadás ellen. De már ebben a szerződésben benne volt a felkelés csirája, egyes pontjai pedig határozottan király ellenesek, úgy, hogy az egész egyesülés úgy tűnik fel, mintha a királytól féltek volna s az ő részéről jövő esetleges támadásoknak akarták volna elejét venni. Hangsúlyozzák ugyan, hogy hűségeselek akarnak maradni a királyhoz, de ez frázis jelentőségre sülyedt azzal a pótlással, hogy hűk lesznek a most hozott határozatokhoz is. A szerződés egyik pontja

¹ Fejér Cod. X. 8. 233.

² Wenzel Bányászat 113.

³ Wenzel Bányászat 114.

eltilt mindenkit a király erdélyi követével való érütközéstől. A többi pontokban szerződnek, hogy egymást jogaikban nem háborgatják, mások ellen megvédik; támadás esetén mind a három nemzet s mindegyik város egyesülten felkél; a fenyegető veszélyről idejében értesítik egymást; hadi mozgalom idején a magyarok és székelyek szabadon bemehetnek a szász városokba, azok védelmére; a ki az egyességet megtöri, vagyon vesztéssel bűnhődjék s örökre megbélyegeztessék, az ilyennek fejkáltsága csak három dénár legyen.¹ 1467-ben e szövetségben egyesült erdélyiek érkezettnek látták az időt, hogy a Mátyás erőszakos kezétől s adópréselő szigorától megtámadott érdekeik mellett sikra szálljanak. 1467. aug. 18-án kelt a kolozsmonostori konvent előtt az összekülvő levél. Brassó városán kívül csaknem az egész Erdély talpon volt, sőt az összekülvő levelet Brassó is aláírta.² Az összekülvők tétovázó kezéből azonban a király meglepő gyors fellépése s erélyes szigora nagyon hamar kiűtötte a fegyvert s nem lett más eredménye az egész felkelésnek, mint rút kudarc s egy esomó áldozat.

Szeben. Erdély városai között politikai állására nézve határozottan első Nagy-Szeben. Ez a feje a szászságnak, mely Szeben körül provinciává tömörült s hét várost foglalt magában környékével együtt, melybe azonban nincs beleértve Szeben, valamint Brassó és Besztercze sem. Az igyekvő szászokat Mátyás több ízben pártfogásába veszi, s a mihez privilégialis alapon joguk van, azt a saját kárával is megadatni rendeli nekik. Így 1459-ben sókamari ispánjait utasítja a hét szász-szék azon kiváltságának figyelembe vételére, miszerint minden évben háromszor, u. m. Szent-György, Szent-István és Szent-Márton napján, a vízaknai sókamarából saját használatukra elégséges sómennyiséget szállíthatnak.³ 1472-ben újra megparancsolja erdélyi sókamari tisztjeinek, hogy Szebent és hét szász-széket kiváltságaik szerint megillető porsót, melyet több rendelete ellenére, számos év óta megtagadtak tőlük, ezentúl okvetetlenül szolgáltatassák ki.⁴ 1468-ban a verestoronyi erősség fenntartásának feltétele alatt nekik adja az e torony körül szedetni szokott — bár nem sokra menő — díjakat, melyeket itt

¹ Jakab Okl. 123.

² Jakab I. 523—7.

³ Teleki Okl. 301.

⁴ Teleki Okl. 543.

vám alá nem eső tárgyak után fizetnek.¹ Mindamellett Szeben és a hét szász-szék Mátyás alatt vagyoni jólétre nem emelkedett. 1469-ben földhérének $\frac{1}{3}$ -át azért engedi el, mert látja a nyomort és szegénységet, melylyel Szeben és a hét szászszék küzd.² 1471-ben megengedi, hogy a lakosok, a mint ezt különben régi szabadaik is mondják, Hunyad vára tartozandóságában s Erdélyben bárhol aranyat moshassanak, salétromot készíthessenek s a nyert aranyat az erdélyi kamarák árfolyama szerint beválthassák.³ 1471-ben ért véget a hét szászszéknek Pongrácz János özvegyével folytatott pere, melynek története röviden a következő: 1471-ben szeptember 30-án a pénzben megszorult király Küküllő várát és Szász-Sebes városát az akkori erdélyi vajdának, Dengelegi Pongrácz Jánosnak zálogba adta 20,000 arany frtéért. A vajda halála után Szász-Sebes birtoka felett az özvegy zálogbirtokosné s a hét szászszék között erős összeütközés támadt, mely azzal végződött, hogy a szászok Szász-Sebest erőhatalommal elvették. Panaszt emelvén az özvegy a királynál, ez felelősségre vonta a hét szászszéket. De midőn Mihály deák segesvári polgármester és Mészáros Benedek szebeni polgár a szász közönség nevében előadták, hogy bár az említett vár és város csak a királyi bérre és jövedelmekre nézve zálogosított el, mégis néhai János vajda, míg élt, különféle díjak és adók czíme alatt, több mint 14,000 frtot erőszakolt ki tőlük, a mit hitelesen be is tudnak bizonyítani: úgy ítélte Mátyás, hogy a kizsarolt összegek összeszámolására vizsgálat indíttassék s a törvénytelenül kicsikart pénzösszegek a zálogösszegbe tudassanak be.⁴ 1486-ban a szászok nevében a szebeni polgármester kérelmére II. Endre által 1224-ben kiadott, Károly által 1317-ben, Lajos által 1366-ban, Mária által 1383-ban, Zsigmond által 1387-ben és 1406-ban átírt és megerősített szabadságlevelüket mindezen megerősítésekkel együtt szóról-szóra átírja és megerősíti.⁵

Brassó. Brassó a Bárczaság központja, a Szeben főnöklete alatt álló szász közönség egyik tagja. A két előkelő város között eleitől kezdve volt valami kis verseny s Brassó, bár politikai

¹ Teleki Okl. 479.

² Teleki IV. 109.

³ Teleki Okl. 524.

⁴ Teleki Okl. 624.

⁵ Teleki Okl. 729.

súlyra nézve soha utól nem erte versenytársát, kereskedelmének nagyszabása, iparának fejlettségével messze felülhaladta Szebent. Az 1467-iki erdélyi lázadásból, miután az augusztusi összeesküvő levelet szintén aláírta, miért vont ki magát, nem tudni. Lehet, hogy a körültekintés böles politikája bírta rá s talán az önző elbizakodott vezetők egyenetlen intézkedéseiben nem bízott meg eléggé. Mátyás király 1467-ben a lázadás elfojtása után a karácsontra és az év végét Brassóban töltötte s ugyanekkor a várost hűségeért s a moldvai háborúban, hol költséget és vért nem kímélt, tett jó szolgálataiért a csak nem rég életbe léptetett koronaadó fizetéstől fölmenti.¹ Ettől fogva a király Brassót különös pártfogásában részesíteti. 1468-ban Brassó város javára árúmegállítási jogot enged: hogy a kik ezentúl bármikor Havasalföldről s Moldvából árúikkal Brassóba jönnek, árúczikkeiket kötelesek ott lerakni s helyben eladni vagy becserélni.² Még ez évben Brassó és a Bárczaság kérelmére a brassói vásárokon megengedi az oláhországi hosporák használatát s elrendeli, hogy az erdélyi pénzverő házak ispánja a mondott pénzeknek a magyar királyi pénzek mellett rendes folyást engedjenek.³ 1471-ben márczius hónapban Brassót és a Bárczaságot hűségének s szolgálatainak jutalmául s költségeinek némi kárpótlásául a Torda városában személyök és minden javaiktól eddig fizetett vámtól megszabadítja⁴ s ugyanczen évben, miután a csehek elleni háborúra nagy összeg pénzt adtak és külömben is nekik az ország más nemzetiségű lakosaival együtt Erdély védelmére folyvást őrködniök kell, a brassói és bárczasági szászokat felmenti ez alkaiomra a hadi kötelezettség alól s megparancsolja Dengelegi Pongrácz János és Monoszlai Csupor Miklós erdélyi vajdának s azok tisztjeinek, hogy az említett szászokat Erdélyen kívül katonai szolgálatra ne kényszerítsék, sőt a kiket talán kivittek, azokat is bocsássák haza.⁵

Besztercze Erdélynek egy harmadik szögletpontján a szász közönség főbb helyeitől messze kiesett. Valami nagyon szorosan nem is tartozott a kötelékbe, mit eléggé bizonyít az a tény, hogy a Hunyadiak korában beszterczei grófság czíme alatt

¹ Teleki Okl. 453.

² Teleki Okl. 480.

³ Teleki Okl. 481.

⁴ Teleki Okl. 522.

⁵ Teleki Okl. 528.

környékével együtt kiszakított a szász egységből. Ez időszak történetéből kiemelkedő mozzanatot képez Szilágyi Mihálylyal szemben elfoglalt álláspontja, a kivel a beszterczeiek sehogysém tudtak egyetértésre jutni. Helyzetük a grófok alatt nem a legkedvezőbb lehetett s temérdek erőszakosságot, igazságtalan üldöztetést kellett tapasztalniok a beszterczei gróf nevében felettük parancsnokoló vártisztoktól, mert Hunyadi László halála után minden áron véget akarnak vetni a rájuk nézve tűrhetetlenné vált állapotnak. Szilágyi Mihályt, ki Mátyás nevében át akarta venni a grófságot, csúfosan visszaverik. De Szilágyi e kudarcot és személye elleni támadást nem felejtette el s a mikor módjában volt azt megtorolni, kemény elégtételt vett magának. A mikor mint az alföldi sereg vezére azt a hírt vette, hogy a beszterczeiek magát a várat szándékoznak megtámadni, seregével ráveti magát Beszterczére s a várost kiostromolja, felgyújtja s roppant öldöklést visz véghez. Sőt bosszújában a beszterczeieket segítő Nagy-Szeben várost is megtámadja, de annak erős falai meghiúsítottak minden erőlködést.¹ Végre a beszterczei polgárok, hogy megszabaduljanak a várbeli várnagyok által szenvedett sokféle hercehurczától, 1464-ben 6000 forintot ajánlottak fel a várért minden hozzátartozandóság nélkül. Az alkura Mátyás is ráállott azt kötven ki, hogy a várat mindig jó védelmezhető állapotban tartsák.² Ki is adta a parancsot Szabó Péternek, hogy a beszterczei várat minden abban levő hadi szerekkel együtt adja át a beszterczeieknek.³ Egy évvel később megengedi nekik a vár lerontását is, hogy az innen nyerendő kövekkel a város falbástyáit építhessék ki. Egyúttal megnyugtatójukra véglegesen eltörli a beszterczei grófi ezímet s visszaállítja a városnak régi szabadalmait.⁴ Az 1467-iki felkelésbe Besztercze is belesodródott, de a győzelmes király, ki nagylelkű megkegyelmezésekkel igyekezett a bűnbánólag megtérőket hűségében megtartani, még Brassóban időzése alatt, 1468. január 4-ikén megkegyelmezett a városnak s régi kiváltságait, melyeket újabb időben gyakran háborgatott, megújította s megerősítette.⁵ Ez időtől Besztercze városa a királynak hűséges alatt-

¹ Teleki III. 97—98.

² Scriptoros 244.

³ Teleki Okl. 361.

⁴ Scriptoros 246.

⁵ Teleki Okl. 454.

valója, táborozásaiban szolgálatkész segítője. Viszont Mátyás többféleképp érezteti velök kegyét és pártfogását. 1470-ben kiparancsolja közülök, illetőleg városukból az erdélyi vajdák ispánjait, kik ellen az volt a panaszkodás, hogy a népet elnyomták és nyomorúságba ejtették;¹ ugyanakkor megújítja és megvédi adószedőivel szemben a beszterczei polgároknak azt a kiváltságát, hogy a ki elromlott házát újra felépíti, az 8 évig ettől semmi terhet nem visel.² 1471-ben kelt egyik levele jogot ad Besztercze város és tartozandósága polgárainak és lakosainak a város és tartozandósága határaitban levő vagy még ezentúl ásandó természetes sós-vizek és kutak szabad használására. E jogosítvány régebbi szabadalmát képezte ugyan a városnak, de a közel múltban e jogot a király elvette tőlük.³ Besztercze lakossága előtt mint ijesztő rémkép lebegett még most is az a kor, a mikor a grófok kormányzata alatt állottak. Fenyegette-e őket jelenleg hasonló veszély, vagy csak a király más tetteinek példáján rettegetek az elidegenítéstől, nem tudom. Tény, hogy Mátyás 1474-ben megnyugtatójukra kijelenti, hogy Beszterczét sem ő, sem utódai nem fogják soha elidegeníteni, sem elajándékozni. S azon esetre, ha netalán valamelyik mégis megtenné, felhatalmazza őket, hogy a kinek átengedtetnek, a nélkül hogy tettükért hűtlenségi perbe fogathatnának, annak fegyveres erőhatalommal is ellenállhassanak.⁴ 1475-ben szolgálataik viszonzásául a városukban fekvő Becse nevű házat nyerik ajándékba minden hozzávalóval s így a Csiger nevű földdel együtt.⁵ 1484-ben Besztercze panaszára Mátyás az ország minden hatóságának, különösen pedig Bonczhida, Buza, Régen és Vásárhely bíráinak, valamint Magyarország minden sorsú birtokosainak megparancsolja, hogy Besztercze város polgárait és lakosait kiváltságaik ellenére a vásárokon és piaczkokon szokatlan és törvénytelen fizetésre szorítani többé ne merjék.⁶ Ugyanakkor hagyja meg az erdélyi vámszedőknek, hogy a vámfizetés alól örökre felmentett polgárokat útjukban ezentúl fel ne tartóztassák.⁶

¹ Teleki Okl. 510.

² Teleki Okl. 509.

³ Teleki Okl. 527.

⁴ Scriptores 248.

⁵ Teleki Okl. 569.

⁶ Teleki Okl. 713.

⁶ Teleki Okl. 714.

Kolozsvár 1405 táján emeltetett a szab. kir. városok közé. Mátyásnak úgy ipara, mint kereskedelme sokat köszönhet s uralkodása alatt szép épületekkel is gazdagott. 1458-ban a király minden rendes és rendkívüli adóját 3 évre elengedte. Az 1467-iki összeesküvésben mindamellett Kolozsvár város nevét is ott találjuk a lázadók közt. Mi vitte bele Kolozsvár magyar és szász lakosságát, épen azt a várost is, melyben Mátyás született, mely a Hunyadiak dicsőségének örömeiben mindig osztozott, mely Mátyás trónra emelésén is hatalmasan dolgozott: adatok hiányában kellő világítás nélkül marad. Az Erdélyben termett király első hadi ténylege Kolozsvár ellen irányult, mely egy részt erős falaival, másrészt központi fekvésével már akkor uralta az egész Erdélyt. Tehetetlenségében Kolozsvár is a király lábaihoz borúl kegyelemért, a mely nem is késett soká. A kegyelemlevél 1468. jan. 10-ikén kelt s jan. 19-én követi ezt Kolozsvár város kiváltságainak ünnepélyes megerősítése.¹ A hűtlenség bűnét Mátyás hamar elfelejtette s a város emelésén, a polgárok érdekeinek előmozdításán mindig teljes jóakarattal, mondhatni előszeretettel munkálkodott.

Szeged már Zsigmond korában rendezett községi képviselővel, önálló közigazgatással és bíraskodással felruházott város. Általában a XV. században Magyarország egyik legnépesebb és legvagyonosabb városa, melynek polgárai nagymérvű ipart s messze szétágazó kereskedelmet űztek. Mátyás alatt éri el virágzásának tetőpontját s azt megtartja a mohácsi vészig. Virágzásának s jelentékeny voltának bizonyítéka 2000 frt évi adója, a mennyit Szegeden kívül csak Buda és Pest fizetett e század végén. Vagyonosságát mindenesetre polgárai élelmességének köszönheti, kik az ország egyik végétől a másikig elfuvaroztak s a jó messze eső kápolnás-pétervárad hegyekre is elmentek szőlőt venni, szőlőt művelni. De tagadhatatlan, hogy Szeged emelkedésének a Mátyás rendet tartó, igazságot osztó uralkodása is hatalmas eszköze volt. Mindjárt 1458-ban a szegedi polgárok jogainak védelmében egy erélyes hangú levelet intéz a szerb despota becsei kapitányaihoz s tiszaparti vám- és révfelügyelőihez, melyben utasítja azokat, hogy Szeged város lakóinak régi s György szerb fejedelem által is elismert és megerősített vám- és révémentességi jogát tartsák épségben s minden eddig követelt vám- és révpénz kizsarolásától

¹ Jakab Okl. 139. Teleki Okl. 455.

óvakodjanak.¹ Mátyás talán sehol nem mutatta ki jobban igazságszeretetét, azt, hogy a panaszokat őszinte jóakarattal orvosolni törekszik s ítéletének kimondásában a személyekben válogatást nem ismer, mint a mikor 1475-ben a hatalmas budai káptalannal szemben a szegedi polgároknak, kiket a káptalan emberei a zentai réven boraik szállításakor ősi szabadalmaik ellenére vízi vámfizetésre kényszerítették, a visszatörést megengedte, sőt azt elrendelte. A királyi parancsot a szegedik úgy hajtották végre, hogy a polgárok fegyveresen rámentek Zenta mezővárosra és azt a káptalantól egyszerűen elvették s addig vissza sem adták, míg a káptalan velük az országbíró előtt ki nem egyezett s 100 márkányi bírság fizetése mellett nem kötelezte magát, hogy a polgárok jogait tiszteletben fogja tartani.² Ugyanily keményen szorította Mátyás jogtiszteletre a péterváradit apátot, ki a szegediek törvénytelen magadóztatása miatt 1481-ben nádori törvényszék elé idéztetett s büntetésben elmarasztaltatott.³ A város jogainak megvédése mellett más javakkal is dotálja a szegedieket. 1462-ben a szegedieknek az előbbi királyok és atyja, a kormányzó, valamint saját személye iránt tanúsított hűségükért s kiváló szolgálataikért, s azért is, hogy a város minél inkább gyarapodjék: Asszonyszállása nevű kun pusztát használatukra bocsátja s a Duna és Tisza között minden kunsági és más pusztán szabad legeltetést biztosít jövőre is számukra.⁴

Debreczen. Az alföld egy másik nagy városa, Debreczen szintén távol a hadi mozgalmaktól békés fejlődésnek örvendhetett. Ez a város e korszakban még nem tartozik a szab. kir. városok sorába, e méltóságot csak 1693-ban nyeri meg. Az egész időszakon át egyesek uralma alatt áll. Mátyás korában Erzsébet, a király anyja birtokában van, azután a Mátyásé és kevés ideig a Corvin Jánosé. Gyorsabb fejlődésnek Mátyás uralkodása alatt indult, a ki a szab. kir. városok és a nagyváradit káptalan közt támadt per folyamán 1477-ben márcz. 29-én Nagyvárad helyett Debreczent tette az alföld emporiumává. Ez időtől kapnak hírnévre vásárai, melyeket nem csak a belföldi kereskedők, hanem a külföldiek is, kivált az orosz és lengyel kupeczek nagy tömegben látogattak.

¹ Varga Okl. 42.

² Varga Okl. 54.

³ Varga Okl. 57.

⁴ Varga Okl. 44. és Hornyik Okl. 8.

Saját szükségletéhez mértén kifejlett ipara s kereskedelme megszerezte Debreczennek azt az alapot, melyen tovább haladva minden irányban szabadon fejlődhetett s az ország legjelentékenyebb városainak egyikévé válhatott.¹

Nagyvárad az alföld egy másik nagy központi városa. Nagyvárad privilégiális város ugyan, de mint püspöki város szorosabb értelemben még sem sorozható a teljes municipiumok közé. 1474 febr. 6-ikán a törökök elfoglalták, felperzselték s lakosainak nagy részét, nem kedvezve sem nemnek, sem kornak összekonczolták.²

Többi városaink vagy jelentéktelenek, vagy e korszakban nincs történetük.

Végig kísérve szereplő városaink legnagyobb részének vázlatos történetét, az elmondottakból megalakíthatjuk az összképet. Hosszas és pusztító háborúk dúlnak nyugaton, északon is, keleten is. Városaink ereje annyira igénybe van véve a honvédelem terhes kötelezettségeivel, s legtöbb helyen a romlás oly nagy, hogy a városok ereje meggyöngül, népessége megfogyatkozik, ipara és kereskedelme roppant akadályokkal kénytelen küzdeni. Füstölgő romokat kell kiépíteni, tönkre jutott polgárokat kell felsegélteni. Törvényes jogok és kiváltságok kijátszásában, figyelembe nem vételében sok helyen versenyre kel a polgári elem ellensége. Összefoglalva mindent, kimondhatjuk, hogy a Mátyás háborús uralkodása általában városaink békés fejlődésére kedvező hatással nem volt. Pedig az ő szigorú, de igaz mértékkel mérő keze képes volt még a jogoknak tiszteletet szerezni. Az ő halálával ez a kemény, féktartó kéz is elveszett s a megeresztett rakonczátlanság tág tért talált kedvét tölteni. Ha még egy Mátyás következik a magyar trónra, a ki már nem kénytelen uralkodása éveinek legnagyobb részét trónja és országa védelmében elpazarolni; ha még egy öntudatosan szervezni tudó királya lehet Mátyás országának, ki az előde háborúi által megszerzett tekintélyes pozíciót megtartva, gondját a belügyek rendezésére, a sebek orvoslására használhatja: akkor városaink életében forduló pontot képez vala a Mátyás kora az anyagi függetlenség és műveltség útján előre, míg emígy azaz eredmény is, melyet a hadvésztlől megmentett városok anyagi és szellemi téren elértek, csaknem nyom nélkül vészett el a beállott zavaros időben.

¹ Szűcs I. 87. l.

² Schw. I. 886. és Katona XV. 725

Városaink jogviszonyai, kiváltságai s kötelezettségei.

A városok jogéletének tulajdonképeni forrása a privilégium, mely alapját képezi a város önállóságának. Ez szabja meg a városnak kiváltságait, ez szabályozza másokkal való viszonyát, ez állapítja meg kötelezettségeit, ez adja a városi jogezimet. E kiváltságlevelek, minthogy belenyúlnak a városok legfőbb érdekeibe és azok különös viszonyaihoz vannak alkalmazva, a körülményekhez képest természetesen különböző tartalmúak s a kedvezés mértéke szerint tágabb vagy szűkebb jogkört ölelnek fel. Privilégiumot rendszeren a királyok adnak, kiknek joguk van belátásuk szerint bármely községet városi rangra emelni s azt bármely jogokkal felruházni. Az olyan birtokokon azonban, melyek egyesek, akár világi, akár egyházi urak főnhatósága alatt állanak, mindenféle kiváltságosztó jog az illető földes urat vagy patrónust illeti meg. Ez adhat vásárjogot, elengedheti az adót stb., sőt a szabad városok példájára saját birtokán teljes városi szabadalmakat engedélyezhet, s ha a király akarja, e szabadalmak és kiváltságok szélesebb körre is kiterjeszthetők. Pl. Rózsahegynek 1813-ban a zólyomi főispán ad bíró és papválasztási jogot s a Vág folyó kivételével a környéken halászati szabadalmat, azonkívül a piaczon vámot nem fizettek. 1340-ben Károly e szabadalmat megerősíti s megpótolja azzal, hogy erdőkben és vizekben szabadon kereshetnek érczet, de földadó fejében 50 girát tartoznak fizetni.¹ Eger városának Oláh Miklós püspök adott kiváltságlevelet 1552-ben.² Szombathelyet évi 200 arany ft adófizetés illetőleg bér mellett János győri püspök emelte várossá 1407-ben a királyi városokkal egyező kiváltságokkal és szabadalmakkal.³

¹ Rupp II. 234.

² Rupp II. 18.

³ Teleki VI. 64.

A városok között nem csak jogilag, vagyis az élvezett kiváltságok száma, minősége szerint volt bizonyos rangfokozat, hanem eleitől fogva névleg is fennállott valami megkülönböztetés. Vannak szabad kir. városok, melyek egyenesen a koronának fennhatósága alatt állanak, censussal csak a királynak tartoznak. Vannak azután városok, melyek egyesek birtokában vannak. Ezen egyes földes uraknak az illető városokkal szemben oly viszonyuk van, mint a szabad kir. városoknak a királylyal. Polgárai ezeknek is lehetnek vám- és adómentesek, lehet a város autonóm törvényhatósággal bírni: de már felebbezési ügyben a földes ur, a patronus az illetékes s általában a legfőbb felügyeletet ez gyakorolván, a város tőle, illetőleg tisztjétől rendesen bizonyos függésben maradt. Minthogy a királynak s királynénak is lehettek s voltak birtokai, szólnak regális városokról, milyen pl. Miskolcz, Diósgyőr; reginális városokról, milyen pl. Modor, sőt a palatinus nevére elnevezett palatinalis város név sem szokatlan, bár mindezek a nevek a személyek változásával megszűnnek s tárgytalannokká válnak.

Hogy valamely lakott hely városnak (civitas) neveztesse, annak legelső principiuma az önkormányzati jog, mely kiterjed egyrészt a tisztviselők szabad választására, másrészt belügyeinek önálló intézésére. Minden kiváltságlevél egyik sarkalatos pontja tehát először is az, hogy bírót (judex, consul, Richter, néhol Bürgermeister, villicus) és lelkészt a város maga választhat: *judicem et juratos, quos voluerint, inter se eligant eorum libera voluntate*. A budai törvénykönyv, mely legnagyobb részében Zsigmond uralkodása alatt készült s a mely kétségkívül nem csak Buda városi élelének szabályozója, hanem a többi városok közigazgatásának és polgári viszonyainak is mintaképe volt az egész századon át, a megválasztott bíró megerősítését a királyi jogok közé sorolja. Ha a király vagy helyettese, a tárnokmester vagy a budai várnagy kifogást tett a bíró vagyonossága vagy megbízhatósága ellen, akkor a város köteles volt érette a polgárok közül kezeseket állítani.¹

A bíró és lelkész választási jogot oly városok is gyakorolták, melyek magán tulajdont képeztek. Ezeknél a megerősítést az illető földes úr végezte.

¹ Salamon II. 399.

A bíró és esküdtek szabad választásával kapcsolatban megvolt a városoknak a maguk törvényhatóságuk. Az 1405. II. törvénykönyv 4., 7. 8. artikulusai is kimondják és biztosítják e jogot a városoknak, sőt az 5. és 12-ik megadják a büntető jogot is, a milyennel az előtt csak a nádor vagy főispán vagy a birtoikos nemesség uriszéke birt.

Arra a kérdésre, hogy a megyei várgrófok és a városok mi viszonyban voltak egymáshoz, határozottan válaszolni nem lehet. Tény, hogy sok város a megyei hatóságtól független, a vármegyében önálló provinciálul szerepel, semmi tekintetben kötelezettsége nincs a vármegyével szemben. Úgy állanak a királylyal szemben körülbelől, mint a nemesek: a koronán kívül csak a saját hatóságuk alá rendelve. Ez a hatóság a városi magisztrátus, az esküdtek tanácsa élén a bíróval. A városi tanács mint törvényhatóság függetlenül ítél s egyedül törvényes foruma minden oly ügynek, mely a város területén a város hatósága alatt álló lakosok között fölmerül. De vannak városok, a melyeknek ügyeibe igen is beleszólása van a várgrófnak s némi tekintetben a városi tisztviselő függő helyzetben van tőle. A szepességi szászoknak V. István által adott kiváltságlevele szerint a szabadon választott bíró vagy ispán a szepesi királyi várispánnal együtt gyakorolta Lőcsén a bírói tisztelet; de a fontosabb peres ügyekben a büntetés és bírság megítélésének joga kizárólag a várispánt illette meg. A szászok ispánja tehát csak jelentéktelenebb perekben bíraskodott. Az ítélethozatalért a várispánnak 2 dr., a szászok bírójának 1 dr járt.¹

A városi polgároknak, miként a nemes embernek, kiváltsagai közt az a pont volt legféltettebb kincse s legnagyobb büszkesége, hogy bármiféle dologért csak a saját városának bírósága elé lehet állítani. A privilégiális levelekben is ez képezi a városi polgár kiváltságainak fundamentumát s mint ilyen erősen hangsúlyoztatik. Mátyás 1489-ben a csak nem rég porrá égett csepel-szigeti Kevi városának elhamvadt privilégiuma helyett újat adván, abban a kérdéses passzus így hangzik: *Item ipsos aut ipsorum alterum vel etiam res et familiares ipsorum pro debitis, delictis seu excessibus aliorum, nemo per totum regnum nostrum Hungariae ad alicujus instantiam arrestare, detinere vel judicare pre-*

¹ Wagner Anal. I. 189.

sumat sed si quis aliquid actionis vel questionis contra eosdem aut ipsorum alterum vel etiam homines et familiares eorundem habent vel habuerint, hi id in presentia iudicis et juratorum dicti oppidi Kevy iuridice querant, ubi omnibus contra eos querulantibus iudicium semper et iustitia administrari debeat.¹ Budai természetesen más szabad város polgárát is, nem volt jogában megidézni sem a tárnokmesternek, sem a nádornak, de még a királynak sem, annál kevésbé bárki másnak. Kivételt képez a felségsértési eset, valamint ha a bíró megtagadja a panaszosnak az igazságszolgáltatást. Ez utóbbi esetben is azonban a király csak személy szerint a bírót idézheti meg, mint kötelességét elhanyagoló tisztviselőt.²

Minden város ily abszolút s még a király beavatkozó jogát is megtiltó szabadalommal nem bírt ugyan, de tény, hogy a legtöbb város polgára ellen törvényesen sehol másutt, a magasabb fórumon sem lehetett kezdeni semmiféle pert. Ezt mondja ki egy 1478-ban kiállított királyi levél Besztercze városára nézve is. Különös kegyelméből megengedi a király, hogy e város és tartozandósága polgárait és lakosait senki egyenesen a királyi udvarba vagy más országos világi hatóság elibe ne idézhesse, hanem ellenők a pert csak is a városi bíró és esküdtek előtt kezdhesse meg; innen lehet felebbezni Szeben város törvényhatósága elébe s azután esetleg a királyhoz vagy tárnokmesterhez, de akkor sem más országos bírósághoz, — miként e szabadalommal Erdély majd minden városa él, és a mint állítólag ennek előtte a beszterczeiek is éltek, de privilégiumok elpusztulván, most e jogait nem használhatták.³

A szabad város polgára az ország bármely részén járt is, e kiváltságának birtokában maradt. E rendkívüli szabadalom a kereskedelmi áruikkal messze elkészülő burgerekkel szemben sokszor nagyon kényes helyzetbe hozta az egyes hatóságokat, mert ha rászolgáltak is a büntetésre, nem volt szabad amúgy kurtán elbánni velők. Hogy azonban e kiváltságokat nem egyszer figyelmen kívül hagyták, mutatja Mátyásnak egy 1467-iki parancslevele, melyet 1481-ben ismételnie kellett. Ebben szigorúan meghagyja az ország egyházi és világi nagyjainak, hatáságainak s mindenki-

¹ Teleki Okl. 792

² Salamon II. 402.

³ Teleki Okl. 621.

nek, hogy, mivel Kolozsár polgárai s azok cselédei, kik az ország különböző részeibe elszórtak jární élelmők keresése végett, saját bírájukon és törvényszékükön kívül, senki által sehol bíróság elé nem vonhatók: ne merjék őket se idegen hatóság elé állítani, se pedig esetleg kereskedelmi árúczikkeiket lefoglalni; hanem ha valakinek panasza és keresni valója van, fordúljon azok illetékes bírájához s igazítsa el a dolgot az előtt.¹ A kolozsvári törvényhatóság e kizárólagos bíráskodási joga nem csak a polgárookra vonatkozott, hanem Kolozsvár jószágaiban és birtokaiban lakó összes népre és jobbágyokra, mint ezt a királynak egy 1473-ban kelt parancslevele is bizonyítja, mely az erdélyi vajdának és alvajdáknak szóltott.²

A régibb privilégiális levelekben egyes városok részére nem csupán e kizárólagos városhatósági illetékesség van szorosan körülírva, hanem a perben a tanúskodás nyomatékosságánál is előnye van a polgároknak, sőt nem polgár ember tanúskodása a polgár ember ellen csaknem semmisnek nyilváníttatik. Korpona városnak 1244-ben kapott kiváltságlevelében egyik pont így szól: Ellenük egyedül magyarok tanúsága ne engedtessek meg, hanem vegyesen szászokkal vagy németekkel legyen érvényes, a mint illik.³ Így áll Nagyszombat város ugyancsak IV. Bélától nyert privilégiumában is: Tanukat ellenük csak maguk vagy velük hasonló szabadalmakkal bíró vendégek közül lehessen használni.⁴ Pozsony 1291-iki oklevél is ezt mondja: Idegen tanúk ellenük érvényesek ne lehessenek, ha csak 2 vagy 3 tanú nincs köztük magából a városhól vagy más ugyanily szabadsággal bíró városokból.⁵

A teljes jogú szab. kir. városokénál sokkal szűkebb törvényhatósági jogviszonyok uralkodtak az egyesek birtokában lévő városokban, még ha rendezett törvényhatóságuk volt is. Így pl. a debreczeni dekrétumok kimondják, hogy „Debreczenben a városbeli gonoszt a debreczeni bíró büntesse meg, ahoz a tisztartóknak semmi gondjuk nincs, hanemha törvény szerint appellációba megyeikbe. A tisztartók a város körül a mezőn gonosztevőket szabadon büntethetik meg, vagy városbeli lészen, vagy külső személy lészen, sőt a külső helyekről való gonosztevő sze-

¹ Jakab Okl. 134. és 164.

² Jakab Okl. 151.

³ M. tud. értekező. I. 130.

⁴ Fejér IV. 1. 132.

⁵ Fejér VI. 1. 107—111.

mélyeket a városban is, Debreczenben, a tiszttartók szabadon büntethetik.“¹ Modor királynéi városnak szintén volt szabad bíróválasztási joga, de ez is a királyné tisztségével együtt ítelt a polgárok ügyeiben.²

A mily szigorú pontossággal megjelölik a kiváltságlevelek a saját városuk törvényhatóságának jogait, ép oly határozottan megállapítottatott minden városra nézve a feljebbviteli bíróság. Még pedig általában a tekintélyesebb városok polgárainak ügyében a városi bíróság ítélete ellen egyenesen csak a királyhoz lehetett felebbezni. Különös kiváltság folytán kisebb helyeknek is megvolt e joga. Pl. Bereczk városnak is, melyet Zsigmond ruházott fel önkormányzati jogokkal s melynek lakossága határőri teendőket végezett, megvolt az a kiváltsága, hogy a magisztrátusa előtt lefolyt ügyek, még ha kriminálisak voltak is azok, nem a székhez, hanem egyenesen a király elé vitettek.³

A városok szervezésével foglalkozó 1405-iki országgyűlés hoz be új rendszert a tárnokszéki bíróság felállításával. A törvény idevonatkozólag így intézkedik: *Omnes et singuli cives illarum civitatum, quibus aliarum civitatum constituimus libertates, si de judicatu et sententia judicum et juratorum suorum noluerint contentari, ad illam civitatem, cujus libertate funguntur, aut ad magistrum tavernicorum nostrorum valeant appellare. Ita tamen, quod postquam magistrum tavernicorum eligerint, ad iudices et juratos redire ne valeant, nec e contra ad nullum ulterius, nisi si opus fuerit, ad presentiam nostram personalem, appellatio possit fieri quovis modo.*⁴ Ez intézkedés tehát azokra a városokra szól, a melyek más város szabadalmaival bírnak. Az ilyen városok feljebbviteli törvényhatósága egyenlő fokon vagy az anyajoggal bíró város, vagy a tárnokmester; s innen még esetleg a király elé lehet felebbezni.

Anyajog a legkiválóbb városok ősi szabadalma. Királyaink ugyanis a privilégiumok adományozásánál nem körvonalozták mindig, kivált a későbbi időben, a kiváltságok mindenikét, hanem elmondva a főbb pontokat (bíró és lelkész választás, önálló törvényhatóság, adó és vám mentesség) utána függesztették: In

¹ Szűcs I. 154.

² Teleki VI. 188.

³ Orbán III. 123.

⁴ Corpus juris 1405. Art. 12.

ceteris autem omnibus eiusdem libertatibus, quibus cives N. N. existunt, iidem cives nostri perpetuo perfruantur; vagy pedig, mint Breznóbányáé szól: In aliis omnibus iidem gratis libertatum prae-rogativis perpetuis potiantur temporibus, quibus civitas nostra Sybnichia dinoscitur a tempore suae foundationis gratulari.¹

Az újonnan alakult városi község felvételénél valamelyik régebbinek jogközösségébe, annak tekintélyét elismerte s attól, mint gyarmat az anyavárostól, bizonyos függésbe jött. Ekképen a városjogok bizonyos családokat képeztek, melyeknek az egyes tagjai mind gravitáltak a főhely, az anyajoggal bíró város felé. Úgy nagyjában elszámolva a következő anyajogokat látjuk: Mikor még Buda nem volt az ország fővárosa, nagyban szerepel a székesfehérvári jog, melyet előkelő városok nyernek, mint Nagy-Szombat, Győr, Nyitra, Szatmárnémeti stb., melyek azonban csak jogközösségben voltak az anyajogú Fehérvárral, de tőle nem füg-göttek soha. Legalább Nagyszombat kiváltságlevelében ki van mondva, hogy egyenesen a kir. koronához tartozzanak és senki más alá ne vettessenek, egyedül a király és a bíró ítéljen felet-tük.² Nagy Lajostól kezdve határozottan előterbe nyomul a budai jog, sőt mintegy abszorbeálni látszik a székesfehérvárit. A legje-lentékenyebb s rangban is első rendű városok ezentúl Buda sza-badalmait kérik és nyerik, mint Eperjes, Kassa, Bártfa stb. Az alsómagyarországi bányavárosok a selmeczi jogcsalád tagjai, mely jog aztán kiterjed a bányavárosok kötelékébe nem tartozó Brezno-bányára is. A nagyszőlősi anyajog közösségébe tartoznak a mára-marosi szab. kir. városok: Visk, Técső, Hosszúmező, Sziget, Huszt. Erdélyben Nagyszeben képezi a szász városok székhelyét. Kolozs-vár, Beszterce peres ügyei is Nagyszebenbe felebbeztetnek.

Biztos határt vonni a városi jogcsaládok között nem lehet, valamint a jogcsaládok tagjait sem lehet megállapítani. Némely város rövid idő alatt több jogot változtat vagy kiváltsága után teljesen önállóvá lesz. Valószínű, hogy csak a kisebb városok maradtak meg függő helyzetben.

Az egyes városok azután új jogkört alkotnak s anyajogot képeznek azokra a városokra nézve, melyek, kivált közelben, ha-sonló szabadalmak birtokába jutnak. Így lesz jogilag anyavárossá Kassa Lublóra stb., Korpona Lipcsére és Rózsahegyre, Zsolnára

¹ Fejér IX. 5. 390.

² Fejér. IV. I. 132.

stb. Ez utóbbi város régente magdeburgi joggal bírt s Teschen várossal állott szorosabb összeköttetésben; de Nagy Lajos király parancsa szerint valamelyik belföldi város jogköréhez kellvén csatlakoznia, Korponához állott s pereinek felebbviteli bírósága ezentúl Korpona lett, mely jogviszonyt 1474-ben Mátyás is helybenhagyta.¹ Hasonlóképen Korpona primátussága alatt volt Csetnek mezőváros, mely a cseh zavarok miatt elmozdítottván e jogtól, 1464-ben bírāja, esküdtjei s egész közönsége kinyilatkoztatják, hogy Korpona város törvényeit, szabályait híven megtartják s szokott módon engedelmességet ígérnek.²

A Zsigmond alatt felállított tárnokszékek működése azonban nem felelhetett meg annak a célnak, melyet el kellett volna érnie és a melyért az egész intézmény szerveztetett. Lehet, hogy a Zsigmond után trónra került királyok nem törődtek eléggé a városok érdekeivel; lehet, hogy a háborús idő, a gyakori trónváltóság, fűszerezve egy kis trónfeletti versengéssel, egyáltalában nem kedvezett a törvénykezés törvényes formáinak betartására. Tény, hogy a tárnokszékeket egészen elhanyagolták, az illetőségükbe vágó ügyek elintézetlenek maradtak, a mi temérdek zavaroknak és rendetlenségnek volt szülője.

A tárnokszék a főbb szabad kir. városok képviselőiből állott, élén a tárnokmesterrel, a ki mint ilyen a király után a városok ügyeinek legfőbb intézője volt. Melyek voltak e városok, a tárnoki szék hivatalos tagjai, határozottan megállapítani nem lehet. Mátyás uralkodása alatt körülbelül e hét városnak van helye a tárnokszéki gyűlésen: Buda, Pest, Fehérvár, Kassa, Bártfa, Eperjes, Pozsony.

Mátyás mindjárt uralkodásának első évében betölti a tárnoki méltóságot s ez rögtön összehívja a városok képviselőit. Ez új tárnokmester: Bodó Gergely. Megvan összehívó levele 1458. júl. 29-éről melyben a király parancsából felszólítja a Kassa városát, hogy más királyi városokkal együtt Szent Jakab apostol oktavájára 2—3 alkalmas embert küldjön a tárnokhoz felebbezett ügyek elintézésére.³ Kassa 1471-ben is kap ilyen meghívót Rozgonyi Rajnoldtól, az akkori tárnokmestertől.⁴

¹ Fejér XI. 533.

² Teleki Okl. 357. és M. t. értekező I. 231.

³ Salamon II. 537.

⁴ Teleki Okl. 519.

Mátyás király aztán rendezi teljesen a tárnokszékek ügyét, megalkottatván a „hét szabad kir. város törvényét.“ Főbb pontjai ennek a következők: A tárnokmesternek állandóan Budán kell laknia, hogy e városokból érkező felebbezési ügyek a központban biztosan és könnyen megtalálhassák. Egy évben egyszer hívja össze a tárnokszéket s az oda felebbezett ügyeket a hét szabad város küldötteivel vitassa meg s ítéljen felettük. A tárnokszék összehívásáról az illető városok idejében értesítendőek s a meghívókat az összeülés előtt egy hónappal előbb kell szétküldözni, hogy a messze eső városok is rendes időben megkaphassák s felérhessenek a gyűlésre. Ha netalán egyik-másik város akadályoztatása miatt elmaradna, a megjelent városi képviselők érvényes ítéletet mondhatnak, de 5 városnak legalább képviselve kell lennie. Minden városból az illető bíróság ítélete alól felebbezésre hat hét engedtetik, kivéve a helyben fekvő Budát, a honnan az ítélet hozatalától számított 15 napon belől be kell jelenteni a felebbezést. A tárnokszék elé bármely város részéről csak örökségi s oly adóssági ügyek vihetők, melyeknél a per tárgya 60 ft értéket meghalad. Nem tisztességes ügyek, minő a megsebesítés, gyilkosság s általában a bűnvádi ügyek, a tárnokszék elé nem tartoznak; ezekben az illető város törvényes hatósága végérvényesen ítél. A pereket a városi hatóság hivatalból köteles felterjeszteni.¹

Visszatérve a városok felebbezési jogviszonyaira, azt látjuk, hogy a perek felebbvitelénél nem volt meg az egység, mondhatni, majd minden város más-más felettes joghatósághoz tartozott. Kolozsvárnak pl két ilyen felsőbb törvényhatósági foruma volt. A kolozsvári bíró és esküdtek előtt lefolyt per felebbezés útján Besztercze városához vitetett, s ha az ügy itt sem nyerhetett végső megoldást, magasabb forumot Nagy-Szeben város polgármestere, illetőleg a szebeni és hét szászszejék képezett. E sok költséggel és fáradtsággal járó törvénykezési meneten Kolozsvár kérelmére Mátyás király segített 1481-ben, olyan formán, hogy Kolozsvár város polgárait Besztercze bírāja és esküdt polgárai bíraskodása és eddig bármiképen és bármi czímen bírt és bírni vélt hatósága alól kivette és rájuk nézve csak a szebeni és hét szászszejék törvénykezési hatóságát tartotta fenn, mint a hol

¹ Kovachich Form. II. 194.

egyébként is mind a hét szék és mondott városok bírái és tanácsosai jelen vannak.¹ A kolozsváriak ezen emanczipációjában jogaik csorbitását látó beszterczeiek még ebben az évben panaszt emelnek a király előtt, ki Báthori István országbíró s erdélyi vajda és György váradi prépost által vizsgálatot is indított ez ügyben.² A vizsgálat lefolyását nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy Kolozsvár többé nem felebbezte ügyeit Besztercze hatóságához.

A szabadsággal bíró mezővárosok perei többnyire az illető földes úr tisztjei elé kerültek, mint ez pl. Debreczenben történt; a tisztek aztán „a törvény szerint szokott appellátát ő felsége elé tartoztak bocsátani.”³ Időközben azonban Debreczen a felebbezésnél a szabad kir. városokkal teljesen egyező jogszabadsággal is bírt. A mikor nevezetesen Mátyás a földes ura Debreczennek, 1484-ben a város törvényhatóságát teljesen függetlenné teszi s a debreczeni polgárokra nézve egyedül illetékessé; tisztjeit minden ítélettől s bírságolástól eltiltja, a felebbezési forumot pedig úgy állapítja meg, hogy a debreczeni bíró és tanács ítélete után az ügyek vagy a budai tanács vagy a tárnokmester elé vitessenek⁴ Mátyás halálával tehát Debreczen vesztett kiváltságaiból.

A nemes embernek országos törvényekben gyökerező kiváltságai mellé sorakozott tehát a királyi kegy és másnemű érdekek által felemelt városi polgárság jogviszonya. Más úton bár és némi eltéréssel, a városi polgár személye és vagyona ép oly kiváltságok tömkelegébe volt burkolva, mint a nemes emberé. Mindkettőnek meg volt illetékes törvényhatósága, a melytől az országban senkinek nem volt szabad eltérni. Mindenik egyenlően hiú volt az élvezett jogokra és szabadalmakra s mindegyik ideges féltékenységgel melengette s védelmezte a saját módja szerint a magáét. Egészen természetes dolog, hogy egy és más alkalommal a két kiváltságolt s egymás iránt nem a legbarátságosabb indulattal viseltető elem jogai és érdekei találkoztak s e találkozásból összeütközések s kellemetlenségek támadtak. Egy ilyen érdekösszeütközési perről tanúskodik Mátyásnak egy oklevele, mely a kolozsvári polgárok és az erdélyi nemesek közötti adóssági perek lefo-

¹ Jakab Okl. 165.

² Teleki Okl. 674.

³ Szűcs I. 153.

⁴ Szűcs I. 92.

lyásának módozatát szabja meg. „Eleibe járúltak — úgy mond — Szabó Ambruzs, mint kolozsvári bíró és Eppel Lőrincz esküdt polgár s panaszosan előadták, hogy nekik az erdélyi nemes és más birtokos uraktól nagy boszúságot és károkat kell szenvedniök az által, hogy azok vásár alkalmával és máskor is közéjük bemenvén, alku és egyezés szerint árúikat hitelre és becsületre megveszik, (sokszor készpénzt is szoktak nekik kölcsönözni) s a mikor a fizetés ideje eljön s a polgárok őket ez iránt megszólítják, különös nehézségeket és akadályokat gördítenek, hivatkozólág arra, hogy ők az ország nemesei s bárkiknek tartoznak, csak nemesek törvényszékén készek s kötelesek megfelelni érlette; ez által a szegény polgárok gyakran árúikat és pénzüket is elvesztik.“ Ez igazolt panaszra a király 1468-ban elrendeli, hogy jövőendőben, ha valamely nemes vagy akárki más Kolozsvár városában akár vásár útján, akár máskép adósságot csinál, s a fizetésre felszólítván kötelezettségét nem teljesíti, a hitelező panaszával egyenesen mehet az erdélyi vajdához, ki az adóst majd maga elé idézteti s az ügyben az előadott és beigazolt panasz értelmében sommás rövid ítélethozás útján az igazságot kiszolgáltatja.¹

A városi kiváltságnak egy más igen fontos tárgya a vám- és adómentesség, mit Kevi városnak mátyáskori privilégiumlevele így fejez ki: *cives et ceteri incolae oppidi Kevy ab omni salutione tributi seu telonii, tam in nostris regalibus et reginalibus, quam aliorum quorumcunque nobis, cujuscunque status et conditionis fuerint, et tam super aquis, quam super terris, pontibus, repletionibus seu aggeribus aliisque quibuscunque structuris sint simpliciter supportati et perpetuo exempti habeantur.*²

Az adó mentesség azonban végképen volt abszolút mentesség, hanem csak annyit kell alatta érteni, hogy az ily város polgárait nem vetettek ki személy és vagyonszerinti adót, hanem a város bizonyos évi összegben kiegyezett a királylyal vagy földes urával s az így megállapított összeget maga vetette ki és szedette be. Buda, míg Pesttel együtt tett egy községet, évenként 4000 aranyat fizetett, a XV. század végén pedig maga 2000 aranyat.³ Szeged évi adója 2000, Kassáé 1500, Debreczené 1500—2000, Nagy-Bányaé 1000, Eperjesé (1474-től) 500, Kis-Szebené

¹ Jakab Okl. 171.

² Teleki Okl. 792.

³ Tört. tár. 1880. 167.

215, Korponaé (1471-től) 100, Körnőcz-Bányaé 200, Selmecz- és Besztercze-Bányaé 200—250 arany körül stb. stb.

Ezt az adót nevezték királyi bérnek (*census regalis*, *census camerae regiae*), mely megfelel a más sorsú emberek által fizetett kamaranyereségi adónak (*lucrum camerae*).

E királyi bér azonban, valamint a kamaranyereség a sok felmentés és teméntelen kiváltságosztás által nagyon leszállott, úgy, hogy 1467 ben a király és országgyűlés a kincstár hiányain adó reformmal kénytelen segíteni. Segít pedig az által, hogy úgy a kamaranyereséget, mint a királyi bért, mint adónemet egyszerűen megszünteti s annak helyébe királyi kincstári adó czímen (*tributum fisci regalis*) egy más fizetési alapot léptet. S kimondja e törvény, hogy a szab. kir. városok lakosai, kik eddig a kamaranyereségtől kiváltságaik értelmében mentek voltak s csak egy a város egyetemére kivetett összeget fizettek. az eltörölt két adónevezet helyébe állított új adót szintén fizetni tartoznak. E királyi kincstári adót kapuszámra vetették ki, minden 5 kapura 1 frtot, egyre tehát 20 drt.¹ A meghozott törvényt Mátyás végre is hajtotta. Királyi biztosok járták be az országot, kik összeírták s kivetették kapu számra mindenütt a törvényszabta adót. A kiváltságok oltalmában magukat jól érző adófizetők azonban nem szívesen vették tudomásul az országnak e határozatát, sőt elkeseredett zúgással fogadták azt, sok helyen pedig az adóösszeírást erőszakkal akarták megakadályozni. Az erdélyi lázadás is szoros összefüggésben van ez adóreformmal. A szab. kir. városok be se akarták bocsátani városukba a királyi biztosokat. Erre vall Mátyás levele is, mely a pozsonyiakhoz ment még ez év ápril havában. Elmondja levele bevezetésében, hogy azért volt szükség ez adóreformra, mert már a korona jövedelme nagyon megcsappant a sok kiváltság következtében. A végén felszólítja őket, hogy engedjék a biztosokat összeírni a törvény szerint rájuk eső adóösszeget, s az összeírás szerint kivetett adót idejében szolgáltatassák be illető helyére. Hasonló tartalmú levelet kapott Kassa városa.¹

A kivetés kikerülése végett néha a város bizonyos megfelelő összegben kiegyezett a koronával. Így 1475. a hét és két szászszerék, Besztercze, Brassó és a Bárczaság a kapunkinti egy

¹ Katona XV. 208. Kovachich Supl. II. 182.

¹ Kovachich Vest. 375. Teleki Okl. 434.

arany ft segély helyett 10,000 forintot fizettek, mit Mátyás főleg szegénységükre való tekintetből engedett meg nekik.¹

A vám alóli mentesség sem abszolút. Külömben is kétféle vámmentességet kell megkülönböztetnünk. Egyik általában az egész országra s egyszersmindenkorra állott, másik csak egy szűkebb földterületre vagy bizonyos időre szorítkozott. Külömbőség volt a királyi vám, az úgynevezett harminczad és a magánosok által szedett vám között is. Miként a vámmentesség csak királyi privilégiumon nyugodhatott, úgy a vámszedést is királyi rendelet és törvények szabályozták. Valami egyöntetű s világos képet a vámok jogviszonyára vonatkozólag azonban nem alkothatunk, mert a hány város, mondhatni annyi féle kiváltság, a hány vámszedő hely, annyi mindenféle jog és szabadság.

Ez időszakból a vámszedés és vámrendszer történetére nézve igen érdekes és nevezetes a váradi vámpér, melyet a váradi káptalan kapzsisága támasztott fel s mely következményeiben ropant befolyással volt Debreczen város vásárainak megnépesítésére s így nagyságának, népességének emelésére. Történt pedig a dolog úgy, hogy a szabad királyi városok a káptalan által szedett szokott vámok túlságos nagysága miatt panaszt emeltek a király előtt. Mátyás a vám mennyiségét illetőleg sem a panaszlóktól, sem a káptalantól bizonyosat nem tudván, az érdekösszeütközést békés úton igyekezett kiegyenlíteni s új árszabás vagy valami rendes egyezkedés útján akarta az ügyet eligazítani. De a káptalan ügyvivői minden közvetítést visszautasítottak s egyezségről, új vámszabásról, kiegyenlítésről hallani sem akartak. Mire a felbosszantott király — mivel a vámjövedelmet főleg a vásárok adták — az eddigi váradi vásárokat betiltja s Várad vásártartási jogait mind átruházza Debreczenre. Ez történt 1477 július 3-ikán.² A kérdéses ügy még a következő év februárjában is függőben volt, de már a káptalan kanonokjai engedtek a szertelen makacsságból s Mátyásnak tudtára adták, hogy a vámot illetőleg belenyugosznak a királyi ítélőszék hozandó határozatába. Ezért Mátyás is enyhíti előbbi sújtó rendeletét s febr. 17-ikén kelt levelében megengedi a következő szenthéti vásár megtartását, úgy, hogy azt bárhonnan meglátogathassák a kereskedők és mesteremberek s régi szokás szerint adhassanak, vehesse-

¹ Teleki Okl. 571.

² Teleki Okl. 604.

nek s üzletüket folytathassák. Minthogy pedig a vám kérdés eldöntetlen volt még ez idő szerint, a király erre vonatkozólag úgy intézkedett, hogy vámot ez úttal ne szedjenek, hanem csak írják össze az illetőségeket, s azokat majd az ítélethozatal után kell kifizetni a megállapítandó mérték szerint.¹ A királyi ítélőszék húsvét után ült össze Budán Guthi Ország Mihály nádor elnökelete alatt. A káptalan részéről megjelent négy kanonok, az erdélyi szab. kir. városokat pedig Mészáros Benedek szebeni, Dobó János kolozsvári és Csonkabonka Bertalan brassai polgárok képviselték. Mindakét fél előállott a maga igazával. Az erdélyi városok megbízottai felmutatták II. Endre 1224-ben kelt privilégiális levelét, melyet aztán Róbert Károly, Lajos, Mária és Zsigmond megújítva megerősítettek s a melynek értelmében ők semmiféle vámfizetésre semmiféle hatóság által nem szoríthatók. De a káptalan küldöttei ennél még régibb keletű adományra alapították a káptalan követeléseinek jogosultságát. Hivatkoztak Imre király 1203-ban kelt kiváltságlevelére, melyet hasonlóképen több király — IV. Béla, V. István, IV. László, Róbert Károly és Nagy Lajos — megerősített s mely adománylevel a váradi vám kétharmadát a káptalannak adományozza. A vám többi részéhez való joguk Nagy Lajostól származik, ki 1342-ben kiadott adománylevelében a vám megmaradt $\frac{1}{3}$ -ad részét is a káptalan szabad rendelkezésére s javára bocsátja. A nádor ítélete teljesen objektív. Azon elv alapján, hogy a régebben kelt adománylevel hatályát az újabbak nem rontják le, hanem a kiváltságlevelek összeütközésénél az időre nézve korábban adott adomány marad érvényben: a szász városokat a vám $\frac{1}{3}$ -ada alól felmenti. Ugyanekkor megalkották és megállapították az új vámszabályzatot is, melyet ezentúl mind a káptalan, mind a szászok megtartani kötelesek.²

A harminczadvám a korona jövedelméhez tartozott. Az ország fontosabb közlekedési helyein harminczadhivatalok voltak felállítva, melyeknek tiszte a szállított áruk megvizsgálása, mérése s megvámolása volt. Nevezetesebb városainak mindenikében voltak kir. harminczadosok, pl. Budán, Szegeden, Pozsonyban, Kassán stb. A főbb harminczadhivataloknak voltak fiókjaik, mint Kassának Lőcse, Bártfa, Lubló, Sztropkó, Ófalu és Homonna.

¹ Teleki Okl. 615.

² Teleki Okl. 618.

A harminczad alól a király egyeseket, valamint városokat is, felmenthetett, s mint a következmény megmutatta, igen sokat fel is mentettek, úgy, hogy nagyobb városaink talán mindenikének polgársága vámfizetés nélkül útazhatott és szállíthatott. Az adományok és kiváltságok nagy száma miatt aztán a kincstárba alig folyt be valami jövedelem. A király e bajon ugyancsak az 1467-iki országgyűléssel úgy segített, mint a kamaranyereség és királyi bérnél beállott rendkívüli jövedelemcsökkenésnél: t. i. a harminczadvámot eltörölteti s helyébe egészen más néven egy új vámadót állíttat. Ez új vámadót nevezték koronavámnak, vectigal coronae. S ezzel az e téren adott kiváltságok tárgytalanná lettek, a mennyiben a nemességen kívül a koronavámot az ország minden lakosára kötelezővé tették s így a nagy kedvezménytől a városok is elestek. Az eperjesiekhez küldött királyi levél mutatja, hogy a városok ezt is roppant zúgással, elégedetlenséggel s itt-ott makacs ellenállási daczczal vették tudomásul. Ez a levél egy erős hangú utasítás az eperjesiek számára, hogy alkalmazkodjanak az új rendszabályhoz.¹

Kassa városát e vámreform egészen súlyosan érte. Őket ugyanis 1454-ben László király 33,000 frtnyi adósság törlesztése fejében szabadította fel a harmiuczad fizetése alól, mely kedvezményt 1464-ben Mátyás is megújította. Most azonban törvény határozata szerint elesvén Kassa is e szabadalomtól, pénzének semmi hasznát nem látta, hanem a helyett súlyos terhet kapott. Mátyás ugyan a koronából 4000 frtot rendelt Kassa részére, de ez az akkori viszonyok közt a tőkének igen csekély kamatja volt, az előbbi kiváltsággal pedig távolról sem ért fel. Mikor a harminczadot 1500-ban Ulászló újra visszaállította a koronavám helyére, Kassa is visszanyerte előbbi szabadalmát, a harminczadtól való mentességet.²

A koronavám azonban csak a bohozott vagy a kiviendő árukra vonatkozott, mint azt az 1467-iki törvény precize kimondja, valamint az eperjesiekhez küldött királyi utasítás is szabatosan körülírja. Egy kis félreértés és konfliktus — talán rossz akaratból — még is támadt. 1467 május 20-ikán már rendeletileg intézkedik Mátyás az erdélyi városok panasza következtében a vámszedésnél előforduló rendellenességek megszüntetése végett. A hét

¹ Kovachich Vest. 373.

² Kassai gimn. jel. 1886/8. 78. l.

és két szászszek, valamint Brassó és Besztercze a harminczad alól az előtt ment volt. most pedig a koronavámost a vámszedők nem csak a külföldre szállítandó és onnan bekerült árúkért szedték be, hanem sok helyen az ország belsejében zsarolták ki tőlük. Mátyás a törvény megtartására utasítja az állami tisztviselőket; megtiltja, hogy oly árúkért, melyet az említett városok lakosai benn az országban vesznek s vásárokon, vagy más efféle helyen adnak el, koronavámost szedjenek; csak azokat az árúkat vámolják meg, melyeket külföldről hoznak be, vagy oda visznek ki; és ez esetben is egy árútól csak egyszer vegyék meg a törvényes díjat.¹

Tovább menve a városok kiváltságainak ismertetésében, ott találjuk a városok jogkörében a vásártartási jogot, mely intézmény a városok fejlődésével szoros összeköttetésben áll. Vására minden városnak volt. Vannak heti és országos vásárok, mindenik tartásához specialis engedély kell a király, illetőleg a földes úr részéről. Nagyobb városainkban a vásárok 14—15 napig tartottak. Mátyás különösen sok vásárt enged. A vásárok által tettek a városok a vidék közművelődésének legnagyobb szolgálatokat.

A szabad városoknak megvolt a pallosjoguk (jus gladii), melynél fogva bűntényeknél halálos ítéletet mondhattak.

Szabad városaink polgárai saját termésű boraikat szabadon mérhették; idegeneknek a város területére bort bevinni s ott azt áruba bocsátani tilos volt.

A kiváltságok sorába tartozik az is, hogy a magtalan polgárok javaik felől szabadon végrendelkezhettek. Budán, Kassán és más e jogkörbe tartozó városokban ha a vendégek valamelyike végrendeletet nem hagyott hátra, vagyonának $\frac{1}{3}$ -át az egyház kapta, hogy annak lelkeért misét szolgáltatson, $\frac{2}{3}$ -át pedig a város foglalta le s a falak és erősségek rendbetartására vagy kijavítására használta fel.² Úgy a törvényes örökösödés esetén, mint az eladásnál ház és fekvő birtok csak városi lakosnak juthatott kezére. Ha a törvényes örökös másutt lakott, bizonyos idő alatt jelentkeznie kellett a városi hatóságnál, mert, mint Korpona város szabadságlevele mondja, ha a törvényes örökösök harmadik kikiáltás után nem jelennének meg, szabad a házat

¹ Teleki Okl. 437.

² Rupp II. 248.

más jövevénynek átengedni.¹ Érdekes volt Csik-Szereda örökösödési törvénye. Ott ha valamelyik háztulajdonos meghalt s rögtön be nem költözött a házba az örökös, ki esetleg más vidéken is lakhatott, azon esetben a ház a város tulajdonába ment át s a rokonok minden jogcíme ahhoz elveszett. A városi hatóság aztán a telket rendesen odaajándékozta annak, akinek akarta. Természetesen többnyire a tanácsosok közül kapta valamelyik, vagy ezek egyikének rokona. E sajátos örökösödési szokás az idegenek betelepődését rendkívül megnehezítette Csik-Szeredán s egyik okozója lett annak, hogy a város nem fejlett, nem népesedett.²

A városok népességét emelte az az üdvös intézkedés, hogy adósságaik és bizonyos földbér lefizetése után a jobbágyok szabadon beköltözhettek bármely szabad városba. Egyes nagyobb és erőszakosságra hajló birtokos azonban e régi, a XV. század elején törvényerőre emelt szokást még most sem respektálta kellő tisztelettel. Elégge bizonyítja ezt ama körülmény, hogy Mátyásnak ismételtten kell a szabad költözés mellett felszólalnia s nem egyszer erősen kell rendre utasítania a féktelenkedőket. Ha a földesur jobbágyát a törvényes követelmények teljesítése után sem volt hajlandó elengedni, három ízben megintetett, azután pedig az illető város, melynek kebelébe akartak átköltözni a jobbágyok, ezeket karhatalommal átvitethette minden vagyonukkal együtt.³ A jobbágyok ily forma szabad költözhetése a városba állandó huzavona tárgya lehetett, mint különben sok más pont, melyben a városok és birtokos nemesek érdekei találkoztak. Tény különben, hogy néha a jobbágyok visszaéltek e szabadsággal, a mi aztán méltán böszíthette a nemességet úgy a hűtlen jobbágyok, mint a városi polgárok ellen. Így történt pl. hogy 1459-ben Bihar-, Szathmár-, Szabolcs és Kraszna megyéből egy csomó jobbágy, a nélkül hogy a kiszabott földbért lefizették volna, Debreczenbe szökvén, az említett megyékbeli nemesek viszont néhány debreczeni polgárt tartóztattak le s azokon kárpótolták magukat a szenvedett veszteségért. A királyi ítélet ugyan eltiltja a birtokosokat az efajta önhatalmaskodástól s utasítja őket, hogy a szökevény jobbágyok

¹ Magyar t. értekező I. 131.

² Orbán II. 24.

³ Teleki Okl. 672.

ügyében forduljanak az illető város hatóságához: de viszont a városoknak kötelességévé teszi, hogy ily esetekben a panaszló nemeseeknek volt jobbágyaikkal szemben igazságot szolgáltatassanak s kárpótlást adjanak.

A városok ezeken kívül még sok mindenféle kiváltságokkal s szabadalmakkal voltak felruházva, de e kiváltságok már nem általánosak, hanem csak ad hoc szólnak, hely és idő szerint másfélék, rendesen a város anyagi előhaladását czélozzák. Ezek közé sorozhatjuk a század legrendkívülibb kiváltságát, melyről alább még bővebben szólunk, az árúmegállítási jogot. Ilyennel dicsekedhettek: Pozsony, Győr, Buda, Kassa, Nagy-Szeben, Brassó.

Hasonlóképen kiváló városaink speciális kiváltságai közé tartozik a pénzverési jog. Ebben a korban Magyarországon négy rendes állami pénzverő volt, u. m. Budán, Nagy-Szebenben, Nagy-Bányán és Körmöczbányán. Ezenkívül bizonyos időben s bizonyos mennyiségig pénzt veretett Sopron és Kassa is.

Eperjes sőt szabadon árulhatott, Nagy-Szeben és a hét szász-szék évente háromszor a vízaknai sókamarából saját használatára elegendő sómennyiséget szállíthatott, Erdélyben bárhol aranyat moshatott; Besztercze a város határában levő sósvizeket és kutakat szabadon használhatta; Szeged a Duna és Tisza közt a kunsági és más pusztákon szabadon legeltethetett; a korponaiak a határban fát és követ szabadon vághattak; a pozsonyiak a Csalló folyó torkolatánál révet tarthattak; Zsolnától egy mértföldnyire semmiféle mesterember nem lakhatott, a halászok is mind csak a város alatt űzhették mesterségüket stb. stb.

Egyes kiváltságok a város méltóságát és tekintélyét emelték. Ilyen a piros pecsét használata pl Pozsonyban, Körmöczbányán, Kassán, Késmárkon s természetesen mindenek előtt Budán. A koronázási szertartásnál a budai bíró s néhány esküdt fegyverekkel díszpánczéban s díszes fegyverekben a fehérvári templom külső ajtajánál állott az ünnepély egész tartama alatt s annak végeztével a királyt és királynét ünnepélyesen szállásukra kísérte.²

Az ipar és kereskedelem körébe tartozó kiváltságokról még bővebben lesz szó.

* * *

¹ Teleki Okl. 311.

² Salamon II. 408.

Mik voltak a városok terhei, azok már nincsenek oly szabatosan körülírva, azokat az idő és körülmények határozták meg a szükség mértéke szerint. És épen ebben állott városaink kitett helyzete s ezért függött sorsuk nagy mértékben az uralkodó személyétől.

Rendes kötelezettségiük nem állott sokból. Fizették, a meny-nyiben alóla fel nem voltak mentve, a királyi bért illetőleg kir. kincstári adót, a harminczadot illetőleg koronavámost. Ennyit. A többi mind ajándék, szívesség és segély. Mit jelentenek azonban a „dona“ „auxilia“ etc. kifejezések, meglátjuk.

Mátyás alatt a folytonos meg-megújuló háborúkra rengeteg pénz kellett. Azonfelül Mátyás nem vetette meg a fényt, a szemkápráztató pompát sem, s a tudomány és művészet nagy nevű maecénássága is rengeteg pénzt emésztett fel. A király ugyan, mint magánember is leggazdagabb birtokosa volt az országnak, de bizony még a felsrófolt adóval együtt sem volt a jövedelem elegendő a kiadásokra. Fizettek a szabad királyi városok is, fizetniök is kellett, még pedig nem kis summákat.

A korona kiváltására szükséges 60,000 arany tetemes részét a városok teremttették elő. Minthogy az e tárgyakkal foglalkozó országgyűlésen a városok küldöttei nem voltak jelen, az adókiivetést maga a király eszközölte. Biztosan tudjuk, hogy ez alkalommal Kassára 5000.¹ Bártfára pedig 2000 arany esett.² A többi városokra vetett összegeket nem ismerem; de hogy a többiek is hozzájárultak e kényszersegedelemhez, a király maga mondja: *ad cuius recuperationem omnes aliae civitates nostrae regales contributionem fecerunt juxta facultates suas.*³

Az 1467-ben behozott új adó kevés ideig maradt meg eredeti összegében. Az 1469—70-iki országgyűlés segély czímen ez adót ötszörösére emelte fel, vagyis egy kapu után 100 dr, vagyis egy arany forint vettetett ki, mely kivetés azonban csak egy évre szólt.⁴ De már a következő 1471-ik évben újra csak nekik kellett megoldani erszényeiket a török háborúra. Ez alkalomra az erdélyi szászok 21,000 forint segélyt adtak, melyből 4920 forintot Brassó

¹ Teleki Okl. 334.

² Wagner Dipl. 123.

³ Katona XIV. 579.

⁴ Teleki Okl. IV. 158.

fizetett. Kassára ekkor 1200, Bártfára 500 ft esett. Az 1474-iki török háborúra megint csak a városok pénztárát s a polgárok megtakarított filléreit használták fel; egy kapura most is egy arany esett.¹ Ugyanez ismétlődött 1475-ben.² 1478-ban e segély már öt évre szól egyfolytában.³ Később már Mátyás csak maga veti ki.

A cseh-, osztrák-, lengyel-, török hadjáratok esélyei között a segedelemre igazán rászorúlt király e nagy segélyösszegekkel nem egyszer egyenesen megsarcolja a városokat, főleg pedig azokat, melyek a háború színteréhez közelebb estek, mint pl Kassa, Bártfa, Pozsony stb.

Kassára mindjárt 1468. elején vagy a megelőző év végén erősen ráiasztott a rájuk eső összeg végett. Kassa város ugyanis alázattal értesítette a királyt hűséges hódolatáról s arról a nagy rémületről, melyet a király levelének kemény hangja okozott. Mire Mátyás válaszában kijelenti, hogy levele nem haragból származott, hanem a kérdéses összegre okvetlen szüksége volt; s mivel a város az ő parancsát teljesítette, ő jó szívvel vette készséges hódolatukat s a küldött pénzt ezennel nyugtázza.⁴

A cseh háborúban azonban Kassa több ízben részesül hasonló meglepetésben. Pénz kell, sürgősen kell. Oda nyúl Mátyás, a hol elvégre mégis csak van. 1470-ben 2000 arany kell, de azonnal. Másunnan most nem vehet pénzt, tehát a levél vétele után 15 nap alatt a pénz rendeltetése helyén legyen. Hozzánk, úgy mond, e tárgyban ne is küldjete senkit, mert meghallgatás nélkül küldjük vissza. Azonfelül jegyezzétek meg, hogy ha a ti hanyagságtokból, a mitől óvjon az ég, hátramaradásunk lesz, azt non sine periculo et dempno nektek fogjuk betudni. Külömben megbízást adtunk Csupor Miklós vajdának, hogy ő ezek teljesítésére minden módon rászorítson titeket. A pénz megküldése esetén évi adójuk elengedését ígéri.⁵

A következő évben 1200 aranyat kér Kassától a cseh háború

¹ Corpus Juris 1474. art. 1—2.

² Teleki IV. 434.

³ Corp. Jur. 1478. art. 1—2. Katona XVI. 141.

⁴ Teleki Okl. 475.

⁵ Tört. tár. IX. 167. és Teleki Okl. 513.

bevégzésére, E levélben meg már lekötelező és biztató ígéretekkel akar hatni a polgárok lelkére. Tudjátok meg — úgymond — hogy mi nektek ezért oly szabadalmat engedünk, hogy rövid idő alatt kétszeresen többet nyertek, mint a mennyi a kívánt összeg. Különben pedig hozzánk e tárgyban senkit ne küldjete, mert úgy se lesz semmi eredménye.¹ Hasonló levelet kapott ugyanakkor Bártfa 500 frt tárgyában.²

Az erélyes követelő hangra Mátyást a had égető szükségei kényszerítették, s ezentúl sem tekinti hasonló esetekben, hogy méltányos-e egy várost annyira megsarczolni, a szükség követelménye szerint a legkurtábban bánik el akármelyikkel.

A gyéren fennmaradt oklevelek tanúsága szerint Bártfától az említetteken kívül 1484-ben 600 frtot;³ 1486-ban az országos egy frtnyi segély fejében 1000 frtot;⁴ 1488-ban újra 600 aranyat kér.⁵ Sürgető követeléssel fordul 1488-ban Pozsonyhoz, melyet — úgy mond — a mennyire a viszonyok engedték, eddig megkímélni törekedett. Most is örömet felmentené, de az ország jogaiért viselt osztrák háború hihetetlen mennyiségű pénzt emésztett fel s zsoldosainak tartása majdnem végső szükségére juttatta s az ország többi polgárainak áldozatképességét már sokszor vette igénybe. Szedjen azért össze azonnal 1000 arany frtot s adja át a kincstárnoknak, Orbán egri püspöknek. Ha pedig szép szerével nem tenné, az egri püspök utasított, hogy erre erőszakkal is rászorítsa.⁶ A következő év május havában ugyanily tartalmú levélben 2000 arany frtot kér Pozsonytól,⁷ valamint az év végén Kassától 1000 arany frtot.⁸ 1488-ban a bányavárosokat is segélyadásra hívja fel, pedig ezek a királyné igazgatása és felügyelete alatt állottak. Ha nem fizetik meg szépen, kincstartója által fogja rajtuk megvétenni.⁹ 1490 október 8-ikán Beatrix kényszeríti őket segélyként hasonló összeget adni.¹⁰

¹ Teleki Okl. 526. és Tört. tár. IX. 167.

² Wagner Dipl. 125.

³ Wagner Dipl. 130.

⁴ Kovachich Vest. 405.

⁵ Wagner Dipl. 132.

⁶ Teleki Okl. 763.

⁷ Teleki Okl. 785.

⁸ Teleki Okl. 798.

⁹ Hatvani 6.

¹⁰ Hatvani 11.

A pénzbeli kiadásoknál terhesebb volt a hadi szolgálat és a hadi szerek előállítása. Régi gyakorlat s a városi privilégiumok értelmében ugyanis a hadba induló királyt tehetsége szerint minden városnak segítenie kellett. Ez a segítség pénzben, emberekben és hadi szerekben adatott meg.

A városok pénzsegélye, mint láttuk, nem volt valami csekélység, de a fegyveres segítség annál is jelentékenyebb vala s a városi polgárság a királyi seregben előkelő helyet foglalt el. És ez nem is csoda, hiszen régi idő óta a városok értelmes polgárságából áll a mindinkább előtérbe nyomuló s fontosabbá váló tűzérség. A szegedi országgyűlés már törvényesen is kifejezést ad ennek, kimondván, hogy a városok és mezővárosok tűzérek kiállítására kötelesek.¹ Azonkívül a határvárosok különben is mindig az ország őrhelyei.

Ha Mátyás az ő nagy háborúiban sok jó hasznát vette a városok katonaságának, nem kevésbé kihasználta azok gazdag hadi felszerelését. A cseh és lengyel háborúban mennyi szerepet vitt egy Kassa, Bártfa, Lőcse; mennyit az osztrák háborúban Pozsony; mennyit a török ellen Szeben, Brassó, Besztercze: képet alkothatunk magunknak azokból a kis számmal ránk maradt oklevelekből is, melyeket egyik-másik alkalommal a király az egyes városokhoz intéz. Természetesen egyik-másik háborúra az ország minden városa toborz s pl a cseh háborúban ép úgy ott szolgálnak az erdélyi szászok a királyi zászló alatt, mint a kassaiak a török ellen: de mikor a napi események a haderő szaporítását, a hadi szerek kipótlását követelik, akkor a király a legközelebbi várost veszi elő, s annak, ha csak egyáltalában képes, elő kell teremtenie a kívánt dolgokat, mert Mátyásnak nagyon gyors a keze s a mivel fenyegetődzik, azt nagy hirtelen meg is tudja cselekedni.

Fontos a hadviselés történetében, hogy a hadi szereket a városok gyártják; puskát, puskaport, ágyút azok adnak az ellenség ellen. 1462 július 2-ikán ágyukat kér Pozsonytól, úgy, hogy azokat kocsival, lovakkal, lóporral és ágyúmeisterrel azonnal küldjék Nagyváradra, mivel az ozmánok elleni háborúra indul.² Ugyancsak a török háborúra 1463 április 14-ikén kelt levelében Pozsony összes hajóit lefoglalja serege számára, meghagyván a városnak, hogy a rév szolgálatára szükséges mennyiség visszatartásával minden hatósága alatt álló hajót azonnal küldjön le neki, az ár-

¹ Teleki III. 115.

² Teleki Okl. 330

nak átvételére is utasítson hozzá két megbízottat.¹ 1468-ban 60 mázsa puskaport kér sürgősen Pozsonytól, mivel a magával vitt lőpor már fogytán van; a város maga szállíttassa el Znaim városig.² Az osztrák háború később majdnem folytonosan Pozsonyra utalja Mátyást. 1485 január 29-ikén azonnal küldendő 100 gyalogot;³ 1468 október 19-ikén ismét annyit;⁴ nemsokára ezután november 21-ikén 20 mázsa lőport kér;⁵ 1487-ben ismét 100 gyalogot és így tovább.⁶

1463-ban Nagy-Szebenben éjjel-nappal lőpor és ágyú készítésével foglalkoznak.⁷ 1467-ben tudatja Mátyás a két és hét százszeékkel, hogy a török szultán seregével közelget. Azonnal induljon tehát mindenki helyére, a mely neki kijelöltetik. Figyelmezteti őket, hogy ily komoly veszély idején valahogy régi szokásukhoz híven restek ne legyenek s a készülődésben hanyagok, mert ez esetben a legszigorúbban fog velők szemben elbánni.⁸

Érdekes, hogy tábori eszközöket is jobbra a városok adnak. A szászvárosiaktól pl 1469 november 23-ikán egy szekeret kér, négy jó lóval, veres fedéllel, vas lánczokkal: 5 ember legyen rajta, kettő ásóval, kettő másféle árkolási eszközzel, az ötödik pedig fejszével: úgy készüljenek, hogy legközelebbi levelének vételével ezek oda indulhassanak, a hova ő parancsolja egy negyedévi szolgálatra.⁹ Ily irányban a többi városok is kaptak utasítást.

A hét és két százszeéket a következő év elején felmenti azon hadi szerek kiállításától, melyeket a cseh háborúban egy negyedévi szolgálatra rájuk rótt.¹⁰ Brassótól 1471-ben a török elleni védelemre 100 kézi puskát egy mázsa lőport és 1000 golyót kér.¹¹

Mikor a királyt ügyei távol tartják, teljhatalmú helyettesei parancsolnak a városok pénzével, embereivel és hadi szereivel. Így 1476-ban Báthori István országbíró s az erdélyi kir. hadse-

¹ Teléki Okl. 344.

² Teleki Okl. 476.

³ Teleki Okl. 724.

⁴ Teleki Okl. 748. 750.

⁵ Teleki Okl. 752.

⁶ Teleki Okl. 754.

⁷ Teleki Okl. 359.

⁸ Teleki Okl. 435.

⁹ Teleki Okl. 504.

¹⁰ Teleki Okl. 507.

¹¹ Teleki Okl. 534.

reg főkapitánya a király nevében örökös hűtlenség, fej- és jószágvesztés büntetése alatt parancsolja meg Szeben városának és a hét szászszéknek, hogy azonnal küldjenek hozzá bizonyos ágyúkat az azokhoz szükséges szerekkel és szekerekkel együtt, továbbá 50 jól kiválasztott és jól felszerelt lovast.¹ Ugyancsak Báthori 1481-ben a szászokat mind fegyveres felkelésre szorítja, meghagyván Altenberg Tamás szebeni polgármesternek, hogy egy jobb fajta ágyut és taraczkot (unam Bombardam vulgo Hoffnyzta et unum taraczk meliores) is vigyenek magukkal 20 kőgolyóval és 2 mázsa lőporral.²

Néha a városok a rendes adót is hadi szerekben tudták le, mint pl 1456-ban a pozsonyiak, kik 200 frt fejében puskaport, ként, salétromot, nyilakat és hársfaszént adtak.³

Bátran a városi terhek sorába vehetjük a királyok kisebb-nagyobb megbízásait, melyek teljesítése egyszerű szívesség számba ment ugyan, de még is csak kötelességet képezett s nem egyszer nagy költséggel, nagy munkával s nagy felelősséggel járt. Így Mátyásnak 1462-ben bizonyos beszerezni valója van Bécsben. Felszólítja azért Pozsony városát, hogy azokat a szükségleteket, melyeket Erneszt János budai polgár egy lajstrom szerint meg fog jelölni, haladéék nélkül vásároltassa be számára; Bessenyei Bertalan udvarbírája a költséget azonnal megtérítendő.⁴ A következő évben 30 hordó bort kér Pozsonytól, úgy hogy azt saját hajóin szállítsák le Komáromig.⁵ Márton csillagász és Galeotus mester 1468-ban táborába törekedvén, a jó pozsonyiaknak kell „jó kocsin és jó lovakon” az urakat hozzá szállítani Hradistye városába.⁶ A bártfaiak is parancsot kapnak 1472-ben, hogy a Lengyelország felé tartó pápai követet jól fogadják, eleséggel ellássák és a legelső bátorságos helyig elkísérik.⁷

Sokkal fontosabb megbízást kapott Pozsony városa 1475-ben, a mennyiben a német császárral kötendő béke közvetítőjéül tűnik fel. A király megküldi a városnak a lengyel Kázmér és

¹ Teleki Okl. 590.

² Teleki Okl. 661.

³ Katona XIII. 1060.

⁴ Teleki Okl. 331.

⁵ Teleki Okl. 346.

⁶ Teleki Okl. 478.

⁷ Wagner Dipl. 127.

Ulászlóval kötött béke pontjait, melybe a császár is belefoglaltatik, ha ez év márczius 2-ikán napestig ez iránti nyilatkozatát vagy neki vagy Pozsony város tanácsának megküldi. Ha a császár a mondott határidőre nyilatkozik, e nyilatkozat másolatát neki azonnal küldje meg; bármi történjék is azonban, őt minden esetre értesitse. De ha a császár levele később érkezne is a határidőnél, fogadja el abban az esetben is, de elismervényt vegyen, hogy a határidő már akkor elmúlt.¹

Sokkal nehezebb és egészen kényes természetű megbízás érkezett 1469-ben Kassához. Vámosi Vajdafi Pál magtalan halála után ugyanis ennek várai s birtokai a koronára szállottak. Mátyás az örökség átvételére kiküldvén titkárát, a budai prépostot, attól félt s bizonyosan nem ok nélkül, hogy a várnagyok ellenszegülnek s a várak átadásáról majd hallani sem akarnak. Sürgősen kéri azért Kassát, hogy ha ez csakugyan bekövetkeznék, László prépost, vagy Parlagi György diósgyőri várkapitány megkeresésére minden népével és hadi szereivel segédkezzék e várak és jószágok birtokba vételénél.²

A városok bizonyos ünnepélyesebb alkalmakkor ajándékokkal tisztelték meg pártfogóikat, főleg pedig a királyi házat. Ily ajándékféle volt eredetileg az újévi ajándék is (*dona seu munera strenualia*), mely azután, miként a többi ehez hasonló szolgálat, kötelességszerűvé lett s idővel mind inkább nagyobbodott. Az 1405-ik évi városjogrendező törvény 13-ik artikulusa az új évi ajándékot már rendes és tartozó adózásnak mondja ki, mint a melyet a városok oly arányban tartoztak fizetni, a mint a királlyal e tekintetben kiegyeztek, vagy a mint kiváltságlevelük világosan megjelöli. Az újévi ajándék ily kötelességszerű adománynak tekintetvén, természetes, hogy ebben az időben már az iránt az illető uralkodó épúgy rendelkezhetett, mint a város másféle adójával. Így 1454-ben Hunyadi János főkapitány tudomására hozza Kassa város hatóságának, miszerint a király a város újévi adóját Ország Mihály főajtónállónak adományozta: a miért is a város minden további szó nélkül fizesse azt ki Ország meghizottainak.³ Érdekes Kassa újévi ajándékának sorsa 1465-ben. Ez év szeptember 16-ikán levelet kap Kassa városa Palóczi László királyi

¹ Teleki Okl. 566.

² Teleki Okl. 502.

³ Tört. tár. IX. 158.

udvarbírótól, melynek tartalma ez: Tisztelt férfiak, kedves atyámfiai! Itt küldjük nektek király urunk levelét, a melyben ő felsége a legközelebbi újévi ajándékot nekünk adatni rendeli. Kérünk azért titeket, hogy a szokott ezüst mennyiséget, t. i. a meennyi a mondott ajándékok elkészítéséhez eddig szokásos volt, azonnal adjátok át valami jóra való aranyművesnek, hogy a szokott időre készen legyenek. Jelentsétek be nekünk az aranyműves nevét, hogy azután megad hassuk annak az útbaigazítást, hogy mit csináljon az ezüsből. Kérünk, hogy így cselekedjete s elvárjuk tudósítástokat. Datum in Pathak etc.¹

A király néha e jövedelmét jótékony célra a városnak ajándékozta. Említésre méltó dolog, hogy 1472-től tíz évre a kassaiak újévi adóját a városnak engedte át az Erzsébet-templom tovább építésére.²

Sokszor az újévi ajándék kész mű volt, előre megszabva annak úgy alakja mint értéke. A budaiak 21 márka értékű újévi ajándékot voltak kötelesek adni, $\frac{1}{3}$ részben megaranyozott, $\frac{2}{3}$ részben fehér ezüst edények alakjában. A pozsonyiak inkább posztót, főleg löweni szőnyegeket ajándékoztak.

Ezenkívül a városoknak a korona és királyi család életének minden kiemelkedőbb mozzanatát figyelemmel kellett kísérniök s természetesen minden ünnepélyesebb alkalommal ajándékkal kellett kedveskedniök. Koronázást, menyegzőt, a királyné szerencsés születését stb. hírnökök vitték meg, de a vége mindég fizetség volt a polgárok részéről, mert ha másnak nem kellett pénz, legalább a hírvivőt jól el kellett látni. A Mátyás megválasztatása alkalmával történt, hogy Horogszegi Szilágyi Mihály kormányzó levelet írt Kassának, melyben örömmel tudatja a várossal a szerencsés és örvendetes eseményt. Azt akarjuk, úgymond, hogy ti az új királynak, Mátyásnak minden megtiszteltetéseiben és örömeiben részt vegyetek. A levél végén figyelmezteti a várost, hogy a hírnököt illendő ajándékkal jutalmazza meg. A város ezt meg is tette, mivel a levél hátán e felirat áll: *super hac litera dati sunt latori pro dono florenorum auri viginti.*³

Mátyás uralkodása alatt nagyobb családi ünnepély a Beatrix-sel való egybekelése volt 1476-ban. Mellőzve a világra szóló pom-

¹ Tört. tár. 1887. 785.

² Tutko Okl. 14.

³ Tört. tár. IX. 161.

pának leírását, mely a menyegzői ünnepeket messze híressé tette, tény, hogy a sok szépség és nagyszerűség temérdek pénzt emésztett fel, mit a magyarországi városok meglehetősen meg is éreztek. Még a sok csapástól sujtott Korpona is levelet kapott a királytól, melyben Mátyás az ünnepély költségeinek fedezése végett segélyre szólítja fel a polgárokat. Szívesen megkímélné. — úgy mond — a várost még most is, bár a török háborúra temérdek pénzt kell költenie, ha közelgő menyegzője nem kényszeritené, hogy hozzájuk forduljon. Felszólítja azért a várost, hogy küldjön néhány megbízottat kincstárnokához, György pécsi préposthoz, kitől majd megtudják, mit kell tenniök.¹ Kassa városa először rá se hederített a király felszólítására s megbízottait nem küldötte el a pécsi préposthoz. Mire Mátyás azzal válaszolt, hogy „a város úti költsége s fáradsága kiméltése czéljából” nyakukra küldött egy biztost Nehezinger Sebold személyében, a ki aztán önkényileg kivette a költséget a polgárok között.²

Pedig Kassa a menyegző terheiben másképp is osztozott. Mikor ugyanis György budai és György pécsi prépostok meghívják az ünnepélyekre Toklár János bírót és a város küldöttségét, egyúttal meghagyják a városnak, hogy az ez alkalomra szükséges konyhaeszközöket késedelem nélkül szerezzék be s azonnal küldjék el. A mi pénzt ezekre s a szállításra költenek, az majd királyi bérükbe számítatik be. Kellettek pedig a következő konyhaeszközök: 200 fazék, 10 olyan, hogy elférjen benne két ökör, 20 olyan, hogy meglehessen főzni kettőben egy ökröt, a többiek lehetnek középszerűek és kisebbek. Kellett serpenyő, rostély, 50 vasnyárs, vaskanalak, — fele rostás, fele meritókanál — 20 csontvágó bárd, 20 vágókés stb.³

A menyegzői ünnepekre — mint ily esetekben elengedhetetlen kötelességük volt — megjelentek az összes szabad városok küldöttei — természetesen ajándékokkal felszerelve. Az ünnepély-leírója feljegyezte, hogy a még asztalnál ülő királynénak az erdélyi és más városok 39 nagy aranyozott kelyhet, 6 igen szép igás lovat és 3 Rutheniából került sólymot adtak át.⁴

Törvény szerint ajándék illette meg az ajtónálló mestert

¹ Teleki Okl. 586.

² Teleki Okl. 589. és Tört. tár. IX. 170.

³ Tutko Okl. 15.

⁴ Schw. I. 527.

(évente 6 frt) s ha a király utazott, a vele levő lovászmestert, *kit a városi cézhek tiszteltek meg, még pedig a szücsök valami szücs-munkával, a zabolakészítők zabolával stb.; de egy évben csak egyszer tartoztak vele. Az udvari személyzet többi tagjaira azt mondja ugyan a törvény, hogy azoknak a városok „nil penitus dare seuolvere teneantur“;¹ de a kifejtett gyakorlat szerint az udvari méltóságok mindenike megkívánta az ajándékot. Így aztán a városok, kivált ha ügyes-bajos dolguk volt az udvárnál, végig ajándékozták az egész udvart. Az ajtónálló és lovászmesteren kívül törvény szerint még a tárnokmester volt az, kinek a városok részéről rendes díj járt, minden szabad várostól 15 arany; de ez megérdemelt rendes fizetésnek tekinthető, a mennyiben a tárnokmester speciális feladata a városok ügyeinek intézése volt.

Besztercebánya a XV. század végén a kamaragrófnak „ajándékul“ két aranyozott ezüst kupácskát adott; Beatrix emberének 6 márka értékű ezüst lemezt; az érseki helyettesnek 4 ezüst kanalat; a zólyomi várnagynak 12 ezüst kanalat.²

Nem ritkán e rendszer a városokkal szemben egész zsarolássá fajult s a hatalmas urakkal szemben a városok még panaszkodni se mertek. Mátyás alatt mégis megtörtént, hogy ily fajta zsarolási esetben a panaszkodó város igazságot nyert. 1478-ban az erdélyi hét szászszék panaszára, kiktől Kis Tamás kir. főajtónálló szokás ellenére bizonyos összeget zsarolt ki, roszalását fejezi ki a király a történetek felett s megnyugtatóként ígéri, hogy bár most az összeget vissza nem fizetheti, mivel a pénzre szüksége van, de a jövő esztendei királyi bérükből le fogja számítani.³

Ha a király, vagy királyné utaztak, a városok ellátásukról gondoskodni tartoztak. Az 1405. t.-cz. 13-ik artikulusa egy reggelire és ebédre kötelezi őket, ha t. i. a kettő tartama alatt ugyanott tartózkodnak, máskülönben csak egy reggelit, vagy egy ebédet kellett elkészíttetniök.

A királyi kíséreten kívül mást elszállásolni, ellátni nem voltak kötelesek. Sem főispán, sem semmi más főúr erőszakosan köztük meg nem szállhatott: ha adtak, csak kérelemre, jószá-

¹ Corp. juris 1405. art. 13.

² Ipolyi Besztercebánya 63.

³ Teleki Okl. 625.

tukból adtak szállást s a szükséges beszerzendőket se parancs-
szóra állították elő. Sőt az udvari hivatalnokok és szolgák sem
tarthattak számot maguk és lovuk ellátására, ha nem a király
megbízásából fordultak meg valamely városban. E kiváltságot
hangsúlyozza Mátyás uralkodása elején az erdélyi szászoknak
adott kiváltságlevelében, de az egész ország összes szabad váro-
sainak törvényben kimondott joga volt ez.¹

¹ Tieleki Okl. 300.

Városaink közigazgatósága.

A magyarországi városok belkormányzata meglehetősen egységes alapon fejlett ki, legalább is főbb városaink közigazgatása alig tér el egymástól. A közigazgatási szervezet az önálló városi intézménynek megfelelő. A város egy provincia az állam testében, egy független hatóság sajátos szerkezettel, mely fejlődési proczessusaín visszavihető a római civitas szerkezetére. Talán erre mutat az is, hogy a város előljáróját szeretik consulnak nevezni, s meg van a tribuni tisztség is.

A városi közigazgatást részint országos törvények s királyi ediktumok szabályozzák, részint idővel az egymással gyakoribb érintkezésben álló civitasok közt bizonyos jogszokás jött létre, mi később összefoglaltatván, önálló városi jogforrása fejlődött s egyöntetűvé tette egy nagyobb vidék városainak közigazgatását és egyéb rendtartását.

Igy beszélhetünk a szepességi szászok városjogáról, melyet azok ősidőktől kezdve használtak, idővel gyarapítottak, bővítettek, módosítottak. Nyilvánosan 1370-ben publikálták s 1516-ig folytatták. Áll 95 pontból.¹

Hasonlóképen az erdélyi szászok is egy önálló komunitást alkottak, a közigazgatásban hazájukból hozott jogszokásokat tartották érvényben és azt fejlesztették.

Többi városaink lassankint normául Budát tekintették s közigazgatási rendtartásukat a budai jog mintájára szervezték. Ebben tehát lényeges eltérés van városaink között. Míg Buda, Kassa, Bártfa, Pozsony stb. egymagában alkot külön civitást: addig az erdélyi szász városok nem vonhatták ki magukat a szász univerzitásból s bizonyos ügyeik ilyen formán teljesen közösek voltak a többi szászokéval. Közigazgatásilag minden szászszék önálló, saját belügyeiben a „magister civium“-mal élén szabad kézzel működ-

¹ Wagner Anal. I. 241—261.

dik: de azonfelül a székeket közösen érdeklő ügyekben az egyetemes gyűlés joghatósága alá tartoztak. Ez egyetemes gyűlések kivált politikai tekintetben fontosok — itt tárgyalják a szászokat egyetemesen érdeklő ügyeket, így az adózást is —: de a közigazgatás terén is nagy jelentőségűek, miután ezek voltak feljebbviteli foruma az egyes községek vitás kérdéseinek, azonkívül pedig az egyes székek hatóságait egyesítették magukban. A generalis congregatio élén mindig a szebeni polgármester állott, ki mint ilyen az egész provincia anyagi ügyeit vezette, a gyűlést összehívta. A gyűlés helye rendszeren Szeben volt, de kivételes esetekben a szászszékek bármelyikébe s máshova is összegyűlhettek. Ez történt pl 1486-ban, a mikor a király felszólítására Altenberg Tamás szebeni polgármesternek a szebeni, a hét és két szászszéket s a brassói szászságot a király parancsának meghallgatására Medgyes városába kellett összehívnia.¹ A provincia tisztviselői karába tartoznak a szebeni polgármesteren kívül mindenik szék tisztviselői közül a bíró és bizonyos számú kiküldött, kiket „domini provinciales” néven tiszteltek. A gyűlésen a polgárok mindenike részt vehetett.

Hasonlóan közösségben állottak, bár nem formai szövetségben az alsó-magyarországi bányavárosok a körmöczi gróffal élükön. Meg volt a közösség a felső-magyarországi bányavárosok közt is. Idővel a felső-magyarországi öt királyi város: Kassa, Bártfa, Lőcse, Eperjes, Kis-Szeben is egy szövetséggé tömörült.

A város tisztikara a város nagyságához képest több vagy kevesebb tagból állott. Mindenik városnak élén áll egy bíró, ki consulnak, judexnek, Richternek neveztetik; a hol a polgármesteri intézmény van meg, ott a polgármester a főtisztviselő, mint pl az erdélyi szászszékekben. Néhol bírāja is, polgármestere is van a városnak; ily esetben a bíró a közigazgatás vezetője, a polgármester csak a gazdasági ügyek felügyelője.

A bíró mellett találjuk az esküdtek vagy tanácsosok testületét. Ezek száma rendszeren 12, mint pl Budán, Kolozsváron, Fejérváron. Debreczenben, néhol 24, mint pl Pozsonyban;² a szépségi városokban 6.³ Kiegészíti e testületet a városi jegyző, ki rendszeren fizetést kap; pl Nagy-Szebenben évi illetéke 10 ft. A

¹ Teleki Okl 746.

² Fejérpataki 72—5.

³ Weber 34.

bíró, esküdtek és jegyző alkotják a szorosabb értelemben vett tanácsot vagy az u. n. belső tanácsot (Innere Rath). A külső tanács nem egyéb, mint a város képviselő testülete, az u. n. *communitas*, *Gemein*, melynek élén néhol tribunok (*Vormünde*) állottak.

A bíró és esküdtek választása egészen formásan körülírt módon történt. Törvények szabják meg a bíró és esküdttválasztás összes módozatait, nemkülömben a bíró és esküdtek összes jogait s kötelességeit. A városi tisztviselők rendszeren egy évre választattak s az év elteltével hivatalukról le kellett mondaniok. A budai törvénykönyv s más hasonló városi rendtartások érdekes képet adnak arról, hogy a magisztrátus-választás mily nagyfontosságú mozzanat volt a városi életben. Buda város 1488-ban czikkébe foglalva kiadta a kolozsváriaknak a maga szabályzatát, mely a bíró és esküdtek választásáról szól s egyéb szokásokat és szabálmakat tartalmaz. E czikkek rendelkezése szerint Kolozsváron mindenekelőtt egy *centumviratus*t választottak, még pedig a kolozsvári speciális viszonyoknak megfelelően ötvenet a magyarok, ötvenet a szászok közül. E száz ember, kik a község által a képeesebb és tisztességes polgárok közül választattak, ez volt hivatva a városnak magisztrátusát megalakítani. A mely napon a bíró törvényes szokás szerint hivataláról leköszönt, hívást nem várva a 100 bizalmi férfiúnak harmadik harangszóra meg kellett jelennie a városházán. Ott egy biztos és bátorságos szobában suttogás, zaj és lármá nélkül rendben ültek le, egy magyar mellé egy német s viszont. Helyéről a választás megejtéseig hívás nélkül senkinek sem volt szabad felkelnie. A jegyző felolvasta a 100 férfi nevét, még pedig sorrendben, kezdve a legelőkelőbbön. Mindenik a saját nyelvén felelt a jegyző szólítására, hogy jelen van. Ennek megtörténte után két magyart és két németet választottak a tábla mellé a szavazatok felírására, ezek adták be voksukat legelsőben. A szavazás szóbelileg történt.¹

A Szepességben a bíróválasztást szorosan összekötötték az isteni tisztelettel. A választás napján a régi bírót elkísérték a templomba, hol ilyenkor alkalmi predikációt, u. m. Richterpredigtet tartott a lelkész, intve a választókat, hogy lelkiismeretük szavát követve úgy adják szavazatukat, hogy azért a felelősséget Isten előtt is bátran elvállalhassák. Ez után a bíró ünnepélyesen letette

¹ Jakab Oki. 177.

hivatalát egy kis beszéd kíséretében, melyben elmondotta, hogy úgy óhajtja hivatalát letenni a község kezébe, mint a hogy elkezdette volt. Szavai végén kérte Istent, vezérelje a községet, hogy oly férfiút ültessen a bírói székbe, ki annak a fontos hivatalnak hűségesen meg fog felelni. A volt bírót ezután ünnepélyes menettel haza kísérték és a városházára gyűltek új bíró választására. A választás eredményét a templomban hirdették ki s az új bíró azonnal felesküdt. Az öregek közül egy a község nevében üdvözölte: biztosította, hogy az egész tanács és község tisztelni fogja s engedelmeskedik neki: végül működésére Isten áldását kérte. Az egész czeremoniát isteni tisztelet zárta be.¹

Debreczenben az év leteltével a hivataláról lelépő bíró az újonnan választottat ki szokta vezetni a város határvonalainak megsejmlélésére, mely alkalommal megmutogatta neki a határpontokat, hogy az igazi határok emléke így folyvást felmaradjon s feledékenységbe ne menjen.²

Budán s bizonyosan más városban is bírónak csak oly polgárt választhattak, ki a városnak már régóta megtelepedett vagyonos polgára, a ki legalább hat évig, mint esküdt már forgolódott a város ügyei körül. A bírót a király erősítette meg. A hűség-
eskü letétele végett minden község tartozott megválasztott bíróját egy hónap alatt a királynak bemutatni.³ Ha vagyonsága vagy megbízhatósága e helyen kifogás alá esett, a városnak kezekednie kellett bírójáért. Budán s a német városokban megkivánták, hogy a bíró német legyen, még pedig legalább negyedizig.

A megválasztott bíró köteles volt a tisztséget elfogadni. Ha pedig a bíróság viselésére egyáltalán nem volt hajlandó, megbüntették öt márkára s azonfelül polgári jogainak gyakorlatától is felfüggesztették egy évre.⁴

A bíró után az esküdteket választották meg. Budán a tizenkét esküdt között két magyar volt, Kolozsváron fele magyar, fele német. Fehérváron a bíró és hét esküdt a belvároshól, kettő a külvároshól, kettő Ujfaluból s egy Ujvároshól került ki. A ki az esküdtséget nem akarta elvállalni, három márkát fizetett.

¹ Weber Béla 34.

² Szűcs 151.

³ Varga Okl. 60.

⁴ Salamon II. 399. 400.

A jegyzőt a bíró és az esküdtek választották, valamint a lelkészt is.

A világi hivatalok egy esztendősek voltak, az év leteltével a hivatalnokok lemondottak. A lemondás szintén bizonyos ceremóniával járt. A bíró leköszönése után a tanácsnokokra került a sor s Budán pl nem csak a bíró mondott beszédet, hanem az esküdtek nevében egyik tanácsos is, valamint sor szerint azután a jegyző. A beszéd szövege határozott formula: bíró, esküdtek, jegyző kevés eltéréssel ugyanazon szavakkal búcsúztak el. A jegyző ilyenkor a város pecsétjét is tartozott felmutatni a népnek. Rendes használatra volt a városnak egy kisebb pecsétje, melyet a jegyző és egyik német esküdt kezeittek. Ezt a nagyobb pecsétet csak ünnepélyesebb alkalmakkor vették elő s máskor egy szekrényben a Boldogasszony templomában tartották.¹ Nem csak a pecsétet, hanem minden más oly tárgyat is, mely a város közjogát illette, mint leveleket, könyveket, számadásokat stb. a városi törvények szigorú őrizet alá tették. A kolozsvári városi törvénykönyv rendelkezése szerint a pecsét- és levéltárra legalább nyolcz városi esküdt ügyelt fel. A felnyitásnál legalább nyolcz esküdtnak kellett jelen lennie s ilyenkor a jelenlevők neveit mindig jegyzékbe vették.²

A bíró és esküdtekkel évenként választották a többi hivatalnokokat is. Ilyenek voltak a Szepességen: a tribun, ki többnyire rendőri szolgálatot teljesített; árvagondnok, továbbá a mezőgazdasági inspektorok.³ Debreczenben a rend fenntartására útczaka-pitányok ügyeltek fel, kik naponként megjelentek a városházán s ott a bíró vagy az esküdtek valamelyike értesítette őket a napi teendő felől.⁴ Budán volt egy pénzbíró, ki 40 frtig pénzkérdésben bíraskodott. Ezt az új városbíró nevezte ki.⁵ Nagy-Szebenben a polgármester mellett egy villicus működött, ki a gazdasági ügyeket vezette. S az összes erdélyi szászszékekben az igazságszolgáltatás vezetésére u. n. királyi bírók alkalmaztattak, kikre vonatkozólag Mátyás király 1469-ben úgy határozott, hogy mivel a polgároknak sok romlást okoztak, a szebeni kir. bíró kivételével hivatalukból mind letehető s helyük mással tölthető be.⁶

¹ Salamon II. 397.

² Jakab Okl. 177.

³ Weber Béla 34.

⁴ Szűcs. 136.

⁵ Salamon II. 400.

⁶ Teleki Okl. 500.

A jegyző kivételével a többi városi hivatalnoknak semmi fizetése nem volt; legfeljebb tiszteletdíjakat kaptak vagy más külső javakban részesültek. Körmöcbányán Zsigmond a bíró és esküdteknek ajándékozta a fehér sör főzési és árulási jogát.¹

A városi magisztrátushoz szorosan nem tartozott a hites öregek testülete; de minthogy a bíró és esküdtek választására ezek voltak jogosítva, a városok életében fontos hivatást teljesítettek. E testületnek mindig kiegészítve kellett lennie. Tagjainak száma nem egyenlő. Kolozsváron, mint láttuk, centumvirátus volt, Bártfán 50 tagból,² Szegeden 40-ből,³ Debreczenben 66-ból állott.⁴

A városoknak megvoltak a maguk statútumaik, melyek a bíró, tanács és a többi tisztviselők tisztét közelebről megszabták s a város ügyeinek igazgatását szabatosan körvonalozták. A városok jogviszonyainak mintája lehet e tekintetben a XV. században a budai törvénykönyv. A Szepességen meg van a georgenbergi (Szepes-Szombat); s újabban megtalálták a michelsdorfit (Sztrázsa), mely épen korszakunkban jött létre, 1472-ből való. Ez utóbbi 48 artikulusban szól a bíró s a tanácsosok viselkedéséről, külső-belső tisztről. A 32-ik rendeli, hogy a bíró és esküdt a törvényt megne szegje, senkinek jogát meg ne rövidítse; se ajándék, se kedvezés, se barátság, se félelem ne vezesse az ítélelhozásban, hanem a mint arra megesküdött, benső meggyőződését kövesse; özvegyek és árvák, idegenek és polgárok felett lelke sugallata szerint hozzon ítéletet. A 49-ik artikulus az előljárókat józanságra kötelezi, mert — úgy mond — az iszákosság megrontja az értelmet, akadályozza a gondolkozást, de meg az iszákos kifecsegi a hivatalos titkokat s a részeg ember iránt csökken a tisztelet. A 31-ik megtiltja, hogy valaki a tanácsülésből helyes ok nélkül elmaradjon. A tanácsüléseket rendszeren kedden és pénteken tartották.⁵

Vannak mezőgazdaságra vonatkozó határozatok, melyek a király vagy földes úr megerősítésével emelkedtek a város határában jogerőre. Ilyeneket erősít meg Mátyás az erdélyi hét és két szászszék területére nézve. Ha, úgy mond, valamely nemes vagy más állású birtokos a szászok beleegyezése nélkül juh-, sertés-

¹ Fejér X. 8. 416.

² Fejérpataki 614.

³ Varga Okl. 22.

⁴ Szűcs 151.

⁵ Weber Béla 48–9.

vagy másféle nyáját az ő földükre bocsáttatja s szőlőkben, vetéseikben, erdekben, legelőikben stb. kárt tesz, első esetben két gödölye vagy két juh, második esetben négy gödölye vagy juh, harmadik ízben tizenkét gödölye vagy juh kárpótlásra köteleztetik. Ha sertések tesznek kárt, első ízben egy, második esetben két s harmadik esetben tíz malacz a kárpótlási büntetés. Ha ez állatok éjjel gázolják meg a vetéseket, vagy esős időben, a mikor a talaj nedves, tizenkét juh vagy gödölye fizetendő. Ha pedig a kár e kárpótlási összegeknél jelentékenyebb, a kártevőt a kár nagyságának megfelelő összegben marasztalják el stb. stb.¹ Dehreczeni statutumok értelmében a bitang marha a városon kívül a tisztartóké; ha pedig a bíró szolgálai találják meg a városban, „mindenkor mindenestől az Ispotyálya jár.”²

A városi tisztviselőségnek s kivált a birónak kellett intézni és vezetni a város összes anyagi ügyeit is. Sok város rendes gazdaságot folytat s majdnem minden városnak volt privát birtoka. Városok jövedelmét képezik általában: földbirtok, szőlő, malmok, fürdőhelyek, bányák, falusi jobbágyok adózásai, italmérési jövedelem, iparosok, czéhek, mészárszékek illetékei. Vizek mellett rendszeren vámot szedettek, piaczukért helypénzt vesznek, árucikkek hiteles méréseért mérlegpénzt. Ha a jövedelem a kiadásokkal nem ért fel, a költségek fedezésére a város lakói közt adót vetnek ki.

Ugy a községi mint az állami adó kezelése speciálisan a bíró illetőleg a polgármester tiszte volt, de az állami adó behajtására néhol királyi hérszedőket alkalmaztak. E jog volt a városi autonómiának egyik legföltettebb s leggyakrabban megtámadott kincse, de egyúttal ez volt a legterheesebb és legkényesebb is. Mátyás monarchikus kormányzása alatt városaink nem egyszer kénytelenek önkormányzatuk eme sarkalatos jogának megcsorbitását elnézni, mert bizony Mátyás, ha a szükség csak egy kicsit rászorította, nem sokat teketóriázott a városi kiváltságokkal, hanem ízibe beszédette rajtuk a szükséges pénzösszeget. Kassa városa 1474-ben panaszt is emelt a királynál e tárgyban, t. i. hogy a török ellen országgyűlésileg megszavazott pénzsegélyt a király emberei „in more villarum” házankint szedik be. Panaszu-

¹ Teleki Okl. 495.

² Szűcs 154.

kat a király jogosnak találja s kinyilatkoztatván, hogy ő egyáltalában nem akarja szabadságait megrövidíteni, meghagyja Ernest Jánosnak, hogy a mondott segedelem behajtásában a város szabadalmait megtartani kötelességének ismerje.¹ Két évvel később a mikor a lakodalmi költségekről volt szó, mégis nyakukra küldötte biztosait s amúgy more patrio önkényileg vetette ki a kívánt összeget.²

Besztercze város példája mutatja, hogy az adóbeszedés nem a leghálásabb teendők közé tartozott. E városnak 1468. márcz. 7-én kelt levelében megengedte, hogy a királynak járó évi összeget, melyet rendesen Szent-Márton napján kellett beszolgáltatni, a város maga szedesse be, a királyi beszédők ebbe ne avatkozzanak.³ Még ez év május 3-ikán kelt levelében azonban már visszavonta az engedélyt s elrendelte, hogy régi szokás szerint a király emberei vessék ki és szedjék be az illető járandóságokat. A beszterczeiek maguk kérték erre, — bár előbbi levelét szintén az ő egyenes kérelmükre adta ki, — okúl azt hozván fel, hogy ez nekik sok kárral jár s nagy megterheltetés rájuk nézve.⁴

Az adókiivetést Budán 24 előkelő, e célra választott polgár végezte, kik közül 16 német volt, 8 magyar.⁵ Kolozsváron szintén 24 embert választottak a centumviratusból, fele részben magyar, fele részben németet, kik egy külön választott elnökkel rótták ki az adót; beszédte azt ugyancsak a centumviratusból 2—2 tag két adórovó esküdttel együtt.⁶

Az adó kulcsát legtöbb esetben az ingatlan után állapították meg, de nem ritka, hogy ingó vagyont is vettek adóalapnak. Ilyen pl sok helyen a bor. A budai törvénykönyv azt mondja, hogy a ki vagyoni állásáról nem igazán tesz bevallást, annak minden borát elkobozzák.

Erdélyben a szászszékekben az adókiivetés az ingatlanok arányában történt, még pedig az u. n. „domus numeralis” után, melynek azonban nagyságát nem tudjuk. Szeben és a hét szászszékeknek az 1460-iki kiivetés szerint mintegy 81 domus numeralisa volt, melyből Szebenre körülbelül 20 esett, Sink-székekben volt 10,

¹ Teleki Okl. 505. és Tört. tár. IX, 169.

² Teleki Okl. 589.

³ Teleki Okl. 459.

⁴ Teleki Okl. 473.

⁵ Salamon II. 404.

⁶ Jakab Okl. 177.

Kőhalomszékben 15, Szászsebesszékben $7\frac{1}{2}$, Segesvárszékben 8, Szászvárosszékben 5, Ujgyházszerékben 6, Szerdahelyszerékben $9\frac{1}{2}$: a hét szászszékben tehát összesen 61. A hét szászszék 1460-iki adója 1342 arany forint, mely összeghez Szeben 439 arany ftot ad. Az adókivetésnek volt egy másik módja is, t. i. az ingatlan becsértékét vették alapul s a becsár ezüst latja arányában osztották el a terheket.¹

A községi adózásban s általában a város terheiben főurak, nemesek is tartoznak részt venni, ha házuk és fekvőségük volt ott, még ha nem laktak is a városban. „Senki, így szólnak Bereczk város konstitúciói, a városi közönséges szolgálatoktól és teherviseléstől immunis nem lehet, még ha szintén charakterizatus személy volna is. Ha ez ellen valamely városi lakos magát opponálná, legottan a városi consortium közül az olyannak kihányására teljes hatalom engedtetett.² Ugyanezt rendeli el Mátyás 1486-ban Kolozsvárott.³ És csak az 1546. t.-cz. 41-ik artikulusa mondja ki, hogy a városban lakó nemesek a városi polgárok minden adója alól mentek. A királyi adó alól ha egyeseket felmentett a király, a város a bér összegéből az ezekre eső részt levonhatta. Ezt mondja ki az 1405. t.-cz. 10-ik artikulusa s ismétli Mátyás is.⁴ Csakhogy e levonásnak a városok aligha vették hasznát, mert a rendkívüli adózásnál — a mi Mátyás alatt rendes — a levonás arányában annál nagyobb összeget vetettek ki rájuk.

Rendes adónál a bíró és esküdtek adómentesek voltak, de a iendkívülinél már csak a város lelkésze képezett kivételt.

Az igazságszolgáltatásnak első foruma a bíró és tanács voltak, súlyos bűnesetekben pedig véglegesen ítélték. Legsúlyosabb büntetés-nem a kivégeztetés. Gyakorlatban volt azután a száműzés, mit nem polgárokkal szemben is használtak. 1487-ben Korpónából számkivetésbe küldik Tretzel Jánost és Wolfgangot másokkal együtt, azért mivel a városi tanács tisztelete ellen vétettek.⁵ Polgárokkal szemben gyakori büntetés a névsorból való kihúzás, mi egy jelentőségű a polgárjog elvesztésével. Úgy a számkivetés, mint a névsorból való kitörlés többnyire ideiglenes volt.

¹ Századok 1881. 621.

² Orbáun II. 123.

³ Jakab Okl. 170.

⁴ Kovachich Form. 553.

⁵ M. tud. értekező. 240.

Városaink megélhetési eszközei.

Ha azokat a leírásokat, utazási naplókat, elbeszéléseket végig olvassuk, a melyek Magyarország földének ez időbeli termékenységéről, borbőségéről, halgazdagságáról, aranyainak, ezüstjeinek csodás mennyiségéről s más földalatti és földfeletti istenadományairól hosszan beszélnek: igazán nem tudjuk elképzelni azt az Eldorádóba való rendkívüli boldogságot, a melyben Magyarország ez időszakban élt szerencsés lakói nyakig úszhattak. Cuspinianus Oratiói, Bonfinius Decásai, Oláh Hungáriája, Ranzan Indexei után Magyarországot egy mesés paradicsomnak kell képzelnünk, mely magától teremt és állít elő mindent, mi az emberi szemnek és szájnak kedves s az élet fenntartására szükséges. Az istenadta föld bőven megtermi az élelmi szert, a boldog népnek nem kell arcza kínos verejtékével húzni ki a magot belőle. Az a baj, hogy a föld nagyon is termékeny. A nép nem tud mit csinálni a gazdag áldással, elfogyasztani felét sem képes: elég volna ez a kövér föld két ország népének, még akkor is csak bőséget ismernének, a szükség mindenkorra ismeretlen maradna előttük. Meg van áldva ez ország gazdag és téres legelőkkal, melyeken ezerével száguldhát a tüzes paripa, óriási csordákban tanyázhat minden hasznos állat. Szőlőhegyek és szőlőskertek csak úgy ontják a nemes bort, hogy a lakosok nagyon sokszor megszorúlnak, nem képesek annyi edényt előkeríteni, a mennyi ez isteni nedv befogadására elég lenne, s hordó hiányában vagy nem szedik le a szőlőt, vagy kénytelenek a földre elpocsékolni. Sok helyen a szőlő úgy terem vadon minden munkálás nélkül az erdőben. A lakosoknak csak ki kell szüretkor fáradniok érte s megszedszhetik az ingyen adott termést. S ebből nem lesznek semmivel hitványabb borok, mint a melyeket Oláh Miklós Belgiumban ízlelt.

A Tiszának egy harmadrésze halból áll. A lovait itatni akaró szekeres ha vedrével a Tiszába merít, azt látja, hogy vedre tele van hallal, azokat aztán úgy kell visszadobálnia a vízbe. Néhol

úgy fogják a halat, hogy a kiöntéskor a visszafolyás medrét vesszőfonatokkal elrekesztik, hogy a kinn levő hal vissza ne mehessen. Az így elkerített térségen oly rémséges hal jut zsákmányul, hogy pl Tokajnál ezer darab csuka vagy ponty ára nem több mint egy arany forint. Sokszor ingyen, ajándékba se kell senkinek, úgy hogy nagy részét a sertések eszik meg; sőt néha így sem bírnak vele, ott rothad a szárazzá lett kiöntésen s büszhődt szagával megfertőzteti a levegőt s ragályt okoz. Ha messze viszik is eladni, gyakran még ott sem tudnak túladni rajta a legolcsóbb árakon sem, s ilyenkor megtörténik, hogy a szekerek lerakván a nyílt mezőn a halat a földre, szekereikkel s lovaikkal szépen megszöknek a saját halaiktól. De ez nincs is megengedve, sőt egyenesen tilalmas halat a mezőn hagyni. — Bővelkedik Magyarország természetes gyógyvizekben is. Buda határa különösen gazdag e tekintetben. Némelyik forrása langyos, másinak melegét szabad kéz ki nem állja, a tojás megfő benne s az aprólékot éssértést is meg lehet benne koppasztani. — Nemes ércz temérdek, nem képesek bányászni. Néhol csak a ruhán maradt aranypor is elegendő a bő költekezésre. Kassa vidékén topáz terem s drágakő az ország más helyein is bőven található stb.

Ezek csakugyan eldorádót képeznek s hasonló ez a kor, ez a régi idő az ősedénhez, a költő „aurea aetas“-ához.

De hát egyszerűen mellőzük ezeket. A mese szép, de csak azt gyönyörködteti, ki himni tud.

Városainkról lévén szó, épen azt vagyunk kénytelenek hangsúlyozni, hogy a megélhetés a sokféle akadály és romboló tényező mellett nagyon is nehéz volt. A mi pedig Magyarország külső kinézését, földjeinek termékenységet stb. illeti, csakugyan más képe lehetett és volt is Magyarországnak hajdan, mint most, de a különbség nem a régi időket dicséri. A rengeteg mocsarak, melyek kákát és vízi madarat eleget termettek, ma már többnyire eltűntek. A rengeteg erdők is, melyek alkalmas buvóhelyül szolgáltak az emberi törvényeket és társadalmat maguktól eltaszító rablók-nak és mindenféle veszélyes vadállatnak, jobbára vagy elpusztultak, hol a kultura megmaradásukat szükségesnek nem tartotta, vagy pedig a polgáriasultság terjedésével az emberek szükségletei szerint átalakultak. Mocsarak, műveletlen puszták, rengetegek helyén az emberi kultura vetette meg szilárd lábát.

Mi volt városaink legfőbb megélhetési eszköze, arra megfelel

elég világosan a városok községi szerkezete, szabadságainak czélja és természete; megfelelnek azok a kiváltságlevelek és országos törvények, melyek rendezték a városi jogot, kifejlesztették a polgári elemet. Városainknak kulturtörténeti fontossága épen abban rejlik, hogy a megélhetés módjának kikeresésében, eszközeinek előteremtésében, annak minden ágában vezérszerepet vittek. Hiszen természetszerűleg a nagyobb társadalmi csoportosulás, az erők czélszerű összetétele és felhasználása mindig többet produkálhat, mint a szétforgácsolt erő és a magára hagyatott egyén. A legmagasabb művészettől lefelé tehát a legegyszerűbb baromtenyésztésig az emberi foglalkozások minden terén városaink járnak elől. De azért tulajdonképeni és közvetlen missziója városainknak az ipar és kereskedelem támogatása és kifejtése volt. Szóljunk röviden városaink főbb foglalkozásairól.

C z é h e k.

Ha a magyarországi városok iparáról, annak fejlettségéről, műveléséről akarunk beszélni, legelőször is azt a szerkezetet kell megismertetnünk, melyben az ipar és mesterség alakot öltött, a melybe szorosan és elválaszthatatlanul be volt illesztve. Értjük a czéh-rendszert. Mik voltak a czéhek, nagyjában még emlékeztünkben van, maradványai elszigetelten maig is fennállanak. A czéh édes szülője volt az iparnak, gyámola és védpaizsa mindenféle mesterségnek, tura az egyszerű becsületes polgári életnek, de egyúttal kizárólagos ura a helyzetnek, az ipar fejlődő ágainak hátranyesője. Megvannak tisztas érdemei, megvannak számos hátrányai. A czéhrendszer kizárta ugyan a nagyobb tehetségek érvényesülését, megakadályozta az ipar igazi felvirágzásának egyetlen lehetőségét, a szabad versenyt: de azt sem lehet megtagadni tőle, hogy paccerokat nem tűrt kebelében, megkívánta a mesterségben való kellő jártasságot, megkövetelte a tisztességes munkát s ez által kizárta a kontársággal együtt járó nyomorúságot. Meglehetősen útjában állott az ipar nagy mérvű s nagy tömegekben szereplő fellendülésének, de meggátolta, hogy egyesek a nagy tömeg rovására túlságos vagyonra tegyenek szert, elejét vette a nagy tömegek elszegényedésének, s a mi ezzel rendesen karöltve jár, a tömegek erkölcsi süllyedésének.

A czéhrendszer egyenes hajtása a városi intézménynek. A kiváltságaival különszakított s zárt körben munkálkodó városi szervezet édes anyja a mesterségeket monopoliumként művelő czéheknek. A mi érdemei s előnyei vannak az egyiknek, rendesen visszasugároztatja a másik is, s a mi akadályai és hátramosztója az egyiknek, az ott sötétlik a másikon is.

Miként a városok fénykora az Anjouk és Zsigmond ideje, épúgy a czéheket is ez a korszak fejlesztette ki s emelte arra a fokra, a melyen kisebb-nagyobb módosítással a legújabb időkig állottak. A czéhek s az annak kebelében kifejtett munkálkodásra a

Mátyás ideje sem volt valami nagyon kedvezőtlen hatással, sőt az ő szigorúsággal párosított igazságos uralkodása inkább elősegítette azt; s ha az ország erejét a háború el nem vonja s több irányban meg nem bénítja, alatta a többi művelődési tényezőkkel kapcsolatban az ipar is nagy haladást tett volna. Nagy volt a háború által okozott romlás. És hogy visszaesés a városok és a közművelődés terén még sem volt tapasztalható: egyenesen az uralkodó személyes érdeme, ki a veszélyekkel és csapásokkal arányban törekedett a városok emelésére, érdekeinek előmozdítására; a veszteségek és akadályok nagysága szerint követett el mindent az ipar s azzal együtt minden közművelődési tényező felkarolására s czélszerű irányban kifejtésére.

Az ipar a Nagy Najos alatt szervezett czéhek kezében van s a czéhek virágzása egyszersmind a mesterségek kedvező állapotát jelzi. Már pedig a czéhek Mátyás alatt nem csak megtartják az előző időkben elért pozíciót, de fejlődnek, tetemesen megszorodnak. Maga Mátyás is privilégiumokat osztogat, szabadalmak épségben tartását ellenőrizteti s általában érdekeiket kellő figyelemre méltatja.

A XV. században s az azt megközelítő időbenkelt czéhszabályok érdekes képet tárnak előnkbe a magyarországi czéhekről. A czéhszabályok mintáját az erdélyi szászok czéheinek 1376-ban adott rendtartás képezi, melynek főbb pontjai ezek: Minden czéh évenként két czéhmestert választ, kik esküvel köteleztetnek az igaz mértékre felügyelni, a czéhben a rendet fenntartani és igazságot szolgáltatni. Kötelességük a czéhmestereknek a czéhet negyedévenként gyűlésbe hívni, melyen a czéh ügyei komoly tanácskozás után elintéztetnek. Minden kézműves mesterségét csak úgy folytathatja, ha tagja a czéhnek, de ez esetben a czéh szabályai reá nézve kötelező erővel bírnak. A ki czéhbe nem tartozik, sem műveit nem árulhatja, sem házában dologra legényt és inast nem tarthat. Minden mester csak egy mesterséget űzhet; a ki ez ellen vét, tíz márka bírságot fizet. A czéhbe lépésnél a mester bizonyos díjat tesz le a felvételért. Az elhibázott vagy rossz munkát a czéhmesternek kötelessége lefoglalni.

A czéhszabályokat rendesen a városi tanács erősíti meg, illetőleg az adja ki, de nem mindig. 1466-ban Mátyás maga ad szabadalmat a zágrábi vargáknak, ugyanebben az évben s ismételve 1480-ban az ottani szücsöknek, a nyereg-, fék- és szijgyár-

tóknak, megengedvén, hogy czéhet alkossanak s annak körében mesterségüket szabadon űzhessék. Ugyancsak maga adja a varasdi csiszolóknak, szücsöknek, fék- és zabola-készítőknek,¹ továbbá a pesti tímároknak szabadalmait, míg a pesti szücsöknek 1466-ban, a szabóknak 1447-ben, a vargáknak 1444-ben, az íjj-, nyíl- és paizsgyártóknak, a nyereg- és szíjgyártóknak 1446-ban a városi tanács állítja ki a szabadalomlevelet.² Tehát a czéhalkotásra jogositványt adni a tanács illetékes s csak rendkívüli esetben, pl ha a király köztük időzik, használják fel a mesterek a kínálkozó kedvező alkalmat. A hol földes úr van, czéhszabadalmat az szokott adni.

A czéh egy organikus testület, melynek meg van vezető előljárósága. szabályozva van működésének köre, ki van mutatva a határ, a meddig a czéhes polgárnak munkálkodnia lehet, sőt kötelessége, s a melyen belül semmiféle idegen külső behatásnak nincs helye. A czéh a maga egészében, működésének megkötött s mégis önálló minőségében, kiváltságokkal körülzárt szerkezetével nem egyéb, mint egy városka a városban, kicsiben oly viszonyban ahhoz, mint a milyen a városi intézmény az állam egész testében.

A czéhnek élén áll a czéhmester, legtöbb helyen egy, de néhol kettő, sőt esetleg több is. A kassai czéhek vezetését pl „Viermeister“ végzi. Kolozsváron a szücsök czéhe élén is négyen állottak, mert az 1481-ben kelt német szövegű czéhszabályok egyik pontja azt mondja, hogy „a mely mester a négy czéhmester heszédébe beleszól, fizet négy font viaszt.“³ A czéhmestereket évenként választották, pl a nagyszombati szücsökét karácsonykor. A megválasztott czéhmester esküt tett a bíró és tanács kezébe, hogy gondosan megtartja a törvényt, lelkiismeretes buzgósággal fog örködni, hogy a felügyeletére bízott czéh becsületére váljék minden tekintetben magának a városnak is. Így Kolozsvárott a mészárosok czéhmestere arra is megesküdött, hogy se az „angyalí üdvözlét“-re való reggeli harangszó előtt, se az „Üdvöz légy Mária“ esti harangszó után semmiféle titkon hozzájuk vitt beteges vagy hibás ökröt vagy más marhát meg nem vesznek s le nem vágnak, hanem a húsvágást mindig fényes nappal s folyóvíz mellett végzik.⁴

¹ Tört. tár. IX. 171.

² Kovachich Form. 431--450.

³ Jakab Okl. 178.

⁴ Jakab Okl. 177.

Czéhmaster minden rendes czéhtag lehetett, ha mestertársai méltónak ítélték e tisztas állás elfoglalására. Rendesen azonban — egészen természetsszerűleg — a tehetősebb, tehát vagyoniilag is tekintélyesebb mesterek voltak a kompetensek. A czéhmaster-ségnek valami sajátos feltételei sehol sem voltak s ritkaság számba megy, de a viszonyok megadják itt a magyarázatot, hogy Beszterczebányán czéhmaster csak bányabirtokos mesterek közül volt választható, épenúgy mint fő várostéri házakat is csak oly polgár vehetett, ki egyúttal bányákkal is birt.¹ Ez intézkedés a bányák szorgalmasabb művelésére való serkentés volt.

A czéhmaster kifelé képviselte a czéhet, a czéh kebelében pedig a felmerült ügyek czélszerű elintézésében a czéh vezetője volt. Koronkint összehívta a czéhet s elnökölt. Legfontosabb tiszte az ellenőrzés, mely kiterjedt úgy a készített művek jóságának megvizsgálására, mint a mesterek, mesternék, legények s általában a czéhhez tartozók erkölcsi magaviseletének szemmel tartására. Magához vevén 1—2 mestert az idősebbek közül, időnkint végig járta a mesterek műhelyeit s meggyőződést szerzett magának a mesterség becsületes és tisztességes folytatásáról. Ez a munkavizsgálat vásárok előtt elmaradhatatlan volt. A czéhmaster kisebb ügyekben a mesterek peres ügyeinek első foruma. Így a nagyszombati szűcsök czéhmastera 12 forintig terjedő adósági perekben végérvényesen intézkedhetett. „Bíró uramat, úgy mond a czéhszabály, nem kell bántani, hanem a czéhmaster az adós mesternek marhájából a creditort megelégtíthesse.”² A debreczeni szabók czéhmastereiről is azt mondja a czéhlevél, hogy „minden akármely pörök, melyek az megmondott szabó mesterségben történnek, az szabó mesterségen kívül penig (kivéven az főben járó pereket és hatalmakat, vérontást és verekedést) egy arany forintig való törvényt tehessenek.”³

A czéknek a legtöbb esetben volt még egy atyamestere. A munkakereső legények hozzá fordultak s ő intézkedett, kihez menjenek munkára. Tehát az atyamester a munkakereső és munkaadó között közvetített. A városban megszálló utazó legényt szállással és kosztal ellátta s a czéh pénztárából a szokott segélyben részesztette.

¹ Ipolyi Beszterczebánya 51.

² Tört. tár. 1886. 369.

³ Szűcs 121.

Fontos teendője volt „a mívlátó mestereknek“ (Schaumeister), kik a czéhmasterrel együtt felügyeltek az egyes mesterek műhelyéből kikerült munkákra. A vizsgálatnál szigorú igazságossággal kellett eljárniok, mert ha az ő hanyagságuk vagy elnézésük miatt a czéh becsülete valami csorbát szenvedett, a mocsoktalan jó hírnevére féltékeny czéh rajtuk vett elégtételt.

Érdekes szerep jutott a novicius mestereknek, kik fiatalságuk jussán quasi felszolgálói voltak a nemes czéhnek minden alkalommal. A legifjabb mesterek gyujtogatták ünnepeken és kántornapon a czéh oltárán a gyertyákat. A mikor a tisztcséh vendégséget adott, vagy általában lakomában volt, a novicius mesterek szolgáltak fel az ételekkel, ők csapolták és hordták fel a bort; de kötelességük volt józanon maradni, hogy a bortól esetleg elázott gyengébb fejű öreg mesereket haza szállíthassák. Azonkívül, kivált a czéhmaster szavára, apróbb megbízásokat is végeztek. Ez érdekes intézmény sehol sem maradt fel eredetibb tisztaságban, mint a népesebb mezővárosok és nagyobb falvak kálvinista eklézsiáiban, a hol a helyi szokás szerint s a község terjedelmének arányában választott 2—10 egyházi hivatalos működése csaknem szakasztott mása az ifjabb mesterek teendőinek. Nem lenézett állás, hiszen az előkelőbb fiatal házasságok közül választják őket.

Népesebb czéheknél a nagyobb számú legénység is társulatot szervezett, mint pl. Kassán a takácslegények. Ezeknek élén két „öreg legény“ állott; az egyiket a házasságok közül a mesterek választották, a nőtelent ők maguk.

Minden czéh — eltekintve egyes furaságaitól — egy-egy komoly erkölcsi szövetség volt, mely alapelvül a tisztességes életet, a becsületes munkát, az igaz vallásos buzgóság ápolását tűzte ki.

Már a czéhbe való felvételnél szigorúan megválogatták az embereket. A felvétel első kelléke, hogy a város tanácsa befogadja a város polgárai közé s ezért igazolványait mindenki először a város bírójának és tanácsának volt köteles bemutatni. Minden czéhszabály erősen hangsúlyozza, hogy csupán képes, becsületes és jó hírnevű vehető fel a czéh kebelébe. Különös súlyt fektettek a törvényes születésre. „Becestelen s hitszegő — mondja a kolozsvári aranyművesek 1473-ban kiállított czéhszabályzata — a czéhbe nem léphet, hanem csak a ki írásban kimutatja jó hír-

nevű s becsületes atyától és anyától származását.“¹ Ugyanezt tartalmazza a vargáké 1499-ből: „welcher fremde gesell begert alhy meister zu werdenn der sal beuor an brengen briefliche kuntschafft seiner geburt zubeweissen das her fromlich vund eelich geboren sei.“² Megkívánták, hogy az idegen rendes igazolványt mutasson fel, miszerint korábbi mesterénél jámborúl és becsülettel szolgált. „Minden legény — így szól a nagyszombati szűcsezéh szabálya — levelet és jelt elegendőt hozzon az ő tisztességes nemzetsége felől és hogy tisztességesen viselte magát.“³

Minden czéhbe felvett mestertől a czéhszabályok tisztos, becsületes életmódot követelnek. „Az kik nyilvánvalóképpen szabad asszonyállatokkal járnak és társalognak, az mi czéhünknek kivülötte vadnak.“⁴ Ezért a czéhszabályok kötelességgé teszik a házaseletet, egy-két évet engedvén legfeljebb a czéhbe felvett mesternek a gondolkozásra és választásra.

A társulatban rend, fegyelem, a feljebbvalók és öregek iránt illő tisztelet uralkodott, a czéhszabályok ezt meg is követelik. A ki magát becsületesen nem viseli, kézi munkájától eltiltatik. Ha egyik mester a másikat tilalmas szókkal illeti, büntetése egy font viasz. Ha egyik a másikat megveri, megsebesíti, „mivel hogy nagy bünt cselekedett, annak megítélése a mestereket illesse.“ Ha czéhbeli mester vagy felesége vagy valamelyik cselédje szolgálját rágalmazza, bírságúl fizet egy font viaszt; s ha a büntetés után is folytatja, akkor büntetésére nézve a mesterek gyűlése határozzon. A ki a czéhben tiszteletlenül szól, fizet egy font viaszt büntetésül.⁵ A ki a templom udvarán a czéhmasternek nem köszön a Krisztus teste ünnepén, fizet egy forintot.⁶ Ki mestertársa legényeit elesábitotta, a czéhből kizáratott, valamint az is, a ki tolvaj lett, vagy más tekintetben bünt követett el, ki a városi tanácsnak nem engedelmeskedett, ki a munkabér feletti czéhtanácskozásokat legényeinek elárúlta, ki a más mestertől illetéktelenül elvett munkát felvállalta stb.⁷

¹ Jakab Okl. 152.

² Győri tört. és rég. füzetek. II. 171.

³ Tört. tár. 1886. 369.

⁴ Tört. tár. 1886. 369.

⁵ Tört. tár. 1886. 369.

⁶ Jakab Okl. 178.

⁷ Kovachich Porm. 433—446.

A mesterlegény még inkább tisztelettel s engedelmességgel tartozott minden mester, de kivált a czéhmester személyének. Mesterét sem hagyhatta el, csak nyolcz napi felmondással; de ha elkezdett munkáját be nem végezte, e felmondás mellett sem; mert különben más mester fel nem fogadhatta s legalább egy évig kellett vándorolnia, míg abban a városban ismét munkához juthatott.¹

Pontosan és részletesen intézkednek a czéh szabályok, hogy semmiféle kontár munka mesterségüket meg ne szegyeníthesse. Erre való volt a czéhmesterek és schauameisterek ellenőrző tiszte is, kik máskor is lehetőleg rövid időközökben, vásárok előtt pedig szükségképen megvizsgálták a készített munkákat. Egyes czéhszabályok határozottan kimondják, hogy a mesterek munkáikat vásárra addig ki nem állíthatják, míg a czéhmesterek és mívlátók azt meg nem nézték.²

De legnagyobb biztosítéka volt a kontárság kizárásának s lehetőleg tisztességes, jóra való mestermunkák előállításának a remekelés intézményének állandósítása, mely egy komoly vizsga volt a fiatal legényre nézve, s kézzel fogható, szemmel látható bizonyítékot nyújtott komoly emberek előtt arra nézve, hogy a mesterségéhez szükséges ügyességet és tanultságot elsajátította. Kár, hogy ezen aktus annyi sok mindenféle nevetséges czeremoniával volt összekötve.

A remekelést a XV. század czéhszabályai már megkövetelik, s némelyek meg is határozzák, mik legyenek a mesterremek. Pl. a kassai lakatosoknál (1461-ben kelt) egy jól záró hat pántos lakatot, egy galamblakatot s egy cseh kupát készítettek; a sarkantyúsoknál egy pár csiszolt sarkantyút, egy úti- és egy papsarkantyút; a fegyverkovácsoknál három puskát. Az alsókőrösi és zágrábi lakatos (1510—21) egy úrnak való kengyelvasat, egy forrasztás nélküli buzogányt ezüsből koczkásan kireszelve s egy sima lánczos zabolát; a puska- és ötödfél arasznyi puska-vasat, ahoz egy belső kerekű puskaaczelt, sima táblára, dupla tengelyszegre, rézforrasztás nélkül, és egy puska-vasat "csinált remekbe."³ A kolozsvári arany- és ezüstművesek czéhszabályainak rendelete szerint társ csak az lehet, „a ki tud arany paizst, czímert és új

¹ Szádeczki 15.

² Szádeczki 37.

³ Szádeczki 55.

aranygyűrűt úgy készíteni, hogy a király úr és jobbágysai, főpapok, országbírók és nemesek előtt becsülettel megállhasson.“¹ A beadott műveket 2—4 mester vizsgálta meg s csak, ha a munka kiállotta a kritikát, készítője akkor üttetett fel a legények közé.

Az egyes czéhszabályok ezen rendes és általános követelményen kívül temérdek aprólékos dolgot emlitenek meg, melyek mind a mesterség tisztességes üzésére szorították a czéh tagjait. Pl a kolozsvári aranyművesek (1473-ból) szabálya közt áll, hogy hamis forintost senki meg ne aranyozzon, forintról levágott aranyat vagy lopott aranyat, ezüstöt meg ne vegyen. A ki hamis forintosokat megaranyoz, minden forinttól fizet a czéhnek egy márka ezüstöt és tizenkét font viaszt.² A nagyszombati szűcsök czéhszabálya is kimondja, hogy „senki a szűcsök közül, se itt való, se külső, a ködmönökbe avagy gerezna bélésekbe, kiket báránybőrből csinált, kecskebőrt báránybőr közibe varrani, se pedigen afféle mivet ide behozni ne merjen, se pedig ködmeneknek környékit festeni igaz prémek nélkül afféle marhának vesztése alatt“³ — Kolozsváron (1472-ik czéhszabályzat szerint) egy lakatos mester se merjen viaszba nyomott mintára kulcsot készíteni s egy mester vagy legény se bátorkodjék lakatot vagy zárt a tulajdonos otthon nem létében felnyitni, nehogy abból csalás vagy gonoszság származzék.⁴ Ugyancsak Kolozsváron (1475-iki szabályzat szerint) az olyan szabó, ki nem elég jó posztóból készít öltönyt, négy font viasz bírságot fizet. A ki a hozzá vitt posztóból ellop, mesteri jogát veszítse s azon felül a bíró is büntesse meg, mint tolvajt. A ki különféle színű posztóból készít öltönyt és azt egy színre — kivált feketére — festi, mint csaló büntettségék meg. A ki ócska köntöst ad el új helyett, fosztassék meg attól s ára fordíttassék a torony szükségére.⁵ Budán a kovácmesterségre kimondatott, hogy a melyik kovácmester valamelyik polgár lovát megnyilazza, tartozik a lovat, míg meggyógyúlt, saját költségén gondozni, a betegség tartamára pedig más lovat adni használatra; ugyanígy az útasnak is, ha ki nem egyezett azzal valahogy máskép. A körmöczbányai kovács czéhnek 1577-ben meg-

¹ Jakab Okl. 152.

² Jakab Okl. 152.

³ Tört. tár. 1886. 369.

⁴ Jakab Okl. 149.

⁵ Jakab Okl. 154.

újított szabályzata ezt azzal toldja meg, hogy ha a legény* a mestere iránti daczból nyilazza meg a lovat, a kárpótláson kívül még a czéh által is külön megbüntetendő.¹ Kolozsvárott ha a kovácslegény a lovat vasalásával úgy tönkre tette, hogy azt ki se lehet gyógyítani, felét ő fizette a kárnak, felét mestere; ha pedig a nyilazás nem volt oly veszélyes, a mester kötelessége volt a gyógyítás, de zabot, szénát a tulajdonos adott. (1468-dik évből).² Budán a kötélverőnek jó kenderből kellett dolgoznia. A talpbőr szabóknak csak ökör- és lóbőrből volt szabad talpat szabniok. A molnár egy tizenketted vámnál többet nem vehetett s a bírónak, esküdteknek és a jegyzőnek ingyen örölt. A pékeknek kötelességük volt gondoskodni, hogy mindig legyen elég kenyér és zsemlye; a mészárosoknak ügyelniök kellett, hogy hús mindig legyen, még pedig tiszta és friss.³

De ha a czéhszabályok ily üdvös szigorúsággal állják útját a könnyelműségnek és roszakaratú hitvány munkálkodásnak: más részről bőven gondoskodnak a mesterek megélhetési feltételeinek biztosításáról is. Minden czéh egy privilégizált monopolium, mely egyedüli és kizárólagos tulajdonosa a saját mesterségének s mindazon eszközöknek, melyek a mesterség folytatására szükségesek. Minden czéhszabály kimondja, hogy azt az illető mesterséget csak a czéh tagjai űzhetik. Így olvasunk ilyen s ehhez hasonló passzusokat. Kassán „az czéh nélkül való takácsnak az városon nem szabad négy nyüstös abroszokat csinálni, se vörös pamuttal avagy farczallal szőnie, mert valaki e felét cselekedendik, azon szőt munkát elveszti, melynek két része az magisztrátusé, egyik részbe pediglen az czéhet illet, az kendőkön kívül, melyekhez pamutot avagy vörres fonalat szőhetnek. Az idegen itten semmi fonalat tiz forintnak alatta meg ne vehesse. Valaki nem czéhes és ezen mesterséget űz, az is az ő munkája avagy szövése nélkül el léssen és az magisztrátustól megbüntettetik.“ (1481-ből való).⁴ Kolozsvárott „egy kereskedő is kész lakatot, sarkantyút, zablát külsőktől be ne hozzon s azt ne csináljon; ha teszi, a czéhmesterek a bíró segítségével vegyék el.“⁵ (1472-ből) Ugyanott senki keres-

¹ Szádeczki 13.

² Jakab Okl. 136.

³ Szádeczki 14.

⁴ Kassai értesítő 1885—6. 5.

⁵ Jakab Okl. 149.

kedés végett istrángot a városba be nem vihet.¹ A városban bármiféle vasművet darabonként senki nem árulhat. A lakatosnak fej-
szét vagy általában a kovácsmesterséghez tartozó akármi munkát elvégezni s bármikép azok mesterségébe vegyülni nem szabad.² Debreczenben „a szabó is valamely idegen nyírórt vagy bér-
rest maga mellett nem tarthat és maga sem nyírhat pénzért vagy bérért. A nyírók se merjék a szabó mesterséget művelni vagy műveltetni“ . . . „Semmi idegen szabó vagy kalmár sem sokadal-
makban, sem heti vásároknak végruhákat sátrakban vagy torná-
czokban vagy házakban nem árulhat, hanem csak oly ruhákat, kiket látnak, hogy nem ujonnan készítették, kiket ha a mesterek ujonnan csinálnak találhatnak, felét a város bírájának adják, fele
penig a mestereké magoké legyen.“³ 1468-ban a nagybányai szabók egyenesen Mátyást keresik meg panaszukkal, hogy a város-
ban több czéhen kívüli mester dolgozik s épen az ő kamarai és más tisztjei és plébánusa rendelnek náluk szabó munkát. Mátyás jogosnak találja felszólalásukat s a czéhen kívüli mindenkit eltilt a mesterség folytatásától és a rendelet ellen vétőre három ezüst
márka büntetést szab.⁴ Nagyszombaton sem volt szabad a szűcs czéh ellenében senkinek báránybőrt venni, sem olyanokat, melyeknek megkészítése és kidolgozása a szűcsmesterség körébe
vág. A szabóknak tilos volt ruhát bőrrel bélelni s a kesztyűsök sem készíthettek asszonyoknak való süveget.⁵

A monopólium azonban rendes körülmények közt csak arra a városra s annak vásárait s piaczára szólt, a melyben a czéh fenállott. Egészen rendkívüli és példátlan az a monopólium, melyet 1419-ben Kassa városa nyert Zsigmond királytól. Ez így hangzik : „Egyedül Kassán, és sehol másutt országunk területén ne készíttessék, tartassék és adassék el barchet, és senki akár kereskedő akár pedig más állásu egyéniség ne merészeljen külföldi barchetet bárhonnan is országunkba hozni, vagy pedig innét kivinni Kassa város bírája és esküdt polgárai beleegyezése nélkül; és akarjuk, határozzuk és rendeljük, hogy a barchet készítéssel foglalkozók, bárhol tartózkodjanak is királyságunk területén, akár

¹ Jakab Okl. 168. (1486-ból.)

² Jakab Okl. 136. (1467-ből.)

³ Szűcs 122. (1468-ból.)

⁴ Századok 1889. 678.

⁵ Tört. tár. 1886. 369.

nemesek akár más birtokosok földjén, akár pedig városokban és szabad községekben, név szerint Bártfán, kivétel nélkül Kassára vonúljanak vagyonukkal és a barchetmesterség üzéséhez minden szükségesekkel együtt, mesterségüket a jövőben sehol másutt, mint Kassán gyakorolandók.¹ És e rendkívüli rendelet értelmében az ország különböző részeiből csakugyan Kassára költöztek a barchetkészítők. Így nyoma van annak, hogy Budáról Kassára hureczolkodtak; egy oklevél tanúsága szerint útkövekben semmi vámot nem fizettek.² A kassai barchetkészítéshez hasonló monopóliumot kapott Bártfa és Kassa a vászonfehérítésre.

De nem csak kifelé idegenekkel szemben mondták ki a czéhszabályok a czéh tagjainak a mesterséghez való kizárólagos jogát, hanem a czéh körén belől egymással szemben is megvédik az egyesek érdekeit s nem engedik meg, hogy egyik czéhes mester a másiknak előhaladását meggátolhassa. Elvül ugyan kimondják, hogy „kiki magának“ s hogy senki ne rontsa a más schäftjét: de gondoskodnak a szabályzatok egyeseknek a mesterségben domináló állapotra juthatása valamint ezzel kapcsolatban egyesek háttérbe szoríthatása ellen. Kimondja pl. a nagyszombati szűcsök czéhszabályzata, hogy egy mester sem vehet „ultra quartale“ (25 db) báránybőrt s más bőrt sem ezen a számon felül, kecskebőrt is csak szarát. Idegen művet vagy bőrt akár melyik mester csak a czéhmester tudtával és beleegyezésével vásárolhat, tehát csak nyíltan.³ A kolozsvári kötélverők czéhének minden tagja egyenlő áron tartozott a sóbányákhoz szükséges kötelet készíteni, tehát az árát senki mestertársa túllícitálására le nem szállíthatta.⁴ Ugyancsak a kolozsvári kötélverők között egy mesternek sem volt szabad két legénynél többet tartania, ennyit is csak akkor, ha inasa nincs; egy inas mellett már csak egy legénynek adhatott munkát.⁵ A nagybányai szűcs ha bőrre vagy más valami ilyenre alkuba erezkedett, senki azt előle el nem vehette, még ha többet ígért is érte, mert különben az illetőt 60 dénárba büntették. Ha valamely szűcs mester több bőrre alkudott, de a megvétel előtt más mesterek is vetődtek oda, kívánságukra a bőr-

¹ Kassai főgimn. ért. 1885/6. 4.

² Századok 1868. 160.

³ Tört. tár. 1886. 369.

⁴ Jakab. okt. 168.

⁵ Jakab. okt. 174.

menyiséget köteles volt velük megosztani. A ki valamely eladót titkon házába csalt s ott vett tőle, egy ftra büntették.¹

Nagy befolyása volt a czéheknek a vallásos buzgóság emelésére. Már maga az a szokás, hogy évenként a czéh bizonyos alkalmakkor a saját költségén misét szolgáltatott, s hogy erre az alkalomra a czéh minden egyes tagja feleségestül együtt jelen tartozott lenni, már ez maga nem engedte meg a vallásos közöny lábrakapását s elharapódzását. Az a körülmény pedig, hogy a czéheknek rendesen megvolt a saját oltáruk, melyet illő tisztelettel rendben és diszben tartani az ő kötelességük volt, — bizonyos vallásos szint képez a czéhek alapítási célja körül is. A kolozsvári szabó czéh (1475-ben) megalkotásának és kedvezményeinek egyik indoka az, hogy nekik kell fenntartaniok illő díszben és tiszteletben a főszentegyház „Minden szentek“-ről nevezett oltárát.² A kovács czéh gondozta a Szent Mihály templomban levő Szent László oltárt; a szücsöké volt a Szent János oltára; a takács-czéh ügyelt fel a Szent Lélek nevezetű oltárra.³ A pesti templomba is meg volt a czéheknek a saját oltáruk. Mátyás király korában a nagy oltár a vargáké, a mindszentek oltára a paizs-, nyíl-, sisak- és nyereggyártóké, a Szent Gellért oltára a borbélyoké és szabóké, Szent István, Szent László királyok és Szent Imre herceg oltárai a timároké, Szent István, Szent László és Szent Zsigmond oltárai a kovácsoké és a csiszároké, az apostolok oltára a kerekeseké, kőműveseké, kádároké és asztalosoké, Mária látogatásának oltára a szücsöké.⁴ Nagyszombatban a szücsök a Szent Borbála oltárának kellő rendben tartására vállalkoztak.⁵

A komoly vallásos jelleg előnyösen különbözteti meg a magyarországi czéheket a német czéhektől. Németországban a czéhtársulatok nagyobb részben a Trinkenstubékból, az ivókompaniákból emelkedtek ki, míg nálunk, mondhatni eleitől kezdve, a vallásos érzelem ápolásának s a mesterek és mesterségek védelmének célja tűnik fel. Édes különbség a czéhek között, hogy ná-

¹ Századok. 1889. 681—2.

² Jakab Okl. 154.

³ Jakab Okl. 136. (1467-ből). Jakab Okl. 178. (1479-ből). Jakab Okl. 162. (1479-ből).

⁴ Kovachich Form. 433—453.

⁵ Tört. tár. 1886. 369.

lunk a büntetés általában viaszra szól, melyből tudvalevőleg az oltárokra gyertyákat öntettek, míg a német czéhek sörrel birságotlaktak, a mit aztán közösen fogyasztottak el. A vallásos jelleg annyira szerepet visz a czéhek intézményében, hogy a későbbi időben, kivált a püspöki városokban, a czéhszabályok felekezeti-eskedésbe is átsaptak s szigorú türelmetlenséggel a katolikus hitet a czéhbeli tagság alapfeltételének nyilvánították. Pl. azt mondja egyik vácsi czéhnek a szabályzata: „Ha czéhbeli mesterek kálvinisták s akár lutheránusok lesznek és meg nem térnek az igaz hitre, egy esztendő leforgása alatt kivetessenek a czéhből.“ Senki lutheránus vagy kálvinista inast ne fogadjon. Idegen vándorló legénynek, ha eretnekségével 2—3 év alatt fel nem hagy, a városban hely ne adassék. Még a mester-remek meghatározásánál is meglátszott a türelmetlen papi befolyás, mert az egyes mesterségeknél a remek határozottan papi jellegű.¹

A kegyeskedő czéhek azonban, melyek testületileg jártak el misét hallgatni, testületileg vettek részt minden hozzájuk tartozó egyén temetésén, kik áhitatos lélekkel gyertyákat gyújtatnak oltáraikon: ha a szükség úgy kívánta fegyvert is tudtak kezükbe fogni, sőt annak forgatásában nem kevésbé voltak mesterek, mint más dolgaikban. És ez volt még a czéhek intézményének egy másik igen fontos oldala, t. i. a város védelme. Egyes helyeken a falak védelme egyenesen a czéhek tiszte, sőt a bástya tornyok is fel vannak köztük osztva, mindenik gondot tartozván viselni a sajátjára. Hogy a város védelme a czéheknek kötelességévé volt téve, világosan mutatja a kolozsvári kovácsok 1477-ben kiadott czéhszabályzata, melynek rendelete szerint ha bel zavar és a város külostromoltatásakor valamely mester saját hadi fegyvereivel felkészülve védelmezésére meg nem jelenik — és ezt szándékosan teszi, mesteri jogától fosztassék meg.² 1475-ben a szabók czéhrendelete is azt mondja, hogy a keletdélre eső szeglettornyot, mely a várhegy süppedékes részében van emelve, elődeik bölcse rendelése szerint mindenféle fegyverrel- puskával, porral és egyéb drágaságokkal s védő eszközökkel nekik kell felszerelniök.³ Ugyan- így tartozott felszerelni a farkas-utczai vártornyot a szűcsök

¹ Szádeczki 23.

² Jakab Okl. 158.

³ Jakab Okl. 154.

czéhe.¹ A kovácsok czéhszabálya (1467-ből) elrendeli, hogy a kovács mesterek száz szakállas ágyut három arany forintért megkötni tartoznak.²

Mindezeken kívül volt még a czéheknek egy érdeme, melyért az utókor előtt is méltó elismerés illeti meg az egész czéhintézményt. Ez a humanitás, az emberbaráti szeretet kötelességeinek teljesítése. A betegekről gondoskodtak, azokat segélyezni, ápolásban részesíteni törekedtek. A szegény sorsú beteg mesternek s legénynek a czéh saját pénztárából utalványozott pénzt, s ha meggyógyult, akkor kellett kifizetnie. Az útból szegény legényeket elszállásolták, étellel elláták, s ha munkát nem adhattak neki, pénzsegélylyel eresztették tovább. Az özvegyet bizonyos ideig — többnyire két évig — meghagyták a mesterség gyakorlatában, sőt a legjóravalóbb legényt rendelték mellé, miként az öregségtől elgyengült mesterek mellé is. Elősegítették s nagyon megkönnyítették az özvegy mesterné másodszori férjhez menetelét azzal az intézkedéssel, hogy a ki meghalt mester özvegyét nőül vette, felvételi díjat és egyéb tartozást csak fele részben fizetett; a mesterek czéhbe lépő fiai pedig, ha más hasonló mester leányát vették nőül, fizetésmentesek voltak.

Azt mondtuk, hogy a czéhintézmény a városinak közvetlen következménye, annak édes gyermeke. Semmi sem mutatja ezt világosabban, mint az, hogy a czéhek között is meg volt a rendes rangfokozat, ugyanaz, mely terület, népesség és más szempontok szerint a városok között fennállott. Ha a városok között létezhetett anyajog, melytől az újonnan alakult községek bizonyos függésben voltak: ép oly szellemben feltalálható e viszony a hasonló iparággal foglalkozó czéhek között. Miként egyik város használhatta az illetékes hatalom engedelmével a másik város jogait és szabadalmait: ép úgy nyerhette és nyerte egyik város czéhe a másik nagyobb város régibb s tekintélyesebb czéheinek alapszabályait. Így kapott pl. a kolozsvári lakatos czéh elpusztult régi szabadalmi helyébe 1472-ben a városi tanácstól oly czéhszabályzatot, mely a szebeni, brassói és segesvári lakatos czéhek rendszabályaival egyező rendelkezéseket tartalmaz.³ Egyes vidékeken

¹ Jakab Okl. 163, 164.

² Jakab Okl. 136.

³ Jakab Okl. 149.

aztán egy-egy régebbi szabadalommal bíró nagyobb város a kisebb városok czéheire nézve is anyavárossá vált. Ilyen városok voltak Mátyás korában: Buda, Pest, Varasd, Zágráb, Pécs, Sopron, Győr, Pozsony, Nagy-Szombat, a bányavárosok, Kassa, Bártfa, Lőcse, Debreczen, Nagy-Szeben, Brassó, Szeged stb. Legnagyobb volt a köre az összes magyarországi városok között Kassának, mely Gömör-, Bereg-, Szathmármegyeik városainak czéheit is ellátta czéhszabályokkal.

A fiók czéhek a városok mintájára a mesterségre vonatkozó peres ügyekben az anyaczéhhöz felelbezték. „Ha — úgy mond a kolozsvári aranyművesek egyik szabálypontja — fordulna elő köztünk mesterek között oly ügy, melyet mi elintézni és bevégezni nem tudnánk, akkor a polgárurak akarata is hozzájárulván, legyen szabad Szebenbe kérdést tennünk az odavaló aranyműves mestereknél, s ha ott sem végződhetik el az ügy, legyen szabad Budán tennünk kérdést, de tovább nem.”¹ A fiókczéh rendesen engedelmességet fogadott az anyaczéh iránt s kötelezte magát a szabályok pontos teljesítésére. Viszont némi kedvezményt az anyaczéh is tanúsított, pl. megengedte egy két vásáron a szabad áru-
lást; azonkívül pedig feladata volt védelmezni a fiókczéhek jogait mindenféle megtámadás ellen.

Ez volt nagyjában az a keret, melyben az ipar mozgott, műveltetett és fejlett, ez volt a czéhrendszer. A mai kor mosolygva emlékszik vissza a czéhek egyszerű, némely pontjában fura és félszeg intézkedésekkel telt testületére; és tagadhatatlan, hogy voltak sok sajtóságos és nevetséges kinövései; de nem lehet azt sem elvitatni, hogy a középkor különleges rendszerében, főleg pedig a kiváltságokkal körülsánczolt városi életben tisztességgel megállotta helyét s öntudatos nevelőanya volt a serdülő iparnak. S így a mikor Mátyás maga szabadalmakkal látja el az egyes városok czéheit, melyeket később más városok mesterei is használtak; a mikor pártfogásába veszi a hozzá folyamodó czéheket s jogaik épségbentartása felett őrködő szemekkel vigyáz: akkor leghathatósabban ápolja Magyarország ipari fejlődését; legnagyobb szolgáltatokat tesz a hazai ipar vívmányainak megmentésére, biztos irányban előbbvitelére s kedvező körülmények között felvirágzására.

¹ Jakab Okl. 152.

Nevezetesebb iparágak.

Annyit általánosságban minden habozás nélkül kimondhatunk, hogy azok a mesterségek és iparágak, melyek a közönséges élet szükségleteit voltak hivatva kielégíteni, Mátyás korában széltiben hosszában az ország minden részén elterjedve s népesebb városainkban, hol ugyanazon mesterséggel foglalkozók nagyobb számmal üttették fel tanyájukat, rendszerint czéhegyesületté szövetkezve voltak. A budai törvénykönyv, mely tudvalevőleg Zsigmond király idejében keletkezett, már a XV. század elejéről sok mesterséget említ, melyeket Budán vagy czéh vagy más című szövetkezet kebelében mind műveltek. Említetnek: aranyművesek, ezüstművesek, aranyütők, rézművesek, harangöntők, kardcsiszárok, kések, kovácsok, lakatosok, sarkantyúsok, tűcsinálók, billikomcsinálók, drótesinálók, bádogosok, ív- és nyilgyártók, gyűrűkészítők, ollócsinálók, mázsa és fontművesek, kötélgyártók, nyergesek, szíjgyártók, talpszabók, vargák, timárok, bőrszékkészítők, irhások, posztócsinálók, gyapjúkészítők, takácsok, vászonfehérítők, kallósok, keztyűsök, szabók, ruhafordítók, szűcsök, ácsok, bodnárok, kádárok, esztergyályosok, asztalosok, szitakötők, kefe és seprűcsinálók, kőfaragók, kőművesek, téglavetők, útczacsinálók, fazekasok, kútesinálók, hentesek, mészárosok, sörfőzők, molnárok, zsemlesek, kenyérsütők, finom sütemény csinálók, halászok, taligások, révészek, hajósmesterek, vízfordók. Ezekhez sorozták a kereskedőket és más foglalkozásúakat, mint gyógyszerészeket, orvosokat, képirókat, vásárosokat, kalmárokat, halárosokat, gabnaárosokat, vajárosokat, pénzváltókat, prókátorokat, tudósítónőket (Kundschafterinnen).

Kevés eltéréssel ugyanezen mesterségek és iparágak műveltettek az ország más városaiban is, mint ezt a Fejérpataki László által ügyesen összeállítva kiadott régi városi számadáskönyvek adatai mutatják, melyek ugyancsak a XV. század elejének megismerésére szolgálnak felvilágosítással.

Az ország egyik legvirágzóbb iparú városa Kassa, sőt czéheinek rendezettsége által mondhatni első az összes magyarországi városok között. Egykorú kézirat tanúsága szerint a XVI. század közepén, 1557-ben itt huszonhét czéhtársulat működött, a következők: mészárosok, szűcsök, szabók, ötvösök, czipőkészítők, szíjgyártók, lakatosok, kovácsok, tímárok, kerékgyártók, bádgosok, takácsok, bodnárok, fazekasok, pékek, olajütők, kötélgyártók, erszénykészítők, borbélyok, kardesízsárok, kalaposok, nyereggyártók, kocsigyártók, asztalosok, rézművesek, gombkötők, vámosok.¹

Besztercebánya 1480-iki számadáskönyvei szintén adnak valami halvány képet a város polgárai által üzött iparágakra vonatkozólag. A tehetősebb mesterségek s mesterek közül említve van: 6 aranyműves, 2 lakatos, 1 ötvös, 1 késes, 1 rézműves, 4 kovács, 4 molnár, 2 kereskedő, 8 piaci kufár, 1 tímár, 3 szűcs, 1 nyereg- és szíjgyártó, 1 fazekas és mézeskalácsos, 2 asztalos, 4 szabó, 4 varga, több német és külön tót mészáros, német és tót kalapos, 1 kocs- és kerékgyártó. Említetnek továbbá kőfaragók, kőművesek, ácso, festők, harangöntők, fegyver- és pánczélggyártók, azután puska- és puskaporkészítők, ágyúöntők.²

Mindezeket a mesterségeket, mint láthatjuk, jobbra a közönséges élet szükségletei teremtték, czéljuk tehát ezek kielégítése volt.

Legelterjedtebb mesterség s czéheivel is a legkorábbiak között jelenik meg a mészárosság. Ez egészen természetes, mert Magyarország ebben a korszakban inkább állattenyésztő ország s annak megfelelőleg nagy mértékben húsfogyasztó. Pozsonyban már az 1376-ban megállapított szabályzat szerint 28 mészáros és mészárszék volt. Szegeden 1459-ben csak egy helyen, a Szűz Mária-kolostor előtti téren négy mészárszék kellett. Debreczenben 1478-ban már oly tekintélyes ez iparág, hogy Szilágyi Erzsébet a mészárosok czéhének kiállított kiváltságlevelében külön helyiségeket enged át vágószékek számára. Budán szintén csak egy helyen, a Duna melletti közös vágóhídon volt szabad vágni és ott is csak nappal. A mészárosokról szólván, meg kell említenünk azt az érdekes művelődés-történeti adatot is, hogy még a XVI. század elején Buda és Debreczen között a postai közlekedést a debre-

¹ Kassai főgimn. jelentése 1885₆. 2.

² Ipolyi Besztercebánya 50.

czeni mészárosok végezték. Sor szerint felváltva vitték a leveleket s felváltva teljesítettek általában minden postai szolgálatot. 1512-ben épen e jó szolgálatuk és használhatóságuk jutalmául nyernek újabb szabadalomlevelet.¹

Legnevezetesebb s legelőkelőbb mesterség ebben a korban az ötvösség, mely a többi mesterségekkel összehasonlítva művészetnek nevezhető. Arany- és ezüst műveiről a külföld is ismerte Magyarországot s kivált a Mátyás fényt és pompát kifejtő udvartartása oly tápot adott ez iparágnak, hogy egyes produktumai, pl a zománczozott ötvös munkák kiállták a versenyt bármely e nemű művekkel s híressé tették a magyarországi ötvösséget messze a külföldön. Zománcz az az átlátszó üvegfoliadék, melyet — rendesen fémsavakkal színessé téve — fémmunkákra vagy üvegre, agyagra lehet forrasztani. Természetesen nagy ügyességet s finom munkát igényel.

A magyar zománczos arany-ezüst munkák egy speciális műfajt képeznek az ötvösség és a zománczozás terén: az u. n. filigrános zománcz ugyanis egyenesen magyar készítmény. Jellemző vonása, hogy a völgyeletekbe beöntött zománcz felett az azt befoglaló fémlemezek magasabban kiállanak s a zománcz között mintegy kiemelkedő sodronyhálózatot képeznek s így e díszhálózat a zománcz közt külön díszítésül szolgál. Az eredeti magyar zománczozást maig nehezen tudják utánozni. Példányai közül sok becses darab van, melyek ékesen tanuskodnak a magyar ötvös műipar igazi virágzásáról.

Az ötvösség a közönséges mesterségek sorából méltán emelkedhetett ki, mert hiszen míg más mesterségek elsajátítására a szabályzatok 3—4 esztendő teltével elegendőnek tartanak, addig az ötvös tanonc nyolcz évig tanult, tehát két annyi ideig legalább, mint a többiek.

Az ötvösség hazánk minden nagyobb városában művelőkre talált, s az a fény- és pompa-szeretet, mely e korban mintegy fuvallat áthatotta a nemzet minden tehetős tagját, a XV. században virágzása tetőpontjára emelte ez iparágat.

A fény és pompa terén előljárt Mátyás, kinek fényűzéséről szinte mesés dolgokat mondanak az egykorú írók. A király és királyné megjelenései, diadalmenetei szemképráztató fénytől tündököltek. A királyi és királynéi adományok jobbára értékes arany,

¹ Szűcs 125.

ezüst ékszerek, arannyal, drágakövekkel díszített ruhák és más effélék. Az olmützi találkozón Mátyás ki akart magáért tenni, hogy túlszárnyalja fejedelmi fényével az élhetetlen s mégis gögös lengyel uralkodó házat. És ez csakugyan sikerült is, annyira, hogy az arany- és ezüst dísztárgyak láttára a szemtanú boroszlói jegyző elragadtatva úgy nyilatkozott, hogy azoknak az árát meg se lehet becsülni, többet ér az egész cseh királyságnál.¹ A fényűzéshez aztán a magyar nagyok is értettek mindenkor. S bizony ha az Ujlaki Lőrincz övét megbámulták az olmützi összejövetelen, az csakugyan értékes és nagyszerű lehetett s az egykorúak által mondott 60,000 aranyat is megérhette. S annyit már csak fel kell tennünk, hogy ez értéktárgyak előállításában a magyar aranyműveseknek, ötvösöknek, zománczozóknak legalább is tekintélyes részük volt.

A biztos ellenőrzés szempontjából kötelességé teszi a budai törvény-könyv, hogy minden ötvös vesse rá a maga jegyét a saját művére, mert ha rajta fogják, hogy ily bélyegnélküli munka került ki keze alól, úgy bánnak el vele, mint szándékos csalóval és hamisítóval.

Az ötvös műipar reánk véve annyiban is nevezetes, mert ez speciális magyar mesterség, czéhmesterei is mindenütt magyarok.

Bertrandon, ki 1433-ban átutazta Magyarországot, mint figyelemre különösen érdemes dolgot említi fel a magyar kocsikat. Látott — mondja feljegyzéseiben — olyanokat, melyekre 6—8 személy feltelepedett s az egész járművet egy ló elhuzta könnyedén. Egyes vidékeken ernyős, fedett kocsik vannak használatban. A magyar kocsik általában igen csinosak, s a mi feltűnő, oly könnyűek, hogy talán egy ember minden kerekestül együtt vállaira vehetné.²

Állítólag a maiakhoz hasonló ruganyos függő koci vagy hintó készítésének feltalálója maga Mátyás király volt, ki közvényes korában a saját kényelmére legelőször készíttetett ilyet.³

Ünnepélyes alkalmakra drága és szép kocsikat használtak. Beatrix királynénak, midőn Budára bevonult, nyolcz aranyozott

¹ Eschenloer II. 401.

² Hatvani IV. 310 és Engel II. 374.

³ Kovachich Script. Min. I. 336.

díszkocsija volt, mely elé hat-hat fehér ló volt fogva. A boroszlói bevonulásnál „die Königin sas uf einem guldenen Wagen“.¹

A kocsi és hintó gyártásban leghiresebbek a kassaiak.

Ebben a korban kezdett szélesebb körben elterjedni a kályhák használatát. A budai törvénykönyv még mit sem tud kályhakészítőkről, tehát ha egy általában szükség volt is ily fajta munkára, külön mesterei alig voltak ez iparágnak. Ellenben a bártfai számadás-könyvekben „constructor fornacis“ is szerepel, egy Miklós nevű kassai mester, kinek a bártfaiak a kályhák megcsinálásaért ezer dénárt fizetnek.² Pozsonyban is készítettek Mátyás uralkodása előtt mázos kályhákat, de a kandallók főúri házaikban is általános használatba csak Mátyás alatt jöttek.

A bártfai számadáskönyvekben szó van orgonamesterről, mi arra enged következtetni, hogy az orgonakészítés módját szintén ismerte a magyar ipar. Igen derék és remek munka lehetett a felsőbányai orgona, melyért 1452-ben Hunyadi János érdemesnek tartja a felsőbányaiakkal alkura lépni s azt tőlük nagy áron megvenni. Cserében ugyanis az egyházra ruhazza mindazokat a királyi bánya vámjövédelmeket, melyek Felsőbánya város közönségétől az aranybányákért évenként a kamarát illetnék. Az orgona a zólyomi templomba került, de Mátyás király idejében egy tűzvész alkalmával ez is elégett.³

A folytonos háború elég táplálékot adott a fegyvercsinálók iparának. Kardcsiszárok, puskamívesek majd minden városban lehettek s mesterségük minden esetre a legjövédelmezőbb és legkeresettebbek közé tartozhatott. De a Mátyás korában, vagyis a XV. század második felében a puskaporgyártás, ágyúöntés s másnemű hadi szerek készítése is egészen elterjedt iparág, sőt egyes városok mintegy kötelességszerűleg is foglalkoznak vele. Mátyás hadakozásaiban Pozsonyt, Kassát, Nagy-Szebent stb. minduntalan sarczolja hadi szerekért s néha oly tömegek gyors szállítását vagy készítését rendeli el, hogy már e tényből következtetnünk kell, miszerint e városi polgárok ezen hadi szerek előállításában nagymérvű ügyességre tehetek szert. Pozsonynak nagy és hatalmas ágyúi vannak, melyek a város őrzésénél oly fontos szerepre hívatják, hogy Mátyás egyszer-másszor a város sikeres védelme végett

¹ Fschenloer II 401.

² Fejérpataki. 273.

Wenzel Bányászat 115.

egyenesen rendelkezik az ágyúk felállításának helyéről. Kassának oly derék faltörő ágyúja van ez időben, — neve ez ostromgépnek feltalálójáról: Pethornel (Pethereal) — hogy 1461-ben Mátyás is elkéri s az újbári fal lerontásánál ezt használhatja;¹ viszonzásúl Kassa városának megengedi, hogy az ott levő pénzverőben száz márka ezüstöt kiverethessen.² Híres volt Buda városának hadi felszerelése is. Bonfin előadása szerint 1482-ben Mátyás Hainburg ostromára több ágyút vitetett Budáról. Ezek egyike Varga-mozsarának neveztetett s oly súlyos volt, hogy 80 ló alig tudta helyéből megmozdítani.³

Előkelő helyet foglalt el a magyarországi ipar terén a pénzverés és az ezzel kapcsolatos vésőművészet. Mátyáskori pénzeink hiresek és becsesek a külföld előtt is. Ez legnagyobb részben természetesen az arany és ezüst tisztább arányának tulajdonítható, de a vésési munkák is megállják helyüket s tanúskodnak ez ipar eléggé fejlett voltáról. Magyarországon négy rendes pénzverő hely volt, u. m. Nagy-Bányán, Nagy-Szebenben, Körmöczbányán és Budán; azonkívül tudjuk, hogy pénzt vertek Kassán, Sopronban.

A kézműipar virágzó és híres Erdélyben, hol a szorgalmas és élelmes szász atyafiaknak van benne legfőbb érdemük. Ranzanus az egekig dicséri az erdélyi ipart, ezeket mondja róla: „Quid-quid est in regno Ungariae dignum atque excellens, quod attineat ad nobiles et honorata appellatione opifices atque ad eas artes, quas appellant mechanicas, id totum apud Transylvanos habetur. Testificari id equidem possum et ceteri, qui viderunt, videntesque mire obstupuerunt.“⁴ Különösen híres a szebeni viaszöntés, a brassói kender- és lenczövet, valamint a brassói famunka. A brassói faedények és szövetek kereskedés útján a távol Smyrna, Arábia és Egyiptom határáig eljutottak.⁵

Híresek már ebben a korban a bártfai vásznasok, kik a kalózást és fehéritést kiválóan értették. Ebben a korban már kizárólagosan csak ők foglalkoznak ez iparággal; e mesterség üzéséhez ép oly kizárólagos joguk van egyes városokkal szemben, mint a kassai barcheteseknek a barchetkészítésre. Kassa polgárainak szabadalmuk volt a vászonfehéritésre, de már az eperjesieket,

¹ Katona XIV. 452. és Kaprinai II. 495.

² Kaprinai II. 496.

³ Bonfin Dec. IV. Lib. VI.

⁴ Schw. I. 398.

⁵ Engel. II. 151.

mikor ezek versenyre akarnak kelni a bártfaiakkal, 1446-ban a király eltiltotta e mesterség folytatásától.¹

Híresek a nagy-bányai lakatosok, kiknél Hippolit érsek sok becses és értékes tárgyat rendelt meg. Hippolit, emez olasz származású, fényt és pompát szerető főpap, meg tudta becsülni a műtárgyak értékét. S ha ő a nagy-bányai pénzverő öt illető pi-sétumából a nagy-bányai lakatosokkal csináltat értékes lószerszámokat, e körülmény a nagy-bányai lakatos mesterek ügyességére s mesterségük elismert jó hírnevére mutat. 1488-ban egy 20 dukát és egy 6 dukát 15 dénár értékű ezüst zabolát készítenek az érseknek; a következő évben egy aranyozott ezüst zabolát 23 arany értékben s két hámot ugyancsak ezüsből aranynyal befut-tatva, melynek ára 839 aranyra rúgott.² Az e fajta mesterségek nagyban virágozhattak az ország minden részén, mert a lószerszám ékes előállítására a magyarok mindig nagy súlyt fektettek s a szépen felnyergelt ló a magyar nemesnek büszkesége volt. Mikor 1479-ben Boroszlóba tartja Mátyás bevonulását, 5000 magyar nemesből álló díszkísérete van. Képzeltetni azt a pazar fényűzést, mely ily ünnepélyek alkalmával lovast és lovat szinte elborított.

Jó hírnevük volt a debreczeni gubacsapóknak és szűrvégszabóknak, kiknek 1467-ben Debreczen akkori földes ura, Szilágyi Erzsébet a Csapó-utczában vásártartásra is jogot ad, mindössze annyit kötvén ki, hogy a jó rend fentartása végett a czéh tagjai maguk közül vásárbírákat válasszanak, hogy az ily alkalommal mindig előforduló ügyes-bajos dolgokat a hely színén azonnal s könnyen elintézhessék, s csak akkor forduljanak a városi tanácshoz, ha egyik vagy a másik peres fél az ítélettel nem elégszik meg.³ A gubacsapók mesterségének virágzásáról tanúskodik a Csapó-utca elnevezés, mely az egy tömegben lakó csapóktól vette nevét a XV. században. Ugyanezt mondhatjuk a Varga-utca, Timár-utca és a még ma is nevezetes Kis- és Nagy-szappanos utca nevek után a vargák, timárok és szappanosok mesterségéről. Debreczen külömben is egyike volt az ország legiparosabb városainak, ez időszakban már nagyszámú rendezett czéhet tud felmutatni. Nem hiányzott királyaink pártfogása sem a deb-

¹ Kovachich, Supl. II. 47.

² Századok. 1872. 375.

³ Szűcs 116.

reczeniek iparának fejlesztésére s előmozdítására. I. Rudolfnak 1593-ban kelt levele szerint a debreczeni polgárok hitelt érdemlőleg be tudták igazolni, hogy a régi magyar királyoktól abban a fontos kiváltságban részesültek, hogy az ötvösök, szabók, szücsök, timárok, eszmadiák, ácsok, kovácsok, szappanosok, kocsigyártók a saját maguk által készített munkáktól sehol vámot és más díjat nem fizettek.¹

Elismert tekintélyben állottak a pozsonyi szücsök, kikkel serege számára Mátyás is dolgoztatott.² Hátrányára volt a mesterségnek, hogy a finomabb bőröket és prémeket többnyire külföldről kellett hozatni s a szövetek és posztók gyártásában, kivált pedig finomabb minőségűek előállításában Magyarország a külföld megett elmaradt. Vad volt ugyan Magyarországon is, de azért sok bőrt, kivált finomabb prémeket Lengyel- és Oroszországból vesznek. 1488-ban Beatrix királyné is meghagyja Schayder Péter körmöczi kamaragrófnak, hogy a saját emberét küldje Krakkóba nyestprémeket venni.³

Az iparágak sorában meg kell emlékeznünk a harangöntésről is, melyben különösen a besztercebányaiak tűntek ki. Besztercebánya nagy harangja a XV. század elején készült s méltó bámulata volt annak a kornak. 1488-tól a számadáskönyvekben feljegyezték a kiadásokat. Ennek bizonyossága szerint: a réz nem került pénzbe, azt saját bányájuk bőven kiadta; czint Ruprechttől vásárolnak, még pedig 12 mázsát a nagyharangra, 10 mázsát a másikra; az öntésért s a napszámos és szekeres munkáért 206 forintot számítottak az egyik, 146 forintot a másik harang után; János harangöntő mester 1490-ben 50 aranyat kap. A nagy harangot később 1571-ben a bányászok saját költségükön újra öntették. Ez a 175 mázsás harang azóta is megvan s egyik legnagyobb és legszebb szóíású harangja az országnak.⁴

Az üveg még ebben az időben ritka és drága; csakis e században kezd ismeretessé lenni. Üvegiparról tehát szólni sem lehet.

Az egyes számadáskönyvekben órásokról is tetetik említés. Ez iparágat azonban alig űzték, mint külön mesterséget, hanem inkább mint műkedvelők egyes ügyesebb kezek foglalkoztak vele.

¹ Szücs 126.

² Teleki Okl. 694.

³ Hatvani I. 8.

⁴ Ipolyi Besztercebánya 105—106.

Mátyás alatt minden esetre szaporodott az órálok száma, sokan jöttek be az országba, kivált pedig olasz órálok.

Ha azokat a meséket, melyek a halbőség és halászok e korbeli állapotáról felczifrázva maradtak reánk, mellőzzük is, annyit el kell ismernünk, hogy főleg a Tisza mentén a halászat virágzó iparág volt. Különösen híresek voltak a szegedi halászok, kik II. Ulászló idejében is még több mint 3000-en laktak a városban. A halászat ha értéktelen és kevés hasznót hajtó foglalkozás lett volna, a korona bizonyára nem teszi reá kezét; de mivel a mainál minden esetre sokszorosan nagyobb halbőség nagy jövedelmet biztosított, 1397-ben megadóztatják a halászatot is, kimondván, hogy a folyókban fogott halaknak egy harmada, a mocsarakban fogottaknak pedig fele a királyi kamarát illeti s azt minden halász tartozik beszoigáltatni.¹ A halak között az egykorú írók kiemelik a menyhalat (*coelestis piscis*), mely szaporaságánál és kellemes ízénél fogva is a halászat legnevezetesebb tárgya. Galeotti így írja le e halat: „*piscis candida carne, non valde grandis, raro namque tres quatuore libras pondere excedit, capite magno sine squamis, cujus cauda angvillis est similis, saporis jucundi.*”² Híres hal a viza, mely a Dunában fel egész Pozsonyig s a Tiszában nagyszámmal él. Előfordúl itt-ott a tok, csuka, harcsa, kecsége, ponty stb. halak neve. A magyaroknak mindig kedvencz eledelük volt a hal, a bőjtöt is szerették megtartani, ezért a halászat a folyók mentén meglehetősen üzött iparág volt.

¹ Tört. tár. III. 222.

² Schw. I. Galeotti VI.

Bányászat.

A bányászat mint iparág megérdemli, hogy vele bővebben foglalkozzunk.

Magyarország sorsa nem függött ugyan soha feltétlenül a bányák művelésétől, mert téres és termékeny földje s az ezen élő másfoglalkozások mindig biztosíthatták rendes körülmények között a megélhetést: de mégis tény, hogy a bányászat virágzásával lépést tartott az ország hatalma, boldogsága. IV. Bélának, hogy a tönkre tett és lesújtott országot felemelhette, legnagyobb segítsége a bányászat volt, mely az állam kincstárát képes volt, aránylag rövid idő alatt megtölteni, képes volt az ország megállott érverését újra elindítani. S ugyancsak Róbert Károly a féktelen viszályba keveredett országnak erejét főleg azzal tudta egye-síteni, Magyarország tekintélyének és hatalmának elvesztett súlyát és fényét főleg azzal volt képes visszaszerezni, hogy gondot fordított a magyar hegyek belsejében rejlő kincsek szorgalmas felkutatására és kellő értékesítésére. A bányákban volt a kincstár legdúsabb s legközvetlenebb jövedelmi forrása. Arany-, ezüst-, vas-, réz érczekben hazánk sohasem szűkölködött, csak a kormányokkallett kellő figyelemre méltatniok.

Mátyás időszaka előtt a magyarországi bányászat nagy eredményeket nem mutatott ugyan fel, de Európa többi államaihoz mérten elég tisztességes fokon állott s a magyarhoni bányászok a külföld előtt is elismert tekintélyek voltak. VI. Henrik angol király 1452-ben idegen bányászokat híván be országába, ez idegenek között felemlíti a magyarokat is, még pedig dicsérettel; ezt mondja róluk: „scientiam operandi in mineris habentes meliorem.”¹

A bányászatnak Mátyás korában megvoltak a maga akadályai, s ezek jobbára a politikai helyzet következményeül tekinthetők. A sok rabló hadjárat, a városokat kimerítő költséges háborúk a

¹ Wenzel Thurzo 9.

mint óriási visszahatással voltak a megélhetés és közművelődés minden ágára, úgy sujtottak le a bányászatra is. Rendkívül sokat ártott a bányaipar fellendülésének, hogy Giskra cseh csapatai kézrekerítették a bányavárosokat, minek következtében a bányavidéknek pusztító támadásokat, ostromot, rengeteg tűzvészeket kellett elviselnie.

De a mily mértékben gátolta a bányászatot a politikai kényszerhelyzet, ép oly mértékben rajta volt Mátyás, hogy minden belső akadály, mely a bányaiparra bénítólag hathat, ha könnyű szerrel elejét venni, távol maradjon. A bányamívelés érdekében igen bölcsen tette, hogy 1481-ben kelt rendeletével Selmeczbányán a bányászatot összekapcsolta a bormérési joggal. Hallotta, — úgy mond — hogy a városban sokan vannak, kik egyedül bormérésből élnek és a bányamunkások gyakran munkájukat odahagyva a korcsmákba gyűlnek, mi által egy részt ők mennek tönkre, más részi pedig a bányák elhanyagolásával apad a királyi jövedelem. Elrendeli ennél fogva, hogy jövőre senki bort nem mérhet, ha nincs bányája. Hogy pedig a szegénység ne kényszerítsen senkit felhagyni a borméréssel, a bányák művelésére társulatok alakulhatnak s e társulatok egy-egy kereset alatt bort is mérhetnek.¹ Hasonló megszorítással mérhettek bort a körmöcziek. Ott is a bányászat érdeke volt a fő. Legalább két aranyat kellett hetenkint a körmöczi polgárnak bányászatra fordítania, ha bormérési jogosítványt akart élvezni.² Beszterczebányán sem czéhmester nem lehetett, sem a főtéren házat nem vehetett az olyan polgár, kinek nem voltak bányái.³

Mátyás jutalmat, személyes kitüntetést is felhasznált s kétségkívül sikeresen. Tapasztalt mesterségét értő és szorgalmas munkásnak munkaköre teljesítésére a kor szokásához híven privilégiumot is ad. Ilyen kiváltságot kapott pl. Lanngsfelder János körmöczi polgár „in officio cimenti et auritractionis.”⁴

Nem maradhatott üdvös eredmények nélkül a királynéi ügyes tapintat sem, mely a bányavárosok polgárainak önérzetére és szorgalmára csak emelhetőleg hathatott. Beatrix királyné idegen létére körmöczi polgárt emel a főkamaraí grófi méltóságra, ki aztán ere-

¹ Teleki Okl. 663.

² Krizsko 40.

³ Ipolyi Beszterczebánya 51.

⁴ Tört. tár. IX. 72.

jéhez mértén elkövet mindent a bányászat eddigi eredményeinek megtartására, s teljes buzgalommal törekszik a viszonyok lehető javítására. Ez a Schayder Péter nevű gróf volt a kamara és bányabirtokosok, másrészt a bányabirtokosok, tisztek és munkások közötti érintkezés és jogviszony szabályozója. Az ő közreműködésével alkottatott meg 1492-ben az u. n. „Pergwerchserchtikait“, mely sok ideig bátyája és alapfundamentuma a körmöczi bányának.¹

Mátyás kedvezésekkel elért annyit, hogy idejében a magyarországi bányászat nem hanyatlott, sőt uralkodása vége felé határozottan emelkedett. Érdekes, hogy Waziljevics III. Iván moszkai nagyfejedelem 1488-ban szövetségekötés végett Mátyáshoz küldött követei által Mátyástól bányászathoz értő ügyes férfiakat is kért, kiket országában arany és ezüst bányákban mesterekül alkalmazhasson; mert neki nincsenek mesterei, kik a nemes érczek kikereséséhez s a földtől elválasztásához értenének.²

Legnagyobb tömegben s legszebb sikerrel az alsó- és felső-magyarországi bányavárosokban üzték az érczbányászatot, ide számítva Nagy- és Felsőbánya ez időszakban szintén virágzó bányáiparát.

Körmöcz bányái termés-aranyt, finom behintett ezüstérczet, arany tartalmú kénégeket szolgáltatnak. De bányáipara nem volt arányban nagy hírével, melyet különben is nem annyira bányáival, mint épen a Mátyás óta európai hírre jutott pénzverő kamarával szerzett, melyből ebben a korban a többi európai államokéhoz mértén határozottan tiszta aranyok kerültek ki. A fekvése után elnevezett „Vordere Zeche“ és „Hintere Zeche“ bányáiban már a XV. század közepén gépeket használnak. 1469-ben 29 érczmalom és 4 kohó dolgozott, a mely szám, a helyett hogy emelkedett volna, később még jobban megapad, úgy hogy 1499-ben csak 16 érczmalom és 5 kohó állott munkában. Megesappantotta Körmöcz bányáiparát maga Mátyás, a mikor — pénzre lévén szüksége — elrendelte, hogy a bányamivelők ezüst márkáját 4 forint 50 krajczárral váltsa be a kamaragróf. De ennél sokkal nagyobb bajt okozott a bányavíz, melylyel már 1470. körül a körmöcziek alig birnak megküzdenni. A magyarországi bányák rendes évi jöve-

¹ Krizsko 40.

² Wenzel Thurzó 9.

delmező művelése a bányacsapás elhárítása nélkül teljes lehetetlenné vált.

Ekkor jött létre egy szövetség, jobbra krakóiakból, kiknek élén Thurzó János krakói polgármester állott. Thurzó fellépése a magyarországi bányászat történetében korszakalkotó fontosságú, a mennyiben nem sokára a Thurzó család lett a magyarhoni bányászat vezére s ők emelik fel ez ipart virágzásának oly magas fokára, melyet az előtt soha meg sem közelített.

Thurzó János alapos szakismerettel bíró bányász volt, ki ránk nézve főleg az által nevezetes, hogy a rézvásztásnak ő volt tulajdonképeni megalapítója Magyarországon. Besztercebányán a Corvin János bányabirtokait vette meg, melyekért Ernst János valamikor 6000 arany forintot fizetett Mátyásnak.¹ Nagy bányái voltak Krakóban, a Szepességben, Besztercebányán. Körömözön, Nagybányán, Rézbányán. Ipari vállalatainak s a Fuggerek társaságában üzött nagyobb mérvű bányászati és kereskedelmi szereplésének ideje a II. Ulászló uralkodásával esik össze.²

A társulat a maga tőkéivel arra vállalkozott, hogy a bányákat vízemelő gépek alkalmazása által megmentik a nagy tömegben kifakadó bányavíztől. Ismeretes egy szerződés 1475. apr. 24-ikéről keltezve, mely szerint, ha a társulat vízemelő gépekkel a bányát rendes karba helyezi, a bányavárosok minden jól működő gép után fizetnek hetenkint egy magyar forintot aranyban és a kiaknázott s felszínre hozott ércnek $\frac{1}{6}$ -át is átengedik a szövetségnek. Még ez év május közepén a király is jóváhagyja e szerződést, sőt szabadalmat ad a társulatnak máshol is hasonló gépek beállítására. Hogy e vállalkozók fellépésére égető szüksége volt a magyarországi bányászatnak, eléggé bizonyítja a király lázas és tüntető pártfogása is. Minden márka ezüst után, mely e gépek közreműködésével felszállítatik, négy arany forintot ígér a társulatnak s azonkívül intézkedik, hogy mindennemű építkezéseikhez fát bárhol ingyen kapjanak; mind ők maguk, mind munkásaik minden adótól mentek legyenek; bor és ételmi szerek után semmi vámot és más illetéket ne fizessenek; s úgy békében, mint háborúban a magyar birodalom védelme alatt állva végezhessek megkezdett vállalataikat.³

¹ Hatvani I. 12. és Wenzel Bányászat. 163—165.

² Wenzel Bányászat 163—5.

³ Péch I. 67. és Wenzel Bányászat 48—50.

Körmöcznél bányaipar tekintetében sokkal nevezetesebb Selmezbánya, melynek zöld kő-, szienit- és gnájszrétegeiben gazdag ércz terem. Bányáinak gazdagsága a bányavárosok fejévé tette, de a huszita mozgalom közvetlen csapásai alatt a pénzverő kamarai székhely mellett elmaradt s csak hosszú időn át tudta visszanyerni elvesztett erejét. Mátyás uralkodásának a vége felé azonban már Selmezbánya királyné legjövendelműzebb bányavárosa s polgárai közül a Röschelek, Biberek, Schayderek, Körndlek, Johelek, Zigelpacherek etc. úgy ipari vállalataikról, mint vagyonságukról nevezetesebbek. Kifejlesztette Selmezbányán a bányaipart a szövetkezeti szellem, melyet 1481-iki rendeletével Mátyás is elősegített, s a tehetősebb polgárok magán vállalkozási bátorsága, mely a bányászat terén megteremtette a nagyipart. A XV. század végén és a XVI-ikben már csaknem az egész bányamívelés ily szövetkezetek és magánvállalatok kezén volt.¹

Besztercebánya nem maradt el Körmöczbánya és Selmezbánya mellett, de virágzásának és emelkedésének rúgója nem annyira a bányászat volt, mint sokkal inkább kedvező központi fekvése s a polgárok élénk kereskedő és iparos szelleme. Bányái főleg rezesz szolgáltatnak, mely az agyagpala, gnájsz, csillámpala és keselykő rétegeiben nagyobb mennyiségben fordult elő, még pedig ezüst részekkel vegyítve. A besztercebányaiak a mint e ritka szerencsét felfedezték, a vigyázó szemeket az által akarták kikerülni, hogy az ezüst tartalmú rezesz elszállították a boroszlói és krakói kohókba s ott olvasztották ki. Állítólag a XV. század elejétől sikerült e fontos felfedezést eltitkolniok, míg végre saját maguk árulták el e titkot Mátyásnak, miután nem tudtak megsztozni és egymással megegyezni.²

Körmöcz-, Selmezb- és Besztercebánya bányaiparának mértékére érdekes és fontos Schayder Péter körmöczi kamaragróf számadása 1486. augusztus elsejétől 1491. végeig. Érdekes adatokat szolgáltatnak e számok e városok bányaiparának gazdagságához; megmutatják az arányt, melyet a három bányahelyen a bányászat feltűntet; s azonkívül egyes tételei művelődéstörténeti szempontból is nyomatékosak. Csak a legfőbb pontokra szorítkozom.

¹ Wenzel Bányászat 36—9.

² Fessler. VI. 180.

Körmöczbányán a királynéi jövedelem főbb tételei ezek:
1486. aug. 1.—1486. decz. 31-ig

		dukat (ft)	dr. (kr)
	ex lucro impositionis auri	2105	20
	” ” ” argenti	262	36
1487.	” ” ” auri	3923	52
	” ” ” argenti	699	37
1488.	” ” ” auri	4188	47
	” ” ” argenti	495	96
1489.	” ” ” auri	4263	51
	” ” ” argenti	584	08
1490.	” ” ” auri	4187	58
	” ” ” argenti	480	91
1491.	” ” ” auri	3453	06
	” ” ” argenti	323	08
Összesen :		24967	10

Beszterczebányán :

1486. aug. 1.—1486. decz. 31-ig

		(dukat ft)	(dénár (kr)
	ex lucro argenti	1622	02
1487.	” ” argenti	2787	71
	” ” urburarum argenti		
	et cupri	828	50
1488.	” ” argenti	2249	46
	” ” urburarum argenti		
	et cupri	584	55
1489.	” ” argenti	2309	83
	” ” urburarum argenti		
	et cupri	49	10
1490.	” ” argenti	2737	79
1491.	” ” argenti	2474	23
Összesen :		15644	19

Selmeczbányán :

1486. aug. 1.—1486. decz. 31-ig

		dukat (ft)	dénár (kr)
	ex lucro argenti	3029	13
	” ” urburarum auri		
	et argenti	193	80

			dukát (ft)	dénár (kr)	
1487.	„	„	argenti	7439	46
	„	„	urburarum auri		
			et argenti	488	19
1488.	„	„	argenti	8115	68
	„	„	urburarum auri		
			et argenti	181	60
1489.	„	„	argenti	9820	30
	„	„	urburarum auri		
			et argenti	952	08
1490.	„	„	argenti	9612	75
	„	„	urburarum auri		
			et argenti	869	—
1491.	„	„	argenti	10827	16
	„	„	urburarum auri		
			et argenti	913	40
Összesen :			52442	55	

Látszik e számadatokból, hogy a selmeczi bányaipar jövedelem tekintetében messze túlhaladta úgy Kőrmöczbányát, mint Beszterczebányát, sőt több hasznót hajtott, mint a kettő együtvéve. Kőrmöczbányán inkább az arany, Selmeczbányán és Beszterczebányán az ezüst képezi a jövedelmi forrást. A rézbányák művelése még Beszterczebányán is mellékes, sőt az 1490. és 1491-ik év számadásából a réz utáni urburajövedelem teljesen hiányzik, az előző években is fokozatosan fogy.

A beszterczebányai kamarára fordított költség:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	210	—
1487-ben	315	—
1488-ban	454	25
1489-ben	425	—
1490-ben	432	—
1491-ben	440	—
Összesen :	2276	25

A selmeczi kamara költsége:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	478	37

	dukát (ft)	dénár (kr)
1487-ben	1084	90
1488-ban	1127	21
1489-ben	1323	94
1490-ben	1340	67
1491-ben	1423	53
Összesen:	6778	62

A körmöczi ezüst pénzverő házra fordított:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	77	—
1487-ben	505	66
1488-ban	396	20
1489-ben	391	71
1490-ben	399	82
1391-ben	414	46
Összesen:	2184	85

A körmöczi kamarához élelmi szerekre elment:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	357	71
1487-ben	670	33
1488-ban	658	81
1489-ben	672	98
1490-ben	673	08
1491-ben	829	78
Összesen:	3862	69

Lovakra költött összeg:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	102	96
1487-ben	356	11
1488-ban	348	30
1489-ben	340	08
1490-ben	272	13
1491-ben	341	30
Összesen:	1760	88

Borra kiadott összeg.

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban 13 palustrum vini	318	50

	dukát (ft)	dénár (kr)
1487-ben 10 " "	280	—
1488-ban (nincs kiírva hány. Talán 10)	260	—
1490-ben 14 plastrum	518	—
1491-ben 14 "	532	—
Összesen: 1970		50

A plastrum alatt egy teher bort kell értenünk, a mennyit t. i. egy szekérre egyszerre rá szoktak rakni. Egy plastrum ára e számadatok szerint 1486-ban 24 frt 50 kr; 1487-ben 28 frt; 1488-ban 26 frt(?); 1490-ben 37 frt és 1491-ben 38 frt. A bort valószínűleg rendszeren Pozsonyban vették s onnan szállították Körnőczbányára. Egy helyen ugy is előfordúl e tétel is: „pro expensa causa conducendum vina de Posonio ad Crenmicia et alia loca. . . . D. 214.“

Útak rendbentartására fordítottak:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	73	—
1487-ben	164	62
1488-ban	296	56
1889-ben	275	97
1490-ben	448	82
1491-ben	276	11
Összesen: 1435		08

Szegények felsegélésére kiadtak:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1486-ban	62	—
1487-ben	130	—
1488-ban	187	87
1489-ben	140	—
1490-ben	140	—
1491-ben	140	—
Összesen: 799		87

Szegény leányok kiházasítására:

	dukát (ft)	dénár (kr)
1487-ben	46	—

	dukát (ft)	dénár (kr)
1488-ban	65	—
1489-ben	60	—
1490-ben	60	—
1491-ben	60	—
Összesen : 291		— ¹

Bár kisebb mértékben, rendszeres bányászatot űztek a többi bányavárosok is.

Libetbánya csillámpalái gazdagabbak lehettek nemes ércben hajdan, mint jelenleg; mert tényleg Libetbányán Mátyás idejében a bányászat elég jövedelmező keresetforrás volt s nem oly jelentéktelen körben mozgott, mint mai napság. Mátyásnak egy szép lakóháza ékesítette Libetbányát, mely később városháza lett. E tanácsház nagysága, várszerű négy tornyos alaka, valamint plébánia temploma szintén arra mutatnak, hogy Libetbányán hajdan szebb élet folyt.²

Ujbánya, Bélabánya, Bakabánya, Breznóbánya mind nevezetes bányatelepek, melyeknek a XV. és XVI-ik században általában eléggé fejlett bányaiparuk volt. Ujbányáról tartja a hagyomány, hogy a bányászlegények a ruhájukra szállott aranyporral fizettek, annyira gazdag volt e korban Ujbánya aranybányászata.

A felsőmagyarországi bányavárosok között első helyen áll Gölniczbánya s azután következik Szomolnokbánya. Bányaipar dolgában Magyarország többi bányavárosaival körülbelül egy sorban állanak. Itt is, mint a többi bányatelepeken, aranyat, ezüstöt keresnek, a vas- és rézbányászat aránytalanul csekély fontosságú. Sokat ártott e vidék bányászatának az az ellenséges viszony, melyben a gölnicziek és szomolnokiak a vidéki urakkal folytonosan állottak s mely elvégre sokszor véres összeütközésre vezetett s leggyakrabban természetesen a nevezett városok polgárai húzták a rövidebbet. Hosszasan viszálkodtak a Jekelfalusiakkal, sok bajuk volt a tornai várral.³ Érdekes e városok bányászatának történetében az a szerződés, melyet 1497-ben Gölniczen kötött Donel János szomolnoki kamarai gróf a Lőcsén lakó Thurzó Mártonnal. E szerint a vasat a bányagépekben Thurzó Mártontól vették a

¹ Hatvani II. 48—54.

² Wenzel Bányászat 61—2.

³ Wenzel Bányászat 79—86.

szomolnokiak és a cementációra is onnan szállítottak. Egy forintjával fizették a nyers vasnak három mázsáját, a tisztább vasból ugyanannyiért csak $1\frac{3}{4}$ mázsát kaptak.¹

Bányaiparának virágzó korszakát élte Mátyás idejében Nagy-bánya. Lakosainak főfoglalkozása volt a bányászat, de azonkívül más ágú ipara is egyike a legfejlettebbeknek. Bányái a Hunyadi család pártfogása mellett a legszakszerűbb erőművek segélyével műveltetnek s a dús jövedelem a leggazdagabb és legtekintélyesebb városok sorába emeli Nagybányát. Bányászatának virágzása azonban sokáig nem tartott, a XVI-ik századnál tovább semmi esetre. A XVI. század végén pusztult el a híres vízvezeték, mely 8000 öl hosszat a Román-völgyből és három tóból vezette a szükséges víztömeget az áltárna alá, hol aztán hat ötüles vízkerek hajtásával egy rudas művet (Stangenkunst) hozott mozgásba. Lassankint a nagybányai bányászatnak csak silány romjai maradtak meg.²

Az erdélyi bányászat köréből meg kell említeni Kőrösbányát, melynek polgárai 1464-ben szabadalomlevél alakjában is engedélyt kapnak arany és ezüst keresésére.³ Az aranyvidéken nevezetes Offenbánya s vashányái és aranymosásai után messze híres Torockó.

Az érczbányászat mellett a XV-ik század egész folyamán mind nagyobb jelentőségre emelkedik a sóaknázás. Hasznára vált, hogy a törvényhozásnak kiváló gondjai közé tartozik pártolni a magyarországi sót s királyaink nem egyszer egyenesen betiltják idegen sónak behozatalát és használatát. Híres a sóvári só. Jelentékenyebb a máramarosi városok sóbányászata s messze földön ismeretesek az erdélyi Dees és Torda szabad városok bányatelepei. A deesiek kivált nagy szerepet visznek, mert vízen és szárazon messze elhordják Magyarországon a sót, sót kereskedtek ezzel s a szállításhól éltek.⁴ A sóbányászatot az 1492-ik évi 30-ik törvényezikk a kinstár kizárólagos jogköréhez sorolja. Mátyás alatt még a sóbányák ép úgy kezeltettek, mint más bányák, s az 1486-ik évi 49-ik törvényezikk intézkedései értelmében is a főúri jog (ius regale minerale) a régi alapon volt gyakorlandó. Az 1492-

¹ Wenzel Bányászat 79.

² Wenzel Bányászat 113.

³ Wenzel Bányászat 120.

⁴ Wenzel Bányászat 145—8.

iki törvény a kincstár jövedelmeinek nagymérvű és sokszor beállott rendkívüli megcsökkenését szándékozott megakadályozni, mivel ez által ki lett zárva egyszersmindenkorra az eshetőség, hogy a király egyesek iránti kegyből megrövidítse a kincstárt.

A bányászat többi ága szót alig érdemel. Rózsahegy lakói pl. fejtenek sötétbarna, fehér vonalakkal csíkozott márványt;¹ Erdély is produkál veres és fehér márványt, alabástromot, kristályt;² de a bányászat ez ágai fejletlenek és szűk téren mozognak.

¹ Rupp III. 232.

² Schw. I. 398.

É p í t é s z e t.

Nevezetes a Mátyás kora azért is, mert az Olaszországban megindult hatalmas szellemi áramlat épen ebben az időben találta Magyarországot s e szellemi változás mindjárt közvetlenül jelentkezik az építészet s általában a művészetek körül is. A renaissance Mátyással s olasz összeköttetéseivel közvetlen úton jutott el hozzánk, nem kerülve előbb más országba; sőt mondhatjuk, hogy nálunk hamarabb honosult meg, mint Európa többi országaiban.

Az érdem oroszán része tényleg Mátyást illeti meg. Nem csak hogy maga jár elől jó példával, hanem az ő pártfogása és gyámolítása mellett emelkedik majdnem minden nagyszerű monumens. Várak és templomok, kertek és mulató helyek hirdetik az utókornak Mátyás király érzékét a szép iránt; ma is bámulatra méltó derék építmények beszélnek az ő nagy és tevékeny szelleméről.

Nem czélom a Mátyás korából ismeretes építkezések meglehetősen hosszú sorát felmutatni, csak azokat említem fel, melyek városaink történelmével szorosabb kapcsolatban vannak.

Mindenek előtt említésre méltó Buda vára, melynek nagyszabású alkotása a várhegy déli sarkán századokra volt számítva. Salamon Ferencz Budapest történetében hosszan és kimerítően foglalkozik a budai vár e korbeli állapotával, a kit érdekel, e derék munka illető passzusaiiban megtalál mindent, a mi reá vonatkozik. Mátyás a Zsigmond által elkezdett, de félbehagyott részeit a várnak kiépíttette, az oda nem illő ódon épületeket új stílusban átalakította. A melléképületek és nyaralók betöltötték az egész domboldalt, az istállók lenyúltak egészen a Dunáig, a kertek a Ráczvárosig és Krisztinavárosig. Mindenütt oly fény és ízlés, hogy az egykorú írók alig tudnak szavakat találni a királyi lak magasztalására, melyből nem sokára csak a pusztulásban is nagyszerűeknek talált romok hirdették Buda várának mátyáskori szépségét s a mátyáskori ízlés fejlettségét. Mikor a nagy király törpe utódja

II. Ulászló meglátta jövődöbeli lakhelyét, azt mondják, magán-kivül volt örömeben, annyira, hogy a vele volt magyarok már ekkor kinevették. Mátyás fejezte be a ma úgynevezett Mátyás-templomot, melynek neve az előtt Boldogasszony temploma volt. Az egyetem nem messze e templomtól a domonkosok templomában és kolostorában volt.

Földi paradicsomnak mondják a király visegrádi palotáját, melynek nagy ablaknyílásai már nem csúcsívesek, hanem renaissance stilben épültek. E palotáról a külföldön járt Oláh Miklós egész elragadtatással emlékezik meg; azt mondja róla, hogy ily kellemes mulató helynek s ily gyönyörű épületeknek sehol párját nem találta.¹ Galeottus, Bonfinius, Velius s a többi e tárgyról szóló író mind a legnagyobb magasztalással beszélnek e királyi lakról, mely a Mátyás fény- és pompaszeretetének s ízlésének legragyogóbb kifejezése volt. A palota egy részét még Róbert Károly építtette, de Mátyás korában ragyogott szépsége teljességében. Beszélnek az írók függő kertekről, melyek a palota Duna felé eső részén voltak; a világ csodái közé sorozzák e kerteket. E kertekhez lépcsők vezettek fel, állítólag 40 háromöles hosszú gyönyörű márványlépcső. A palotát pompás nagy kert övezte, melyben itt-ott testgyakorló téres helyek, gazdagon felszerelt növényházak tűntek elő a szépen gondozott fasorok közül. Főekesége volt a kertnek egy veres márvánnyal kirakott kút, melyet muzsaszobrok díszítettek, felettük Cupidó hamiskás alakjával. Azt mondják, hogy nagyobbyszerű ünnepélyek alkalmával e kútból veres, majd felváltva fehér bor bugyogott ki. A kertben gyönyörű kalitkák állottak ritka és szép madarakkal. E kalitkák vassodronyból fonva mindenféle nagyságúak voltak. Voltak olyanok, melyek belsejében bokor, fa nőtt és élt, sőt némelyik egész ligeteket foglalt magában. Mindenféle nagyszerű sétányok keresztezték egymást. Lugasok, halastavak, szökőkútak, kis barlangok tarkálottak helylyel-helylyel s itt-ott erkélyes magaslatokról nézhetett le a szem a minden felé elterülő szép és változatos dísze.¹

A budai és a visegrádi királyi lakhoz sorolják a tatáit, mely ízlésben, pazar berendezésben csakugyan szintén a legelőkelőbbek közé tartozhatott. Mint a budai és visegrádi, ez is ragyogott kívül belől; szobái, folyosói, termei gazdagon felszerelve mindennel, a

¹ Oláh Hung. Cap. VI.

² Prónai 8—10.

mi hasznos és a szemnek szép, megrakva a szobák drága és ékes butorokkal. A palotát park övezte, mely szintén a mulató helyek összes kényelmét nyújtotta. Mesterséges tava halászatra, a téres park vadászatra alkalmas s minden meg van benne, a mivel szórakozni, mulatni lehet. A park kinyúlt egészen a Dunáig, hol a kastély vendégei a halászati kedvtelés mellett a Duna tükrére is szállhattak, ott állván egy díszes jármű a vízen, a velencei állami diszhajó mintájára alkotott Bucentaurus.¹ Mondják, hogy itt a Duna két partját híddal akarta Mátyás összekötni. Halálával a tatai mulatóhely is megsemmisült. A tavat elhanyagolták, mocsárrá lett, később lecsapolták. A nagyszerű tatai király-laknak a romjai sincsenek meg.

Az ország különböző részein más királyi lakok emléke is fűződik a Mátyás nevéhez, ki a hová elért, mindenütt fényes emlékekkel gazdagította tartózkodási helyét.

Sokat beszélnek a vajdahunyadi várról, mely tulajdonképen atyja, Hunyadi János alkotása, de az építkezést Mátyás fejezte be. Ő építtette a kapu tornyát, valamint a palota és kápolna közötti tornyot, a nagy hidat stb. s hogy ide is bevitte ízlését s a pazar pompát, tanúsítja a nevéhez kötött „arany szoba“ emléke, mely a legszebb renaissance művészettel ékeskedett.

Diósgyőr vadregényes tája is kedvence volt s a diósgyőri vár a legkellemesebb lakok egyike lehetett.

Örömet idézett a hajdan arany kertnek nevezett Csallóközből is. Ott időzésének emléke fennmaradt a komáromi várból, melyet 1462-ben megerősített; a pompás mulató- és vadaskertben, melyek szegélyezték; a ragyogó épületekben, melyeket a várban építtetett.

Gondosan ápolott kertben emelkedett Pozsonyban is egy palota, melyben Beatrix gyakran várakozik háborúból hazatérő férjére. Ez azonban csak kisebb szerű lehetett, mert nem elég az udvari kíséretnek, melyet aztán előre siető lovászok és udvarnokok a városban szállásolnak el. El kertben állott a Vitéz János alapította pozsonyi egyetem.

Székesfehérvárat fényes temetkező helylyel volt szándéka szépíteni, de az elkezdett munkát nem tudta bevégezni; anyja tetemeit azonban már itt takarította el.²)

¹ Bonfinius Dec. 461.

² Bonfinius 460.

A király példája nem volt vonzó hatás nélkül az egyházi és világi nagyokra nézve, sokan követték azt. Különösen meglátszott a királyi udvar példájának emelő hatása Budán, hol a nagyok egymás után állandó lakokat emelnek, hogy az ország fővárosában az udvar közelében legyenek. A műépítéssel pártfogásában kiváltak: Dénes esztergomi érsek, ki a bazilikát restauráltatta; utódja, a nagy tudós Vitéz János; Báthori Miklós váci püspök, kinek udvarában az ő nagyszabású építkezéseinél Traguri Jakab vezetése alatt sok olasz művész dolgozott. Várpalotájától a Dunáig 30 öl hosszú nagyszerű lépcsőzetet rakatott. A püspöki épületeket szép fasorok, üdítő sétakertek környezték; halastavak, gyönyörű ligetek tették kedvessé a püspöki palota egész környékét; a közeli dombok, hegyek és halmok pedig édes nektárt csöpöktető szőlővesszőt s hasznos gyümölcsfákat neveltek.¹ Az építéssel pártfogói sorába tartozik Dóczi Orbán is, a ki Győr városát szépítette.

A városok építkezése a város erősítésében, falainak biztosításában, közönséges lakóházak emelésében s legmagasabb fokon középületek, főleg templomok építésében nyilvánult.

Megemlítésére méltó, hogy Kassa büszkesége, a több százezeren át épített Erzsébet-templom Mátyás uralkodása idejében tetemesen előrehaladt. Mátyás, mint említettem, maga is elősegítette az építést, tíz évi ujesztendei adóját ajándékozván oda a városnak e nagyszerű alkotmány díszítésére s építésének folytatására. Mely részek épültek Mátyás korában, azt kimutatni bajos, sőt lehetetlen. A déli kisebbik torony magas ablaka felett egy címtábla van, melynek középső paizsán Magyarország négy folyója s a korona látható. Az oldalpaizsok egyike a Corvin család címerével ékeskedik, a többi öt a Mátyás által uralt országok jelvényeit ábrázolja. Nem lehetetlen, hogy e rész Mátyás alatt s esetleg az ő adományán épült fel. A templom belsejében a tabernakulum határozottan az ő idejéből való.²

Kolozsvárott is épült egy monumentális egyház, a minoritaké. Ennek építését 1486-ban rendelte el Mátyás s miután a város a szabók bástyája mellett a Farkas-útczában helyet jelölt ki a számára, hozzá is fogtak a munkálatokhoz. Maguk a kolozsváriak talán még akadályokat gördítettek a munka elé, mert 1487-ben

¹ Schw. I. 563.

² Tutko. 69.

az épen akkor Bécsujhelyben állomásozó király megintti őket, hogy az átengedett területen az építkezést ne háborgassák s ne késleltessék, hanem inkább két városi biztost rendeljenek a szerzetesek segéylére. Bár 1490-ben megsürgeti a munkát s a kamarai ispánt, Barcsai Mártont, kire az anyag beszerzése bízott, nagyobb tevékenységre inti: a templom, melylyel szülővárosában egy hatalmas emléket akart nevének állítani, életében nem készült el, csak Ulászló alatt.¹

Művelődéstörténeti szempontból érdekesebb az a kérdés, hogy az építészetben van-e valami fontosabb szerepök a városoknak. E kérdésre sokan azt felelik, hogy az építészet, szobrászat s általában a művészet terén Mátyás korában olaszok a mesterek; bevándorolt vagy egyenesen behívott olasz művészek teremtik mindazt a szépet, mindazt a fényt, mindazt a nagyszerűt, a melyben a Mátyás 33 éves uralkodása oly előnyösen különbözik minden közelebbi uralkodótól. És e felelet minden esetre közelebb jár a valósághoz, mint ha valaki a belföldiek valami tökéletesebb műfejllettségéről beszél. Ez bizony nem volt, nem is lehetett meg. Külömben is az a fellángolás, a tudomány és művészet terén az a nagy forrongás ez időszakban teljesen külföldi, olasz hatás alatt áll. A Mátyás uralkodása még nem volt elegendő arra, hogy e szellemi mozgalom eredményeit átültethette volna, úgy hogy az már gyümölcsöt is teremhessen vala. — Nagyon elég, ha a kisebb pontokon, kisebb működési térrel találunk már ebben a korban honi művészeket, jeles építőmestereket.

Elégge kedvező képet nyerünk Kolozsvár építészetére nézve. A minoriták templomának építését ugyanis Mátyás egy János nevű barátára bízta s a kőfaragók egy része is Kolozsvárról telt ki.²

Kassán a templomi építkezés körül egy István nevű kassai kőfaragó mester nevét ismerjük 1464 ből. Ez évben végezte ugyanis ez be a Szent Egyed templom boltozatát, mely 324 arany forintba került.³

Szó van 1477-ben a bártfai építkezések körül egy Orbán nevű gönci kőfaragóról. Fennmaradt egy levele, melyben a bártfaiaktól 40 aranyat kér s ígéri, hogy rövid időn hozzájuk megy társaival, mert a boltozatot idejében be akarja végezni. E bolto-

¹ Archeol közl. IV. 3. és Jakab. I. 510.

² Arch. közl. IV. 3 és Jakab I. 510.

³ Tört. tár. 1884. 527 és Ipolyi Szobrászat. 75.

zat valószínűleg az augusztinusok templomának boltozata. — 1482 ben újra munkát vállal Bártfán, t. i. Mager Péter özvegyének költségén a templom déli oldalához épített Szent Mária és Szent András, továbbá a bemenet feletti Szent Erzsébet kápolna kiépítését. Mivel a szerződés szerint a „Guntz“-ban fejtett követ neki kellett Bártfára szállíttatni, valószínű, hogy Göncz e mesternek állandó lakhelye volt.¹

A polgári, ugynevezett köznapi építkezés e korban valami fejlett nem volt. Az a sok tűzvész is, mely nem egyszer egész várost porrá égetett, elége mutatja, hogy az épületek csakugyan „ex combustibili materia atque arida“ épültek, még pedig alapjától tetejéig. Teteje szalma vagy nád, fala betapasztott karó vagy sövény, az u. n. patics.

Figyelmet érdemel azonban a város erőssége, várszerkezete, mely védelmi szempontból rendesen monumentális épülethalmaz tartós időre számítva. Leginkább felismerhető az építkezési módor a bányavárosok romjain, nevezetesen Selmecz-, Körmöcz-, Beszterczebányán és Korponán.²

A várszerkezetnek rendesen közepe táján állott a nagy templom, mely vagy egyik falával, vagy pedig a tornyával a várfalba olvadt. Így a templom rendesen monumentális szilárd alkotású, hogy védelemre alkalmazható legyen s tornya őrtorony, mint a milyenek a kapuk felett és a falak szögletein állottak. Ekképen a nagytemplom a várszerkezetnek egyik legfontosabb alkatrésze volt. Mondják, hogy Giskrának Rimaszombat elfoglalása után legelső dolga volt a templomot bástyákkal és magasabb őrtornyokkal ellátni; s a mikor ez megtörtént, a katolikusokat kiverte a városból s a hátramaradtakra Huss tanainak elfogadását ráerőszakolta.³)

A templom mellett temetkező kápolna állott, melyet rendes szokás szerint Szent Mihály templomának neveztek. E körül alakult később a temető, miután benn a templomban a hely megtelt.

A várszerkezet kiegészítő része volt a városháza s itt-ott más városi középület. Volt egy jeladó torony vagy a templomon, vagy a tanácsházon, vagy a belső kapuk egyikén, melyből úgy a

¹ Tört. tár. 1884. 528, 537.

² Arch. közl. V. 143-, VII. 3-. 10- és Ipolyi Beszterczebánya 88 — 91.

³ Rupp II. 144.

városra mint annak külső környékére vigyáztak, s ha baj volt vagy ellenség közeledett, azonnal hírül adták. — Az egészet inpozáns várfal övezte magasabb őrtornyokkal s alacsonyabb téres védbástyákkal. A falakon kívül, ha csak lehetett, viz-sáncokat építettek mindazokon a részeken, melyek valami természetes védművekkel, mint pl. magas hegyoldallal stb. biztosítva nem voltak.

Maga a város a várszerkezetből indult ki, innen ágaztak szét az utczái. Rendszeresen volt közelben egy nagy tér, a piac, mely néhol, mint Besztercebányán, körben szélesedett ki. Itt laktak a legelőkelőbb polgárok, az u. n. Ringbürgerek.

Városaink mindenike egy-egy erősített várerősség volt, mindenkor készen az ellenség támadása ellen s a polgárok a falak védelmére állandóan kötelezve. Fegyvertáruk, hadiszerük, vitéz polgárságuk által a városok a honvédelem legcélszerűbb eszközei voltak.

Korszakunkban az előkelőbb városok már a külsőre is adnak valamint. Nevezetesebb városainkban kövezett utcák is vannak. Így Budán, hol 1448-ban egy bérlőnek a háza előtti kövezetet ki kell javíttatnia.¹ Pozsonyban, mely város rendes kövező mestert tart rendes fizetéssel.² Nagybányát 1472-ben kövezik ki, a mikor Mátyás megengedi, hogy e célra a nagybányaiak heti vásárokon minden egyes székértől egy dénár vámot szedhesenek.³

Nem ismeretlen a vízvezeték, sőt némely városnak ez létfeltétele. — Besztercebányán, hol a bányászoknak a bányavíz levezetésével különben is foglalkozniok kellett, már ekkor megalkották a ma is használt vízvezetékét.⁴

¹ Salamon II. 554.

² Körömi 56.

³ Tört tár X. 239.

⁴ Ipolyi. Besztercebánya. 72.

Mezőgazdaság.

A városi élet közvetlenül az iparnak és kereskedelemnek volt dajkája, a többi foglalkozásokat a városi polgár mindig legalább egy fokkal lejjebb becsülte, s valamint nem tűrte, hogy falusi ember az ő mesterségébe vágó dolgot végezzen, épen úgy nem sokat adott reá, ha valaki a város lakosai közül pl. földművelésre szánta magát. Magyarország pedig ebben a korszakban még nem is annyira földművelő, mint inkább baromtenyésztő ország, ez lévén a legelterjedtebb foglalkozás, ez lévén a megélhetés és gazdagság alapja. Közvetve azonban városaink úgy a baromtenyésztés, mint a földművelés leghathatósabb támogatói voltak, sőt bizonyos mértékig csaknem kizárólagos biztosítékai mindkettőnek. A mezőgazdaság emelkedésének kulcsa ugyanis a városokban volt, mivel ezek képezték a felesleges termény empóriumát; a városok fogyasztották a termelők által eladásra szánt terménymennyiséget; a városokban volt együtt a tőke, mely a mezőgazdaság fellendülésének nélkülözhetetlen tényezője. Az állattenyésztést hasonlóképen a városok fogyasztása tette jövedelmezővé, a városi kereskedők közvetítése folytán válhatott egyik legfontosabb kereskedelmi czikké. Egyes városokban azonkívül, ahol a természet maga úgy alkotta meg a viszonyokat, hogy a jövedelem forrás súlypontja a mezőgazdaságra esett, a földművelés, baromtenyésztés is kiváló előhaladást tüntet fel, — felemelte az élvezett városi szabadalom, előre vitte az öntudatos szorgalom. Természetes azért, hogy a nagyobb emelkedés és előhaladás vagy a föld jobb termékenységében, vagy a lakosok ernyedetlen szorgalmában rejlett. Az alföldi városok termékeny talaján a földművelés nagy területekre kiterjed, az állattenyésztés óriási gulyákat, csordákat, nyájakat produkál; míg pl az erdélyi szászok szorgalmuk által viszik előre a földművelést, a székelyek ügyes iparkodással teszik híressé állataikat.

A mezőgazdaság terén minden természetményt messze halad

a szőlőművelés, mely a fenn maradt adatok tanúsága szerint majd minden városnak előszeretettel űzött foglalkozása volt. Még oly helyeken is szőlőművelés nyomaira akadunk, hol manapság még az emléke sincs meg. pl Beczkón, Lőcsén, Homonnán, Huszton, a sárosmegyei Sóvár-Simonkai-Hegylánczon stb. — Majd minden város kiváltságlevele megemlékezik a szőlőművelésről és a szőlőgazdaságot felkaroltatni akarván, kedvezményekkel ruházza fel a szőlők művelőit. Így például Modor város 1361-ik évi privilégiumában egyik pont az elpusztult szőlők művelőinek négy, az új szőlőt ültetőknek tíz esztendei tehermentességet biztosít.¹ A kőszegi polgár sem fizetett bordézmát öt esztendeig, ha megrongált szőlőjét rendes művelés alá fogta.² Ezt a kedvezményt Mátyás adta. — Kolozsváron az volt a baj, hogy a lakosok a szőlőért holdankint földbér fejében fizetett óriási díjat alig bírták meg s hagyták inkább elpusztulni azokat, sem mint hogy ráfizessenek; minek következtében egyes szőlőhegyei, mint a Gorbo nevű, teljesen elpusztult s már más hegyek is a pusztulás szélén állottak. Ezt látván a földes ur, Bertalan kolozsmonostori apát, hogy a szőlőművelést megmentse, saját hasznát nem tekintve 1460-ban elengedte nem csak a szőlőbér fejében holdankint járó egy talentum érő viaszt, hanem a holdankint fizetendő egy arany ftot s a bor kilenczedét is, csupán a dézmajövedelmet tartván fenn maga számára.³ — Azonkívül minden bortermelő szabad város kiváltságai közt olvasható, hogy a városban senki a városi polgárságon kívül bort nem mérhet, a városba senki bort nem szállíthat. Efféle intézkedések a városok szőlőművelésének megadták az értékét s biztosították a fáradság kellő jutalmát. És épen e városi monopoliumoknak tulajdonítható, hogy e korszak a szőlőművelést igen jelentékeny fokra fejlesztette.

Legjobban az ország déli és délnyugati részei voltak beültetve, mivel a szőlőművelés öntudatos kezelése főképp a görögök és olaszok útján terjedt el honunkban. Híres bor termett az egész Dunántúl, névszerint Baranya, Somogy, Zala, Vas, Fejér, Esztergom, Komárom, Sopron, Pozsony megyékben. Jó termett Nyitrában, Hontban, Nógrádban, Borsodban, Gömörben, Abaujban, Ung-

¹ Fejér. Cod. IX. 3. 250.

² Chernel. II. 23.

³ Jakab Okl. 124.

ban, Zemplénben, Beregben, azután Szabolcsban Biharban stb. Messze elhordották a soproni, pilisi, kőszegi, pécsi, valamint a pozsonyi, szentgyörgyi borokat. — Mindezek között azonban igazán nagy hirre a szerémi emelkedett, melyre az egykorú írók nem tudnak elég dicséretet ráhalmozni. Galeotti azt mondja róla, hogy kellemes ízének alig van párja a földkerekségén.¹ Oláh a krétai borhoz hasonlítja, a melynek pedig világ híre van.² Gábor kalocsai érseknek mint a péterváradi apátság kormányzójának 1477-ben adott engedély leveléből tudjuk, hogy a kitűnő bortermő péterváradi és kameniczzi hegyeken a szegediek is tekintélyes szőlőbirtokokat műveltek. Még pedig már régóta megvethették itt lábukat, mert Mátyásnak egy 1471-ben kelt levele már Béla, Endre, Károly, Lajos és Zsigmond királyok hasonló tárgyú rendeletére hivatkozik.³) A szerémi bortermelésben tehát a szegedi polgároknak is nagy részük volt. Azonban az ő érdemök e téren nem annyira abban áll, hogy szőlőket művelnek ők is, hanem sokkal inkább abban, hogy a borokat az országban szerte hordják mint kereskedelmi árut, s megismertetik azt a messze vidéken is. Boraikat vagy szekereken szállították haza vagy leeresztették hajón Titelig s onnan felvontatták a Tiszán. — A tokaji bornak még ebben az időben híre hamva sincs, a neve csak a XVI században lép fel, de azonnal világhírré emelkedik. — Az említeteken kívül nemes bor termett eleitől fogva az erdélyi részekben, de az kereskedelmi cikket soha nem képezett, a lakosok maguk fogyasztották el. — Mind a veres, mind a fejér bor kezdetől fogva ismeretes.

Sokat beszélnek a régi tudósítók Magyarország állattenyésztésének gazdagságáról. És valóban, ha Brocquiere de la Bertrandon szilaj ménesekről beszél Szeged környékén; hogy 3—4000 lovat azon környéken bárki könnyen összevásárolhatna; hogy Szegedtől Pestig számtalan nyáját, gulyát, ménest látott a téres és termékeny legelőkön; hogy Pesten többnyire istállónként adják el a lovakat, nem egyenkint; hogy az alföldiek egyik másik ember vagyonságát nem az állatok darabszáma, hanem ménesek, gulyák száma szerint mérik, — ezekben nem mond semmi rend-

¹ Schw. I. 557.

² Oláh Hung. 42—43.

³ Varga Okl. 55. 51.

kivülit.¹ Alföldi városaink eleitől fogva nagy terjedelemben űzték az állattenyésztést; az egész ország inkább állatok tenyésztéséből él és pénzel s a külföldnek is állandó piacza volt e tekintetben Magyarország. Szegeden pl. óriási arányokban divott a juh-tenyésztés, miként ma is ez a szegedieknek egyik jövedelemdús foglalkozása. Fogalmat nyerhet kiki Szeged juhtenyésztésének igazán bámulatos nagyságáról ama történeti tudósításból, mely szerint, a mikor a mohácsi csata után a török Szeged felé csapott, az eltulajdonított juhnyájából Ibrahim pasa jutaléka 50,000, Iszkender Cselebi defterdaráé pedig 20,000 darab volt.

A városok egyéb foglalkozásai körül megemlíthető a meg-
lehetős virágzásra jutott gyümölcstenyésztés, melyről különösen a Csallóköz volt hires. E korban a gyümölcstenyésztés adó alá eső iparaggá fejlődött. De sem ez, sem pl. az erdélyi szászok méhészete nem vág szorosan a városi élet körébe.

¹ Hatvani IV. 310. és Engel II. 374.

Kereskedelem.

a) Nemzetközi.

A külső kereskedelem élénkségéhez béke és biztonság szükséges, továbbá könnyű és szabad közlekedés. És ez Mátyás király uralkodása alatt általában nem volt meg. A béke csak gyorsan tova reppenő fehér holló volt, fegyver csörgött, ágyú dörgött künn a széleken csaknem köröskörül. Nehezítette az állapotot az a sajnálatos körülmény, hogy éppen azokkal az országokkal viselt Mátyás hosszas háborúkat, melyekkel Magyarország a múltban szorosabb kereskedelmi összeköttetésben állott.

Mindemellett is tévednénk, ha egyszerűen kimondanók, hogy Mátyás alatt a külfölddel való kereskedelem a szomszédok ellen folytatott csatározások miatt megakadt, de legalább is minimumra szállott alá. Ez ép oly tévedés volna, mint mikor egyik másik író túlkedvező nemzetközi összeköttetésekről beszél s a Mátyás alatti kereskedelmi viszonyokat rendkívül virágzó színben tünteti fel.

Külső országokkal a kereskedelem az előző időkben sem volt valami nagy kiterjedésű, s a mikor legfejlettebb volt, vagy a mikor fellendült, akkor is inkább passzív szerepet vitt abban Magyarország. A magyarországi ipar termékei nem ütötték meg a külföldi mértéket, azok tehát kiviteli cikket egyáltalában alig képezhettek. Az állattenyésztés, kevés bányaipar és a gabna termesztés csinálta inkább a forgalmat s azonkívül az, hogy a kereskedelemben, mint átmeneti út szerepelt Magyarország.

Alig tévedek, ha azt állítom, hogy Magyarország az Anjouk alatt lépett a külfölddel megemlítésre méltó kereskedelmi összeköttetésbe. Erre akkor igen kedvező idő járt. Robert Károly diplomáciai szereplése egészen központtá tette Magyarországot; a Nagy Lajos tengerekig kiterjesztett birodalma pedig mintegy polgártársakká tette a lengyeleket, cseheket, morvákat, oláhokat, szerbeket stb. a magyarokkal. Hogy egy ily nagy kiterjedésű biro-

dalom kebelében a kereskedelem lehető legnagyobb mérveket öltött, abban semmi kétség, sőt a szárazföldi közlekedés mellett a tengeri út is nyitva volt a vállalkozók előtt. De azért ebben az időszakban is már bizonyos féltékenykedő szellem uralkodik az idegen kalmárokkal szemben s azt vesszük észre, hogy a külföldi kereskedők ellen csak hamar valóságos irtó védvamos kereskedelmi politika üti fel fejét.

E védvamos politika teremtményei sorából első helyen kell megemlítenünk az árumegállítási intézményt. Miben állott ez, egészen világosan megfelelnek e kérdésre az intézkedő oklevelek illető passzusai. Tudtommal árumegállítási jogot először Győr nyert 1271-ben, melynek rendelete szerint „omnes mercatores de Austria in Hungariam descendentes et de Hungaria in Austriam transeuntes mercimonia sua in castro deponant Jauriensi ad concambium faciendum.”¹ De e rendszert a maga teljességében Nagy Lajos fejtette ki, kinek Buda, Kassa, Brassó és Nagy-Szeben köszönhetik e rendkívüli kiváltságot. Kassa árumegállítási joga főképp az orosz és lengyel kereskedők inváziója ellen irányult, Brassó és Nagy-Szeben kiváltsága pedig az olaszokkal való cizvakodásra vezethető vissza, az ezen irányban való olasz, főleg velencei kereskedelem ellen volt egy erős sachhúzás. Nagy-Szeben kiváltsága többek közt ezt mondja: „Volumus, ut nullus horum mercatorum extraneorum res mercimoniales, quas ad ipsam civitatem nostram Cibiniensem adduxerint, audeat iterum de eadem civitate ad partes Transalpinas deportare.”² Hasonlóképen kimondja a Brassóé, hogy „mindenki, a ki árúival Erdélyből vagy Moldvából e városba érkezik, tartozik azt ott letenni s ott és nem másutt eladni.”³

E sajátos rendszabály nagyon alkalmas eszköznek bizonyult egyes városok felemelésére: de az is bizonyos, hogy e monopolisztikus rendszer állotta legjobban útját a külkereskedelem fellendülésének. Mert tagadhatatlan, hogy az egész intézmény célja főleg az idegen kalmárok elleni védekezés s kizárása azoknak a honi kereskedelemről. Ennek a szellemnek a sugallata alatt készült az 1405-ik évi törvény 20-ik artikulusa is, mely nagy esztelenségnek bélyegzi azt, ha mástól vesszük, a mi magunknak

¹ Fejér V. I. 149.

² Katona XIII. 37.

³ Teleki Okl. 480.

megvan.¹ Ezért tiltották el teljesen a külföldi sót, ezért utasították a magyarországi lakosságot a magyar sóaknak terményeire, csupán a tótországiak nyervén engedelmet a tengeri sóval való kereskedésre.²

Zsigmond nyugat felé még Pozsony és Sopron városokat tette árumegállító helyekké s végleg rendezte az árumegállítás joghatását, minek következtében a belföldi kereskedők megszábadultak e kényszerpiaczoctól.³ Pozsony kiváltságlevele elég világosan megszabja ez intézmény határait. „Rendeljük, — úgy mond — . . . hogy . . . az idegen kalmárok, kik eladandó vagy becserélendő áruikat, bármineműek s anyaguak azok, országunkból ki Német-, Osztrák-, Cseh- vagy Morvaországba vagy ezektől országunkba szállítandják: azok minden áruikat s portékáikat ott — Pozsonyban — tegyék le s onnét el ne vigyék, hanem ott felbontani, megmérteni, eladni vagy fölcserélni s végkép elintézni tartozzanak, valamint minden egyéb szokásokat is megtartani, mik országunk egyéb helyein s városaiban a kereskedési tárgyak lerakása körül divatoznak.“ S mikor a pozsonyiak ez oklevél világos tartalma daczára a soproni és nagy-szombati kereskedők áruit is le akarták tartóztatni, a királyi levél erősen hangsúlyozta, hogy az árumegállítási jog csak a külföldiekre vonatkozik s így sem a soproniak és nagy-szombatiak Pozsonyban, sem a pozsonyiak másutt árúlerakásra nem kötelezhetők.⁴

És a pozsonyi kiváltságlevél végén említett „divatozó szokások“ sem voltak az idegenekre nézve valami kedvezőek. Ilyenekül említhetők meg a budai törvénykönyv rendeletei szerint: Minden Budára érkezett kalmár köteles volt mindennek előtt a hatóságnál jelentkezni. Ennek megtörténte után rakhelyet kellett bérelnie, hová portékáit kirakja elárulás végett, mert tovább nem vihette. Az eladásnál csupán a városi réfet s mérleget használhatta. A törvény még ételét is megrendszabályozta, mivel tíz márka büntetés terhe alatt tilos volt neki a városban a saját kosztjából élni, hanem be kellett mennie vagy be kellett küldenie élelemért valamelyik nyilvános vendéglőbe. Ha e rendeletek teljesítését elmulasztotta, büntetésül áruit is mind elveszthette.

¹ Corp. Juris 1405. 20.

² Kovachich, Supl. II. 222.

³ Corp. Juris 1405. 11. art.

⁴ Horváth Ipar és keresk. 298.

Ez elzáró rendszer maradt meg a kereskedelemben Mátyás uralkodása alatt is. Nem szükséges a kereskedelmi közlekedésnek e megszorítások által okozott hátrányait felsorolni; felesleges elszámolni azt a sok szekaturát, mely ezen a módon úgy a külföldi kereskedőket, mint a hurezolt árucikkeket lépten-nyomon kísérte: eléggé bizonyítja e rendszer mesterséges és erőszakolt voltát az a körülmény, hogy az árúmegállítási joggal bíró városok e joguk kijátszása miatt csaknem szüntelen panaszkodtak a király előtt. Az idegen kereskedők ugyanis, ha csak szerét teheték, még nagy kerülővel is kitértek az ily városok határai elől. S az sem ritka eset, hogy ezeket a kereskedőket egyes egyházi személyek s világi urak veszik pártfogásukba oly módon, hogy saját birtokukon üttetnek velük vásárt. A kassai polgárok még V. László királynál emeltek panaszt Homonnai István és Bertalan urak ellen, épen azért, mert jószágaikon s hatóságuk területén megengedték a lengyel kereskedőknek árúik kirakását, s ez által az illető kereskedők elhagyván a régi és rendes utakat, egészen másfelé, a várost elmellőzve jutottak el az ő birtokaikba. A városok árúmegállítási jogának ilyenén kijátszását Mátyás természetesen nem engedhette meg s azért 1459-ben erélyes rendeletet küld Homonnai István és Bertalan urakhoz, szigorúan meghagyván, hogy ily visszaéléseket tűrni s pláne elősegíteni ne merjenek. Elrendeli azonkívül, hogy az ily rendes útról letérő s a városi kiváltságokat szándékosan kijátszani akaró kereskedők elfogatván, elébe vitessenek; s e földes urak a birtokukon törvénytelenül vásárt csapó kalmárokat a városok felszólítására kötelesek árúikkal együtt kiadni.¹ Mi sem természetesebb azonban, mint hogy hasonló visszaélések újra meg újra ismétlődnek. II. Lajos alatt is panaszkodnák a kassaiak, hogy sokan a magyar borokat mellékúton viszik Lengyelországba, holott a város kiváltságainak értelmében minden ilyet Kassára kellett bevinni. A király ismétli az előbbi időkben gyakorolt felhatalmazást, t. i. hogy a kassaiak a mellékúton szállított borokat és más árúkat bátran lefoglalhatják.²

Az igazság kedvéért meg kell azonban jegyeznünk, hogy e roppant védvamos rendszer nem csak Magyarország specialitása volt, hanem — miként több más középkori intézményt — ezt is a szomszédoktól vette át. Bécs Magyarország felé már 1221-ben

¹ Tört. tár. IX. 163. és Kassai főgimn. jel. 1885—86. 79.

² Kassai főgimn. jel. 1885—86. 79.

teljes árúmegállítási kiváltságot élvez s a város jogai e tekintetben még szigorúbb részletességgel körülírvák, mint a magyarországi városokéi. Sőt László — az, a ki magyar király is volt — 1453-ban azt a kedvezményt is megadta, hogy külföldi kereskedő — még üres kézzel is, akár vásárlás, akár adósság behajtása végett, — csak a bécsi hatóság engedélye mellett utazhat Magyarországra.¹ Ha tehát Ausztriában, melynek ipara és kereskedelme ez időben is minden esetre fejlettebb volt a magyarországinál, ily rendszabályok uralkodhattak: akkor épenséggel nem csoda, ha a magyarországi ipar s a magyar kereskedők oly féltékeny buzgalommal igyekeztek útját állani a betolakodó idegeneknek; sőt ily körülmények között létérdekük megkövetelte a külföldiek elől Magyarország lehető elzárását.

Érdekes és tanúságos ez időszak kereskedelmének történetében a kassai kereskedők egyesületének megalakulása 1475-ben. Czelja e szövetkezetnek szintén nem más, mint a mi egyáltalában a cézheké, a monopolium fenntartása s lehető fejlesztése. De e monopolium éle itt teljesen a külföldi kereskedők ellen irányult. A szabályzat, mely II. Ferdinánd korában készült, az egyesület megalakulásának czéljául is az idegen kereskedők kiszorítását említi meg, mivel — úgy mond — „az idegen országokból ide kijáró kereskedő emberek nem csak ez mi társaságunkbelieknek veszik el kenyereket, de sőt ez városnak lakosait s ez darab földnek indigenáit is teljességgel nadályként szíják, sőt még az kegyelmes Urunk Ő Felsége jövedelmének is sokképen derogálnak.“²

Az egész országban a külföldi idegenek között — úgy látszik — a venétek és lengyelek voltak mégis a legügyesebbek és legszemesebbek s ennél fogva a leggyűlöltebbek. Az 1486-ik évi decretum 32-ik ártikulusa ezeket nevezi meg olyanokúl, kik „minden úton és módon arra törekedtek s mindig is arra törekeshnek, hogyan tehessék rá lábukat a magyar szentkoronához tartozó földekre és uradalmakra, s mikép tulajdoníthassák el azokat, a mint egy részét tényleg már el is tulajdonították. Ezért hozatott és szentesítettett az a határozat, hogy örök hűtlenség bélyege alatt az ország lakosai közül senki se merészseljen azoknak vagy azok közül valakinek várat, erősséget, várost, mezővárost, birtokot, vagy más ingatlan javakat se eladni, se ráruházni, se elzálago-

¹ Salamon II. 422.

² Kassai főgimn. jel. 1885/6. 80.

sítani, se átadni, se elajándékozni, se semmiképen nekik adni és nekik juttatni.“¹

Az árúmegállítási joggal kapcsolatban az idegen kereskedőkre nézve a városi rendtartások szigorúan körülírták az eladás módozatait is, még pedig nem az idegenek előnyére. Elvül és szabályul kimondatott, hogy az idegen kereskedők és külföldiek árúikat rőfönként és fontonként el nem adhatják, hanem csak nagyobb tömegekben. Így az 1405-ik évi törvény 2-ik cikkelye szerint a piaczi kereskedőknek bármely városban nem hogy rőf számra volna szabad posztót eladni, de még hat végén alul is (pauciores sex staminibus) tilos, még vásár alkalmával is, s csak is hat végével, vagy annál nagyobb mennyiségben árulhatják, kivéve, ha nines hat vég árújuk, mert azt egy tömegben még is eladhatták.

A budai törvénykönyv, mely e tekintetben bizonyosan mintája a többi városokban szokásos rendtartásnak, részletesen elszámolja az árúkat s megszabja, hogy melyikből hányával lehet eladni. Így pl.: finom posztóból egy végével, középszerűből hárommal, közönségéből 5—10 végével, illetőleg ezen a mennyiségen alul nem. Selyemszövetet nem adhattak alul tíz fonton, vadászhalót harmincz fonton, faolajat két hordón, strucz tollat ötven darabon, zárat két száz darabon, késeket ötszáz darabon, barchetet és gyoicsot tíz végén, czukrot tíz fonton, sáfránt tíz fonton, nyers bőrt egy negyed mázsán, ruhaneműt tizenkét darabon, papírost öt köteten stb.

Az idegen kereskedőkkel való összeköttetést s általában az idegen kalmárok jövetelét-menetelét s árulását ezeken kívül még az apró cseprő szabályzatoknak szinte átláthatatlan tömege kísérte. A budai törvénykönyvből felemlítésre érdemesek ezek közül a következők: Az idegen kalmár idegentől nem vehetett, idegennel árút nem cserélhetett; ha ezt mégis megtette, árúját többé az országban el nem adhatta. A vidékről behozott tárgyak felett idegen kalmár csak azután léphetett alkura, ha budai vagy más honi kereskedő le nem foglalta; ezért ellenőrzésül az ilyen vétel mindig egy esküdtnek jelenlétében történt meg. Idegen kalmárral belföldi kereskedő kereskedelmi társaságba nem léphetett, valamint idegen semmiféle kereskedelmi összeköttetésben zsidóval nem állhatott. Ha az idegen kereskedő a budai vásáron árui

¹ Corp. juris 1486. 32.

túl nem adott, kénytelen volt azzal Győr felé visszaútazni; sem más idegennek nem adhatta át a maradékot, sem pedig valamely más magyarországi városba nem vihetette. Az alku alatt álló árút az alkudozó előzetes értesítése nélkül egy idegen kereskedő sem adhatta el. — Ha külföldi kereskedő érkezett a városba, azt azonnal közhírré tették. A divatozó szokásokra és kötelező szabályokra a vendéglősnek volt kötelessége figyelmeztetni a hozzá szállott kalmárt.

A behozatalnak tehát meg voltak a maga roppant nehézségei. Hasonló megszorításokat találunk a kivitelnél. A kiviteli cikkek nem oly fontosok ugyan, hogy azok abszolúte módosítólag hathattak volna a külkereskedelemre, de minden esetre elég jellemző ezek kiszállításának korlátozása is azokra a viszonyokra és tényezőkre nézve, melyek szerepet játszottak a külkereskedelemben.

A külföld előtt kétségkívül legkeresettebb árucikkeknek, az aranynak és ezüstnek kivitelét még az 1405-ik törvény 15-ik cikkelye tiltja el; csupán csak az ékítményekre, arany-ezüst edényekre fordítandó mennyiséget hagyták meg a forgalomban.

1466-ban a szebeniek panaszára betiltotta Mátyás a nyers bőr kivitelét.¹ Erre azért volt szükség, mert Moldva és Havasalföld felé úgy nyers, mint kikészített bőrt roppant mennyiségben szállítottak kifelé, annyira, hogy a nyers bőröknek nagy mennyiségben való kivitelét megérezték az egész magyarországi bőrkészítők, az erdélyiekre nézve pedig felettébb káros volt az. 1482-ben a rendeletet felújította a király.²

Egy 1470-iki rendelet szerint a szászszékek lakosainak megtiltatott, hogy gabonáikat az oláh kereskedőknek eladják. E rendelet kiadását egy részt a megelőző évi rosz termés indokolta, más részt pedig az a nehéz körülmény, hogy az oláhok Havasalföldre oly nagy mennyiségben szállították ki Erdély terméseit, hogy az által az erdélyiek között csaknem éhínség ütött ki s a szegényebb nép köles-, árpa- és zabkenyeret volt kénytelen enni.³

Aczélt, lovat és hizott juhot Erdélyből Havasalföldre szállítani szintén nem volt szabad; valamint kendert sem, a mely-

¹ Teleki Okl. 387.

² Teleki Okl. 692.

³ Telek. Okl. 508.

nek még Törökország volt forgalmi útja.⁴ Amazokat inkább a háborús világ nagy szükséglete tartotta vissza, emezt pedig a bányák művelése, melynél a kenderre oly szükség volt, hogy azt nem kibocsátani, de mindenünnen összevásárolni kellett.

A szükség és megszorultság néha szeszélyes és önkényes lépésre is ragadja a királyt. Igen érdekes és tanuságos egy 1488-ban kiadatott rendelete, melynek erejével a szarvasmarha kivitelét Olaszország felé egy darabig betiltotta. Az állatkivitel erre, nyugat és délnyugat felé volt legnagyobb, sőt tulajdonképpen ez volt az egyetlen jelentékeny útvonal ebben az időben, melyen a magyar állattenyésztés a külföldre útát talált. S most Mátyás ez utat elzárja. Miért? . . . Mert nagy számmal küldött ő is ökröket Velenczébe s nem akart ezeknek nagy konkurrencziát csinálni. Pénzre volt szüksége s készpénzt nem szerezhetett másuttan, csak ily megszorító rendelettel.⁵

Ugy a behozatal, mint a kivitel azonban óriási akadályokra talált a háborús viszonyokban is. Minden esetre nagy szerencsétlenség volt s a kereskedelmet fölöttébb sújtotta, hogy épen a nyugati és északi szomszédokkal állott Mátyás feszült viszonyban, tehát épen azokkal, kik legközvetlenebbül érintkeztek Magyarországgal. A cseh háború távol tartotta a cseh, morva, lengyel kereskedőket, az osztrák háborúk jó ideig beszüntették a nyugati forgalmat. Nem maradt más közlekedési út háborítlan, csak az, mely délnyugati irányban Olaszországba vezetett. A keleti a törökök előnyomulása folytán csaknem egészen elzáratott, főleg a mióta Konstantinápoly is kiesett a keresztyének kezéből; Magyarország ez által megszünt átmeneti út lenni kelet felé. A moldvai és havas-alföldi közlekedési út nagyon rövid volt, s inkább ez is olasz érdekeket szolgált.

A kereskedelemnek a háború esélyeiben, könnyen megeső szerencsétlenségeiben rejlő romboló tényezőjét az uralkodók, mihelyt csak lehet, megszüntetni törekeshetnek s békekötések, fegyver-szünetek pontjai közül nem hagyják ki a kereskedelem megindítását és kellő biztosítását czélzó megállapodásukat. Így olvashatjuk a cseh királyltyá lett Ulászlóval 1479-ben kötött béke pontjai közt: hogy ezentúl a kereskedők árúczikkeikkel együtt egyik

⁴ Teleki Okl. 756. Teleki Okl. 800.

⁵ Századok, 1883. 325.

országból a másikba szabadon árulhatnak. A különböző kereskedők között felmerült peres ügyekben az alperes illetékes hatósága ítéljen.¹ — Ugyanerről tesz említést egy korábbi, Kázmérral 1474-ben kötött szerződés, mely megtiltja a kereskedők és árúk letartóztatását. Azon esetben, ha a panaszos fél az alperes bíróságának ítéletével nem volna megelégedve, üljenek össze kérésére a két ország határvárainak nagyjai s mint közös bíróság intézzék el a felmerülhető peres ügyeket. — Ez a szerződés a fennálló törvények kijátszásának megakadályozása végett azt is hangsúlyozza, hogy a kereskedők árúk szállításánál kötelesek a régtől használt utakat pontosan megtartani.² Hasonlóan kimondják a Fridrikkel 1487-ben Szent-Pöltenben létrejött szerződés pontjai is, hogy a Duna, valamint a többi közlekedési út nyitassék meg újra a két ország alattvalói és kereskedői részére, s minden útas és kalmár, ha külföldben eleget tett a törvényes követeléseknek, mindenfelé bátorságban mehessen; a dunai hajót legfeljebb kétszer vámolják meg, egyszer a császár, egyszer a magyar király részéről, de egyik se szedessen több vámot, mint a másik.³

Ily viszonyok között a külforgalom valami feltűnően élénk nem lehetett és nem is volt; s ha mégis beszélünk külkereskedelemtől, abban is inkább az idegen kalmárok viszik az aktív szerepet.

A budai törvénykönyv azok közt, kik árúikat Budánál tovább nem vihették, a következő nemzeteket említi fel: Nyugatiakul említi a cseheket és németeket; éjszakról a poroszokat, lengyeleket, oroszokat; keletre és délre Pettaut, Zágrábot és Oláhországot, melyet külön-külön a velencei vagy általában az olasz, a dalmát és a genuai kereskedési iránynak képviselői. Különösen az olasz áramlat volt nagy fontosságú. Mátyás az olaszokkal volt a legközvetlenebb összeköttetésben; kivált Beatrixsal való házassága után nyitva állott birodalma előttük, s az olasz út volt még legkevésbé háborgatott, legkevésbé veszedelmes.

Az idegen kereskedők közül a Magyarországgal való kereskedelmi összeköttetésben kiváló részt vettek a velenceiek, ragúzaiak, florenciek, boroszlóiak, prágaiak, nürnbergiek. Boroszló, — főleg miután Mátyás hatalmába került s a közlekedési út szá-

¹ Teleki Okl. 632.

² Wagner Anal. I. 16. és Katona. XV. 670.

³ Teleki V. 432.

mára lehetőleg biztosítva lett, — Magyarországon keresztül Velenczével lépett összeköttetésbe indiai árúkért s velencei selyemért. Mátyás 1481-ben a boroszlói kereskedőkre nézve rendezte a vámtarifát: Oly vámhelynél, a hol hid volt, fizettek egy szekérért egy forintot, a hol hid nincs, fél forintot.¹ Azonkívül megújította a város kereskedő polgárainak régi kiváltságait s azokat több kedvező adománynyal bővítette.² Magyarországra ezek jobbara strigau és görliczi posztót hoztak és drága bőröket, ki pedig leginkább sőt, rezet, borsot, bort stb. vittek.

Legkeresettebb árucikkek a finomabb szövetek és fűszerek. A finomabb gyártmányt mind a külföld szolgáltatta. A budai törvénykönyv 32 féle posztót említ meg, melyet honi kereskedelmünkben nagyobb szerepet vittek, ezek közt van a bécsi, kölni, brüni, frankfurti, magdeburgi, florenczi, veronai stb. A kereskedelemben élénk forgalma volt a fűszernek, mely nagyobb részben keletről került a kereskedésbe, főleg az olaszok útján. Galeotti tanúsága szerint a fűszer már ekkor elmaradhatatlan volt a magyar ételekből.³

A fényűzés divatba hozta a selymet, bársonyt. Szó van finom selyemről, lovagselyemről és görögselyemről. Sok pénz ment ki skarlátszövetekre, melyet különösen florenczi kereskedők hordtak magukkal.

Ezekon kívül a köznapi élet szükségletei tették a forgalom tárgyát, mint: ruhaneműek, viasz olaj, bőr, faggyú, czin, vas, réz, deszka, zár, olló, fésű, szappan, papír, üveg stb.

Kivinni alig vittek ki mást, mint állatot, terményt, bort s néhány bányaterméket. A só inkább a belkereskedelemben szerepelt a tengeri só csekély forgalma mellett. A bányatermékek közül az arany, ezüst a kivitelből eltiltatván, legnevezetesebb kiviteli cikk a réz lett, mely főleg az olaszokat foglalkoztatta, de nyugotra is elkerült Bécs és Brün felé, s azonfelül Krakkóba.

A magyarországi városok közül a külkereskedelemben aktív részt kevesen vettek. Kiemelendők az erdélyi szászok, élükön Brassó, Szeben és Beszterczével, melynek lakói megfordultak Bécsben, ellátogattak Prágába, Krakkóba,⁴Bukarestbe, Velenczébe

¹ Katona XVI. 362.

² Katona. XVI. 564.

³ Schw. I. 549.

stb. Megemlítésre érdemes Pest, mely Zágráb felé az olasz és dalmát forgalomban vett részt. Pozsony szállította a Dunán a német kalmárokat s borait Sopronnal és Kőszeggel egyetemben átalvitte a Lajthán is. Kassa az olaszokkal barchetet cserélt, Besztercebánya pedig rezével szerzett nevet magának. A szegediek Buda, Kassa, Bártfa irányában boraikat Gács és Lengyelországig elvitték.

b) Belkereskedés.

A belkereskedés, kivált a közvetlen megelőző idők viszonyaival összehasonlítva, sokkal nagyobb lendületet vett. Meg voltak ugyan itt is a nagy akadályok: a közlekedés nem volt könnyű, az utak nem voltak jó karban, sem pedig elég biztonságban: de Mátyás e téren egyrészt üdvös rendszabályaival, másrészt igazságos és rendet tartó kormányzásával tagadhatatlanul kedvező hatással volt s a belforgalmat emelte. A kereskedelem — mondhatni kizárólag — a városok polgárságának kezében volt s így a városok jogainak védelme, érdekeik lehető előmozdítása, kiváltásaik szaporítása s az a körülmény, hogy a városok előtt nyitva állott az ország: mind a belkereskedés élénkítésére, felvirágozására szolgált.

A nemzetközi forgalom, valamint a belkereskedés és közlekedés fő útvonalai nagyjában azok voltak, melyeket a természet alakulásai kimutattak s melyeken mai nap többnyire vasútvonalak futnak végig. Az olasz irány a Balaton mellett húzódott felfelé, a Muraközből kiindulva északkeleti irányban haladt s Székesfehérváron keresztül érte el Budát és Pestet. Mátyás korában ez a közlekedési út volt a legforgalmasabb, az ellenségtől is legkevésbé háborgatott.

Ausztria felől két fontosabb út vezetett országunkba, mindkettő Bécsből indult ki. Egyik a Fertő déli oldalán Kis-Marton és Sopron szabad királyi városokat érintette s azután csatlakozott az olasz irányhoz Kőszeg, Szombathelyen át, vagy pedig kikanyarodott Győrnek a Dunához. Ez irányban Sopronnak Zsigmond óta árumegállító joga volt. A másik útvonalon Pozsonyt érte el az osztrák kereskedő, mely városnak hasonlóképen árumegállítási joga volt. Pozsonytól a mocsarak miatt felkanyarodott az út Nyitrára s onnan lejött ismét a Dunához.

Morvából és Csehországból Szakolezán, Nagyszombaton stb. keresztül húzódott az út s egyesült a pozsonyival. Ebben az

irányban Mátyás korában a kereskedelemnek talán legfőbb közvetítője Nyitra volt, a többi szabad városokkal egyrangú czivítás. Ez a város a közlekedésnek egész hálózatát egyesítette magában, mert keresztezték itt egymást a pozsony-nagy-szombati, szakolcza-nagy-szombati, továbbá a Pestről jövő s a bányavárosokba vivő utak.

A vág, Nyitra és Garam folyók völgye mind fontos közlekedési vonalat képezett, de még és inkább csak a belforgalmat közvetítette. A Vág mentén találjuk Galgóczt, Pöstyént, Vágújhelyt, Trencsént, Zsolnát, Rózsahegy, Szent-Miklóst stb. városokat. A Nyitra mellett megemlíthető Tapolcsánt és Privigyét, honnan az egyik út átsapott Túrócza, a másik lekanyarodott Körmöczbánya felé. A Garam völgye egyesítette az alsó-magyarországi bányavárosokat.

A lengyel kereskedők Sáros és Szepesmegyében értek magyar földre; itt a közlekedési út Kassának vezetett, ez volt Felső-Magyarország legfőbb emporiuma. Itt egyesült a két útvonal, melyek egyike Podolin, Kézsmárk, Lőcse, Igló, Gölniczbánya városokat érintette, a másik pedig Bártfán, Kis-Szebenen és Eperjesen vezetett keresztül.

Másik fontos nemzetközi út volt ugyancsak északon a lengyelek és oroszok számára a vereczkei szoroson át az, melyen őseink is bejöttek. Ez az északkeleti Kárpátok szorosától bevezető vonal Bereg, Zemplén, Borsod, Heves megyéken keresztül érte el az ország középpontját.

Erdélyből szintén a természet kimutatta irányban ágaztak szét Magyarországra a közlekedési útvonalak. Egyik volt a Maros mente, mely Szegedet emelte fel az ország egyik legnépesebb és legvagyonosabb városává. A Sebes-Kőrös Nagyváradot szolgálta, annak kereskedelmét mozdította elő. A Szamos folyó pedig Erdélyt az északi részekkel kapcsolta össze. Ezen az úton érintkeztek az erdélyi és szepességi szászok. Ez irányban Nagy-Bánya volt a kiindulási pont, melyből két irány ágazott ki: az egyik a máramarosi koronavárosokon át, a másik Szathmár-Némethi felé érte el Nagy-Szőllőst. Innen az út felcsapott Munkácsnak s onnan megfordulva Ung, Zemplén, Abauj megyéken keresztül érte el a Szepességet.

Nehezítette a közlekedést az utak rosszasága. Rendes töltecsszerű utak nem voltak, s még jó, hogy ha némely helyen egyáltalában megengedték a természeti viszonyok az átmenést.

Rendes utakat néhol az ellenség miatt nem csináltak. Pl

Mátyás 1473-ban megengedi a szebenieknek s a hét szászszéknek, hogy saját költségükön szekérrel járható utat készítsenek Veres-toronytól Szebenig, mely út eddig oly szűk volt, hogy két ló el sem férhetett rajta, árvíz alkalmával pedig a közlekedés teljesen szünetelt: de egyúttal kötelességükké is teszi a szászszékeknek, hogy az ellenség beütései ellen aztán védjék is meg e járhatóvá tett közlekedési vonalat.¹

Némely helyen a monopoliumok féltett érdeke nem engedi a közlekedés könnyűségét. 1496-ban történt, hogy Thurzó János a besztercei réz számára utat akarván nyitni Krakkó felé, rendes utat készíttetett, mely Zólyommegyét Thuróczzal kötötte össze. A féltékeny körmöcziek bizonyosan attól tartottak, hogy ez út a kereskedési vonalat Körmöczbányától elvezeti s ezért, alig hogy megnyílt az, ledöntött fákkal és szikladarabokkal elzárták. Persze ebből per támadt és hosszas czivakodás, még végül mind a két félnek engednie kellett. Közmöczbánya belenyugodott az út megmaradásában, de a Thurzók köteleztettek évenként 50 arany forintot fizetni a városnak.²

Akadály volt a közlekedésnek, hogy az út tele volt vámhelyekkel. Majd minden birtokos jogot formált magának, hogy birtokán vámot szedessen s az átmenést önkénytes sarczczal nehezítse meg. És a vámmentesség csakis nyilvántartott kiváltságlevél alapján nyugodhatott. Törvény mondja ki, hogy a nemességet és birtokosokat illető híd- és útvámokat, ha oklevelileg nem tudja igazolni vámmentességét, minden polgár és városi lakos fizetni köteles még abban az esetben is, ha eddig valami úton kibújtak alóla; a határszéli királyi vám pedig tekintet nélkül a kiváltságlevélre mindenkire tartozik.³ Az egyesek vámhelyei által okozott természetellenes nehézségeket, melyek átalakulva egész korunkig megmaradtak, városaink nagy része nem érezte ugyan, mert kiváltságlevelük az egész országban vámmentes utat biztosított számukra: az általános közlekedés és kereskedelem szempontjából azonban a vámok önkényes szedése óriási nagy gát volt. S e mellett az utak, hidak, kompok szabálytalanok, rendetlenek s nem egyszer minden fizetés mellett is temérdek zaklatást kell vala elszenvedni az útbíró kereskedőknek és mes-

¹ Teleki Okl. 555.

² Krizsko 41.

³ Pray *Annales* IV. 61.

teremberek. E bajon akart segíteni az 1485-iki országgyűlés, midőn elrendelte, hogy a jövő újévig minden főispán írja össze a megyében levő vámokat, a hidak és töltések hosszát, melyektől vámot szednek, hogy az összeírások alapján egy rendszeres új vámszabályt lehessen megalkotni. E munkálat bevégzéséről s a vámok rendszeresítéséről nincs tudomásunk.

A nagyváradí vám-pernek legalább meg volt az a haszna, hogy praecedent képezett arra nézve, hogy a kiváltságlevelek adományainak összeütközésénél a kibontakozás mily alapon történjék meg; de meg volt az az érdeme is, hogy egy rendes vámtarifát állapított meg s elejét vette az igaztalan és jogtalan zaklatásoknak. Ennek pontjai közül érdemesek a felemlítésre a következők: Az egyes árukat és szállított tárgyakat a vámszedők ne egyenkint vizsgálják meg, hanem szekérszámra vessék ki a vámot. Egy posztóval megterhelt szekértől egy forint fizetendő, kivéve a kapuvámot, melyért úgy menet, mint jövet fél forint jár. Üres szekértől csak 4 dénár a vám. Uzót (egy híres dunai hal) szállító szekér után annak bizonyos perczentje, sóshaltól vásárkor egy megfelelő nagyságú hal, más alkalommal egy dénár fizetendő. Szőnyeggel rakott szekértől 25 dénár; hagymával terhelttől 2 dénár vagy 2 kötés hagyma; vasas szekértől $\frac{1}{4}$ forint és 2 vasvilla; gyümölcsöstől 5 dénár; len és kender után 4 csomó len vagy kender, ha kisebb mennyiséget szállít valaki, attól semmit sem kell fizetni. Egy sóval rakott szekér vámjá 2 só, kisebb mennyiségtől, mit közönségesen komlónak neveznek, 8 dénár jár. Széna, fű, káposzta után szekerenként 1 dénár, gyapjúért 25 dénár, kisebb mennyiségben zsákonként 1 dénár. Egy vég szürke posztótól 1 dénár; oly ruháktól, melyek szürke posztóból vagy más efféle minőségű anyagból készültek, 2 darabonként 1 dénár. Lovakra való övektől, íjjaktól, süvegtől, nyiltól, női övektől s más efféléktől, miket háton visznek, egy embersúlyig 1 dénár. Vadbőrbundától 2 dénár, báránybőrbundától 1 dénár, menyétbundától 4 dénár. Oly szőnyegektől, vagy pokrócztól, melyet vállon visznek, fél dénár; kisebb fajtától, melynek (serge a közönséges neve, kettőtől egy fél dénár. Bakkőr és gordován név alatt ismert bárány és kecskebőrtől százával 4 dénár; minden juh és berbecsbőrtől tízével 1 dénár; két ökörbőr után 1 dénár, kisebbnél 3 után 1 dénár; nyolcz borjúbőrtől 1 dénár; száz róka és menyétbőrtől 20 dénár. Egy mázsa viasztól 6 dénár,

egy mázsza faggyútól 1 dénár; egy veder méztől 1 dénár. Egy nagy sarkantyútól 1 dénár, kisebbnél $\frac{1}{2}$ dénár, legkisebbnél $\frac{1}{4}$ dénár; két kard után 1 dénár. Egy hordóbortól 4 dénár, két ökörtől 1 dénár, három tehentől 1 dénár, két sertéstől 1 dénár, két szalonától 1 dénár, minden eladó lótól 4 dénár, száz kostól vagy berbecstől 4 dénár, egy kecskétől 1 dénár stb. Mindezt a vámot az eladó fizette, a vevőt ebből semmi sem terhelte.¹

A nagyváradi vám-perhez hasonló összeütközés és ellenségeskedés játszódott le a szegediek és budai káptalan között. A káptalan itt is túlságos vámfizetésre szorította a különben is vámmentes szegedieket, kik jogaik védelmére szintén Mátyáshoz fordultak. S miután a káptalan kártérítésről hallani sem akart, Mátyás megengedte, sőt elrendelte, hogy a szegediek maguk vegyenek kárpótlást a káptalanon. Ezek aztán fegyveresen megszállották Zenta várost s ki se adták azt addig kezükből, míg a káptalan velük ki nem egyezett. Ez az egyesség szabja meg, hogy boraik szállítása után mennyi vámra köteleztetnek a káptalan javára. Húsz hordó bor után fizetni kell 1 forintot, félhordóktól vagyis tunelláktól semmit. Ha szállítmányukkal együtt utaztak a Tiszán, tekintet nélkül arra, hogy mennyi üres hordó van, 10 dénár volt egy hajó vámja, nagy terhes hajóké 25 dénár, evezős ladikoké 1 dénár, csolnaké semmi.²

Hasonló esetek az ország majd minden részében ismétlődtek s kivált a nagyobb világi és egyházi birtokosok egyáltalában nehezen barátkoztak meg a kereskedő s így gyakran utazó városi polgárok kiváltságos jogaival, sőt néha az állami tisztviselőket is a jogok megtartására kellett utasítani. Így a kolozsváriakat is 1482-ben, midőn a bonyhai vásárra mentek, minden szekertüktől, jószáguktól s áruiktól s azonfelül személyüktől is, még a nőket sem véve ki s a gyermekeket se, Losonczy Desewfi László tisztei írgalmatlanul megsarczolták a vámhelynél. Midőn a kolozsváriak a törvénytelen zsarolás miatt panaszt emeltek, Báthory István vajda szigorúan meghagyta az említett földesúrnak, hogy ily halatlan erőszakoskodást ezentúl meg ne engedjen tisztjeinek, most pedig az elszedett pénzt s az elvett tárgyakat haladéktalanul adja vissza, különben erőszak ellen erőszakot használ, s jószágától megfosztja.³

¹ Teleki Okl. 618.

² Varga Okl. 54.

³ Lakab I. 404.

Tiszta és józan gondolkozásról tanúskodik Hunyadi László magatartása, ki saját embereivel szemben a bártfai kereskedőknek pártját fogja s megfeddvén tokaji kapitányát, ezt írja neki levelében: „hogy ha ti ezeket a szabad városokat így zsaroljátok, utóljára egy kereskedő se jő Magyarországra kereskedni.”¹

Hogy maga Mátyás a kereskedelmi érdekeket mennyire figyelembe vette, plauzibilis eset reá egy biharmegyei kisebbszerű vám története. Néhány nemesnek Fűdi nevű falujában levő vámját a maga és tisztjei kényelmeért Rő nevű faluba engedte áthelyezni s a vámszedés jeléül már a kereket is kitétette, a mikor az erdélyi hét szászszék, de különösen Kolozsvár polgársága a rői vám ellen panaszt emelt; s bár a panasz tárgya csak ennyi volt, hogy idővel a vámhely terhelő és káros lehet rájuk, mégis Mátyás 1485-ben visszavonván előbbi rendeletét, a kérdéses vámot visszavitette régi helyére.³

Az igazság kedvéért azonban föl kell említenünk, hogy ha alkalom nyílt reá, erőszakoskodás dolgában a városi polgárság sem maradt hátra. — Így megtörtént a hatalmas Budával, hogy a határában levő felhévvi vámok a budai káptalantól minden áron el akarta vitatni. — Circa calidas aquas superiores még II. Gejza adott vámszedési jogot a budai káptalannak, mely vám neve épen innen „tributum fori Géjza“ néven volt ismeretes. Mind e mellett a budai polgárság a vámszedést e helyen mindenkor, de különösen a vásárok napján, meggátolni törekedett; sőt 1465. nov elsején minden szentek napján egy Berki János nevű budai lakos fegyveresen rohanta meg a vámszedőket s szétagrasztotta őket, mely tettevel állítólag mintegy 400 arany frt kárt tett a káptalannak. — Ez erőszakoskodásnak bírói nyomozás lett a következménye. A pilisi szolgabírák jogosnak tartják a káptalan panaszát s ily értelemben referálnak Pálóczy László országbírónak. — A pert Buda városa bizonyosan elvesztette, mert 1468 jul. 23-án már bérbe veszi a felhévvi vámot a budai káptalantól tíz évre évi tíz arany fizetése mellett.³

Nagy hátrányra volt a kereskedelemnek, hogy a közlekedés nem volt eléggé biztos. — Várurak és közönséges rablók sok helyütt valóságos rabló hadjáratokat rendeznek s mint prédaleső

¹ Katona XIII. 114.

² Jakab I. 495.

³ rt tár. Xll., 21. 24.

martalóczok elszedik az utazó kereskedők pénzét és árúczikkeit 1471 és 1472-ben országos törvényben kell felszólalni egyes várurak rablása ellen. Elrendelik ekkor, hogy mindazok a várak, melyek nem az ország védelmére épültek, hanem inkább rablás pusztítás és zsarolás végett, hatadéktalanul romboltassanak le. Ily rabló várakúl említi a törvény Szenyért Somogyban, Dolhát Bereghen, Sztropkót, Gerélyest, Abarát Zemplénben, Czekét Pozsegában, Kesyevezet és Farklewczet Valkóban stb.

A felvidéken a kereskedők és városi polgárok bántalmazásában s rendszeres rablásában előljártak a Perényiek. István és Miklós. Különösen Miklósról tanúskodik Mátyásnak egy levele 1483-ban a szebeniekhez, melyből kitűnik, hogy ő váraiból rendszeres és nyilvános rablásokat űzött, s a kereskedőket, akár bel földiek, akár külföldiek voltak azok, egyaránt fosztogatta és zsarolta.¹

Felső-Magyarországot különösen megverte Isten a csehekkel, kiknek rendes életmódjuk volt a rablás, kik elborítván a felvidéket, hosszú évtizedeken át s még Mátyás uralkodásának is nagy részében rémei voltak a békés foglalkozásnak s a szerencsétlen polgárok fáradtsággal szerzett javain élősködtek.

A cseh-huszlita háború féktelenségei s egyes várurak zsarolása mellett aztán elszaporodtak a kisebb rablók is s ezek is egész bandává szervezkedtek. Így Bártfa környékén a pásztor emberek is ráadták fejüket e kényelmesebbnek látszó kenyérkeresetre s annyira elszaporodtak, hogy Mátyás 1488-ban felszólítja Bártfa városát a rablók kinyomozására és megbüntetésére; hasonló rablások kikerülése végett ezentúl ne engedjék meg, hogy pásztoraik szablyát, paizst, tört, nyilat és efféle fegyvert nyilvánosan használjanak, csupán csak vasvilla és fejsze legyen azok kezében.²

De hogy nemcsak a felvidéknek volt meg e kellemetlen helyzete, hanem az ország nagy részét hasonló csapások érték, tudjuk az országos törvények intézkedéseiből is. Így pl. az 1478-iki országgyűlés az akkori háborús viszonyok miatt minden gyűlésezést beszüntetett; de egy pár megyében a rablások, gyilkosságok s más gazságok annyira napirenden voltak, hogy az igazságszolgáltatás szünetelése szinte lehetetlenné vált. E kritikus

¹ Katona XVI. 527.

² Katona XVI. 870.

helyzetben levő megyék a következők voltak: Pozsega, Valkó, Szerém, Baranya, Csanád, Temes, Zaránd és Arad.

Erdély sorsa sem volt sokkal kedvezőbb. Itt különösen Besztercze város körül s a beszterczei kerületben szaporodtak el a rablók, tolvajok és gyűjtogatók, annyira, hogy 1486-ban Mátyás ezeket is felszólítja a rablók összefogdosására s megbüntetésére.¹

Az árúmegállítási és árúlerakási zaklatásait városaink nem érezték ugyan, mert Zsigmond óta csak a külföldről bejött kereskedők árúira szorítkozott az árúmegállítási privilegium: de a piaci monopólium teljes virágzásnak örvend mindenütt városainkban. Miként féltékeny szemmel nézték a polgárok az idegen kalmárok üzérkedését s bosszantásukra és zaklatásukra a legvégső eszközökig elmentek: úgy saját érdekük védelme végett nem engedték meg a más városi polgároknak sem a piac szabad használatát. Mindenik szabad város úr akart maradni a magáéban s elzárkózva féltékenyen melengette a maga monopóliumát.

Bort bevinni vidékről vagy más városból, ott árulni, s ezzel esetleg leszorítani a városi polgár borának értékét, hallatlan dolog lett volna. A kiváltságlevelek mintegy természetesnek tartják az idegen borok kitiltását, bizonyosan azért, hogy ez biztosítsa a szőlőművelő polgár fáradságának jutalmát.

A szabad városok piaczaian posztót, vásznat rőffel mérni vagy más árucikket fontonkint eladni szigorúan tilos mindenkinek, ki nem annak a városnak kötelékébe tartozik. Midőn Brassó város s a Bárczaság az erdélyi hét szászség piaczaian bizonyos adománylevelre támaszkodva árulni próbált rőfönkint, fontonkint, szóval kicsinyben: a szászségek sürgető panaszára a király 1465-ben egyenesen eltiltja őket ettől, valamint a bor és méz árulásától is. Viszont természetesen a szászségeknek sem volt jogukban az ő városaikban hasonló kereskedést űzni.²

Egész kivételes dolog, hogy a beszterczei iparosoknak és kereskedőknek a régeni buzai stb. mezővárosok heti vásárain darabszámra, tehát kiesiben is joguk volt árulni. Ez a joguk régi kiváltságlevélén alapúlt. Éppen a Mátyás korában történt, hogy az érdekelt városok kétségbevonták Besztercze árulási jogát

¹ Teleki Okl. 731.

² Teleki Okl. 381.

s a kicsiben való eladástól eltiltották őket. A besztlerceiek panaszt emelvén e miatt a királynál. Mátyás 1488-ban meghagyja az erdélyi vajdának, hogy Besztlerce árulási jogát Vásárhely kivételével minden más városban, hol eddig gyakorlatban volt, az esetleges támadosoktól oltalmazza meg.¹

A kereskedelemnek épenséggel nem vált hasznára az üzleti dolgok iránt oly ritka fogékonysággal megáldott zsidóság teljes kizárása. — A zsidóság a keresztyénség gyűlöletét legnagyobb mértékben foglalkozása miatt vonta magára, azáltal hogy uzsorára s zálogra dolgozott s így mint egy nádály a megszorúlt emberek kiszípolvázásából élt meg. Pedig hát ez életmódot a zsidóság nem magától választotta, hanem reászorított s érte a felelősség a keresztyén társadalmat illeti. A középkori keresztyén társadalom felfogása a kereskedelem egyes tényezőiről egészen ferde s a kereskedelem és gazdasági viszonyok terén határozottan káros volt. A keresztyénség a hitelműveletet, a hitelezést megtiltotta, azt uzsorának bélyegezte s mint hozzá nem illő alantas foglalkozást egészen átengedte a lenézett zsidóságnak. Nemcsak átengedte, hanem erre rákényszerítette, na midőn más kereseti forrást elzárt előle. Hazánkban a zsidóknak nem volt szabad egyáltalában kereskedniök, eladás végett se közelre, se távolra a keresztyének közé semmiféle árucziket nem volt szabad vinniök. A budai törvénykönyv csak annyit enged meg, hogy a hitel alapjául szolgáló zálogtárgyakkal hetenkint egyszer a zsidó utczában vásárt csaphatnak; ha másutt próbálnák azokat árúba bocsájtani, bárki bátran elkobozhatja tőlük. — Ilyen rendszabályok mellett az uzsoráért a zsidókat okolni méltánytalanság.

Zálogúl leginkább arany és ezüst ékszerek jártak. Fekvő birtokot nem szívesen fogadtak el s arra nem örömet hiteleztek, mert mindig el lehettek készülve, hogy — mint Nagy Lajos korában történt — össze kell szedniök holmijokat s tovább állaniok. Fekvő birtok zálogba vevésénél számolniok kellett a törvény azon rendelkezéseivel is, hogy azt csak keresztyén embernek adhatták el

A kamat a kikölesönzött összegre rendkívül magas volt, a mi szintén e ferde hitelviszonyokban leli magyarázatát, t. i. abban, hogy roppant nagy volt ily körülmények között a kockáztatás.

¹ Teleki Okl. 770.

A kamat nagyságáról fogalmat alkothatunk Zsigmond azon privilegiomából, melyet a zsidók számára 1436-ban adott ki s melyben a IV. Béla intézkedéseit megerősítvén, toldalékul kimondja, hogy ha az adós és hitelező nem tudnak megegyezni a fizetendő kamatra nézve, akkor száz dénártól betenkint két dénár fizetendő. Ez pedig nem kevesebb, mint 104%. Pedig azt is föl kell tennünk, hogy Zsigmond a kamatlábat bizonyosan nem emelte, hanem ellenkezőleg lehetőségig lesrófolni törekedett. Az egyes kamatokhoz azonban még mellékkamatok is járultak. Az adósnak ugyanis, mivel a pénz felvételénél ezt rendesen külön kikötötte a hitelező, aranyban kellett visszafizetni azt az összeget, a melyet ő maga ezüstben vett föl. A beváltás díja pedig szintén rendesen meg volt 5%, sőt 7—8% sem volt szokatlan.¹

Az uzsora kamat tehát rendkívül nagy s néhol csakugyan a nép elszegényedésére vezet. Így 1490-ben a tataiak panaszt emelnek Corvin Jánosnál, Tata akkori földesuránál, hogy a tatái zsidók a lakosokat uzsorájukkal tönkre teszik; mire Corvin meghagyja Csicseri Orosz Mihály és Borsovai Péter várnagyoknak, hogy a zsidókat üzzék ki. A rendeletet végre is hajtották, mely alkalommal Csicseri Orosz Péter Ó-Tatán két házat szerzett; mindkettő zsidóé volt azelőtt: egyik egy Mózes, másik egy Ábrahám nevűé.²

A kereskedelemnek legfőbb organuma a vásár volt, mely különösen nagyobb városaink életével és fejlődésével szerves összeköttetésben áll. Mátyás alatt a vásárjog különösen bővül, vásárjogi intézkedéseinek száma roppant nagy, főbb városaink majd mindeike nyert tőle vásártartásra engedélyt vagy a vásáridő kibővítésére felhatalmazást. A vásár pedig abban az időben sokkal nagyobb jelentőségű volt, mint pl. ma, mert csak nem az egyetlen eszköz, mely az árukat és kereskedelmi cikkeket az ország nagy részéből összecsoportosítja, az ipartermékeket ismeretessé teszi, messzebb vidékekre közvetíti. Némely város vásárait pl. a debreczeni 15 napos, a kassai 14 napos, vagy a budai, székes-fejérvári sokadalmakra, tömegesen látogattak el a külföld kalmárai is.

A kereskedelem és vásár történetében fontosnak mondható

¹ Salamon II. 451—6.

² Wenzel Tata.

az 1486-iki országos törvény 29-ik articulusa, mely megtiltja, hogy az útban levő kereskedőt hitelezője letartóztassa s bíró elé állítsa. — A rend és kihágások némi korlátozására törvény tiltja meg a városok és piacok fegyveres látogatását; törvény intézkedik a királyi katonák kihágásai ellen is, kik vásárok s máskor is egyszerűen elvették a lakosoktól portékájakat s nem fizettek érte.¹

Nagyobb városaink országos vásárai függetlenek voltak a nádor, tárnokmester és országbíró törvényhatóságától, a felebbezés egyenesen a király személye elé tartozott. — A vásárosok nem fizettek vámot, jószáguktól nem követeltek adót, a vásár tartama alatt szabad és korlátlan adásvevés uralkodott. Elmondhatjuk ennél fogva, hogy a vásárok nagyobb jelentőségre ebben a korszakban emelkedtek.

Miként napjainkban is, a vásárok leginkább az állatkereskedést közvetítették. Legfőbb kereskedelmi czikk ezek közül: a ló, szarvasmarha, juh, sertés.

A pesti lókereskedés nagysága már e század első felében lekötötte a figyelmét a hazánkban utazó Brocquiernek s szinte mesés dolgokat lát a pesti lótenyésztés és kereskedés nagyságában. Pest egyébiránt nem csak a lovaknak, hanem az összes magyarországi marha állományának első piacza volt, mit többek közt Széna-Piacz nevű tere is tanúsít.

Debreczenről Oláh Miklós azt beszéli, hogy egy Bíró Gáspár nevű polgárnál gyakran 10.000 darab eladó ökör is volt, a mi szintén a debreczeni állatkereskedelem nagy arányai mellett tanuskodik. Baromvásárai kétségkívül nagyok voltak ebben a korban is, mert Debreczen volt találkozási pontja Erdély és az Alföld kereskedőinek.

Szeged is híres volt állattenyésztéséről; itt is az állatkereskedés képezte a legfőbb forgalmat. Lovak, szarvasmarhák, juhok, mint Brocquiere is mondja, bámulatra méltó mennyiségben, óriási méneseiben, csordákban, gulyákban, és nyájokban legeltek a szegedi és kunsági térség legelőjén. Sokat pénzelték már ebben az időben a gyapjúból, melynek termelésével a szegediek mai napig nagyban foglalkoznak.

A sertés kereskedés, mivel a kukoriczát még nem ismerték,

¹ Teleki. IV. 254.

az ország makkos erdeinek szomszédságában fejtett ki. Az országban kiváló makkos erdő volt Munkács környékén s általában a felvidéken. E vidékek a legélénkebb összeköttetésben állottak a szerb és boszniai sertés kereskedelemmel, melynek fő útvonala Debreczenen vezetett keresztül.

Úgy. szarvasmarháról, mint sertésenyésztésről nevezetesen város volt Pécs, egyik központja a magyarországi, kivált pedig a déli és nyugoti kereskedelemnek. Virágzó iparáról, élénk kereskedelmi forgalmáról s a város nagyságáról tanuskodik a régi közmondás: németnek Bécs, magyaroknak Pécs.

Nem lesz érdektelen, ha röviden megemlékezünk az állatkereskedelem árfolyamáról is. Mátyás idejében az 1486-ik országgyűlés határozataihoz egy rendszabály mellékeltetett az árak szabályozására, mely rendszabály az egyes állatok hivatalos becslésére vonatkozólag következő árakat szabott meg: egy ökör = egy márka (4 régi forint, mai értékben 24 forint); ugyan annyi az ára 2 tehennek vagy 2 borjunak; kisebb állatok közül egy márka árra 4 sertés, 4 juh ment fel; egy kancza ára 1 márka; egy kancza csikóval $1\frac{1}{2}$ márka, csődőresikóval 2 márka; egy paripaló egy csikóval együtt 6 márka, csikó nélkül 3 márka.¹

Sokkal fontosabb ennél a Hippolit érsek számadáskönyve, mivel annak adatai a tényleges vásári árakat mutatják. — Egyik feljegyzés szerint 235 ökör ára 313 frt 31.5 dr; tehát egy darab átlagos ára 1 frt 33 dr. Másik fölírás szerint 39 fton 16 darab igás ökröt vettek, átlagosan tehát darabját 2 frt 43.75 dron. — Ha mai pénzben akarnók ez árakat kifejezni, a megközelítő mennyiséget a régi pénz hatszorosából kapjuk meg. Így mai pénz szerint egy ökör átlagos ára 7 frt 98 kr, máskor pedig 14 ft 63 kr; a hivatalos becslés szerint 24 frt. — Egerben 1503-ban 1—3 éves tulkokat vesznek átlagosan 66.66 dénárón, mai 4 frtért. A lovak ára nem feltűnő. Jó minőségű ló értéke átlagosan 10—11 frt, mai pénzben 30—36 frt.² — A sertés aránylag egészen drágának mondható. A makkos sertés darabja átlagosan 1 frt 25 dr, mai pénzben 7 frt 50 kr, tehát annyi, mint egy közönséges ökör ára. Néha pedig ezt az árt is fölülmhaladta. Esztergomban 1507-ben 60 aranyon 113 sertést vettek, egy esik tehát 1 frt 88 dénárba, mai pénzben 11 frt 28 krba. Sovány sertés átlagos ára 66 dr, mai pénzben 3 frt 96 kr.³

¹ Kovachich Supl. II. 264.

² Századok 1870. 673.

³ Századok. 1870. 670.

Az állatkereskedés mellett nagyobb forgalmat a borkereskedésnél találunk. Úgy látszik, a bor volt a hazai termények között a legelőkelőbb, úgy hogy sok helyen a polgárok gazdagságának is egyik mértékét képezte. — A borkereskedés kicsiben és nagyban az egész országban élénk.

Oláh Miklós Pest borkereskedéséről szólván, kiemeli, hogy nemcsak szerémi boráról nevezetes Pest bor-piacza, hanem baranyai, somogyi és más efféle boroknak is rendes rakhelye. Kereskedők tömegesen látogatják, s a külföldiek, különösen a lengyelek és sziléziaiak itt vásárolnak bort.¹ Idegen borokkal Pesten a hajósok czéhe kereskedett, a czéhházat használván raktár gyanánt. A borkereskedés felett sokat veszekedtek és perlekedtek a várossal, mert a czéh érdeke és a város bor-mérési monopoliuma természetesen igen hamar és nagyon sokszor összeütközhetett. A czéh érdeke azt kívánta, hogy minél több idegen bort adhassanak el, a város pedig mindjárt támaszkodott privilégiumának azon pontjára, mely minden idegen bor bevitelét és elárúsítását egyenesen megtiltja. Egy perről van tudomásunk Mátyás korából is, melynek vége 1466-ban egyezkedés lett. A város, úgy látszik, nem annyira a jövedelem után futott, mint inkább az elvet akarta minden áron megmenteni, hogy t. i. a város határában a bormérési és borárulási jog kizárólag a városé. Erre mutat az egyezés azon pontja, melynek értelmében a hajósok czéhe minden 300 akó idegen bor után egy arany frtot volt köteles fizetni a városnak bormérési díj czímén.²

Hires volt borvásáraitól Székes-Fehérvár, hol a dunántúli, kivált pedig a somogyi bort talált nagy vevő közönségre.

Nevezetes volt boráról Pécs is, melynek borát elhordozták Debreczenig és Szegedig.

A szegedi borkereskedés híre és terjedelemre mindjárt a pesti mellé sorakozott. A szegedi borkereskedő messze földön ismeretes volt; hiszen a szegediek szállították a szerémi bort, részben saját termésüket; a szerémi bor pedig Oláh tanúsága szerint jobb és izesebb a krétainál. A szemes szegediek a pestiek társaságában az ország nagy részét ellátták borszállítmánynyal s néhol a városok saját termésű borának árát is egészen leszorították, annyira, hogy azok a szegedi és pesti borkereskedők ellen

¹ Oláh Hung. 42.

² Kovachich Form. 376.

kénytelenek voltak a király előtt panaszt emelni. Egy ilyen p^{ert} intézett el Mátyás 1484-ben, melyben Kassa és Bártfa voltak a panaszló felek. Az ítélet tartalma ez: Mivel e szab. kir. városok privilégiuma értelmében a városban idegen bort senkinek sincs jogában mérni, a szerémi s a többi alvidéki borokat Kassán, Bártfán s a többi szabad városokban lerakni s árulni nem szabad; kimérés nélkül azonban minden bor szabadon átszállítható, sőt a városon kívül valami távolabb eső mezőn el is mérhető; oly időben pedig, mikor az idegen bor bevitelére megszűnik a tilalom, az említett borok a városban is eladhatók hordóknál árulva.¹

Szeged Mátyás után is megmaradt előkelő borkereskedő városnak, sőt mint Istvánffi elmeséli, Szeged 1552-iki pusztulásának is egyik oka a sok jó bor volt. Ugyanis: midőn a hajduk Tóth Mihály vezetése alatt a töröktől Szegedet elvették s a szegedi pasát a várba szorították, azonnal a föld alatti vermek és pinczék felkutatásához láttak. A sok jó szerémi, somogyi és baranyai bor azonban nagyon a fejükbe szállott a vitézeknek, úgy, hogy mikor a szegedvári törökök felmentésére a budai pasa megérkezett, a hajduk nem birtak lábra állni.²

A különféle borok árfolyamát nem ismerem. A bányavárosok számadás könyve szerint egy teher (plaustrum) ára 24 $\frac{1}{2}$ frt-től felfelé 38 frtig, mai pénzben 147 frttől 228 ftig. — Ha minden tétel pozsonyi borra vonatkozik, a finomabb minőségű baranyai, somogyi, s plane szerémi bornak mindenesetre nagyobb értéke volt. — A verseczi bor hordójaért 1494-ben a kinestárnok 10 $\frac{1}{2}$ aranyat fizetett.³

A belkereskedelemnek egyik legfontosabb ága volt a só kereskedés. A külföldi só kitiltatván, a magyar sóbányászat látta el sóval Magyarországot. Nem kell azonban azt hinnünk, hogy a külföldi só teljesen megszűnt szerepelni Magyarországon, sőt inkább az áll, hogy a többszörösen ismételt tilalomnak sem volt meg a remélt hatása. Bizonyítja ezt többek közt Beatrixnek egy levele 1489-ből, melyben a körmöczi kamaragrófot erélyes intézkedésére szólítja fel, hogy a bányavárosok hagyjanak fel már a lengyel sóval, s használják a királyné sóterményét; írja össze a kamaragróf, mennyi sóra van szükségük a bányavárosoknak, hogy

¹ Varga Okl. 59

² Istvánffi Hist. Lib. XVII. 205.

³ Századok 1888. 272.

a nyitrai kamara, melynek e tárgyban szintén parancsot küldött a szükséges sómennyiséget azonnal küldhesse. Hogy azonban e rendelet sem ért teljes célt, bizonyítja az a tény, hogy a következő év elején ismét ugyanazt írja a kamaragrófnak.¹

A sóbányászat ebben a korban még nem különbözött a többi bányák művelődésétől, egyeseknek is volt sóbányájuk: — de a sókereskedés állami kezelés alatt állott. Az ország különböző részein, leginkább pedig nagyobb és központi fekvésű városainkban sókamarak közvetítették a magyarországi sót a lakosoknak; e sókamarak helyei ugyanazok voltak, melyek Zsigmond alatt ilyenekül jelöltettek ki. A kamarak élén egy ispán állott a korona felügyelete alatt. Sót a kamara adott el, sóval kereskedni nem volt szabad. Csak különös és rendkívüli kiváltság útján engedhette meg a király, hogy pl. Kolozsvár városában a só eladás és sóvásárlás szabad legyen, úgy szintén Eperjesen is.

A máramarosi és erdélyi sót azonban a magyarországi sókamarakba el is kellett szállítani. — A szállítás rendszeren vizen történt. A só szállítók közül legnagyobb hírre a deesiek vergődtek, kiknek lassankint, a kor szokásaihoz híven, a sószállítás monopolisztikus megélhetési eszközüké vált. — Tutajokat, szálat raktak meg sóval s leereszkedtek a Szamos és Tisza vizén egész Szolnokig. — Mátyás Kolozsvárott időzése alatt 1471 májusban szerződést köt a szállításra nézve velök. De singulis tumenis, minden egyes szállításért fizet a kamara 46 frtot és 200 sót. — E kialakult díjat a deesiek három részletben kapják meg: harmadát még Deesen az elindulás előtt, másik harmadát Szatmár-Németiben, harmadik részét pedig Szolnokon. — A tumenus nagyságát nem ismerem; minden esetre egy nagy szállítmányt kell alatta értenünk; hihetőleg egy raj tutajt vagy szált foglalt magában. — Hogy nagy teher lehetett, mutatja az a körülmény is, hogy a kialakult fizetés sem volt elegendő a szállított sómennyiség nagyságához képest; mert már két év múlva, 1473 aug. 13-án kelt levelében a király a szállítási díjat még 200 sóval emeli.²

A deesiek azonban nem pusztán szállítók voltak, hanem egyúttal só kereskedők is. — Árúlták a szállítás fejében kapott köveket s azon felül nyereségre is vettek sót. A vizmentétől messzebb

¹ Hatvani, I. 9. — I. 10.

² Erd. muzeum VIII 1881. 237.

eső vidékeket is beköszálták sóköveikkel és sószállítmányaikkal egész cserekereskedést űztek. — Így pl. ellátogataak egész Lőcséig és a bekapott pénzen rezet, vasat vásároltak. — Ulászló 1491-ben a Szikszó, Poroszló, és Lőcse felé járó deesieket a mara-marosi kamaraispán háborgatása ellen védelmébe veszi.¹

A só árára nézve hozzávető tudósítást képez Hunyadi Jánosnak egy 1453-ban kelt rendelete, mely szerint 100 kőst a kamara 2 arany frtjával vált vissza.² De minthogy itt visszavételről van szó s az intézkedésének tulajdonképen csak annyi a célja, hogy a deesiek nyakán ne vesszen a sok só: a só ára a rendes forgalomban bizonyosan magasabb volt.

A belkereskedelem egyéb tárgyait nagyjában megtaláljuk az egyes vám szerződésekben. — Pl a nagyváradí vámtarifa bizonyosan a nagyváradí vásár és közlekedési út főbb cikkeinek lajstromát nyújtja. Ily áruk tehát: posztó (töbnyire a durvább szövettől), pokrócz, szőnyeg, gyapju len, kender; az állatbőrök közül különösen a bárány-, juh-, kecske-, ökor-, borjubőr; az iparcikkek közül a különféle vadbőr bundák, süvegek, övek, nyilak, íjak, kardok, sarkantyúk stb; halak természetes állapotban és be, sózva; vas, gyümölcs, hagyma, széna, káposzta, viasz, méz, faggyú stb. . .

A méhek körüli bánásmódban előállottak az erdélyi szok s a méz és viaszkereskedés is az ő kezükben összpontosult. Érdekes, hogy Brassón át nem volt szabad olvasztatlan viaszt szállítani s a viaszkereskedők (szinte) kötelesek voltak viaszukat Brassóban beolvasztani s ugyancsak ott áruba bocsátani.

A gyümölcs tenyésztés ebben a században fejlődött ki rendes iparággá. Ranzan kiemeli Erdély gyümölcsöseit; Prónay pedig érdekes művében azt bizonyítgatja, hogy sok alma és körte s több más gyümölcs a mi országunkban honosult meg először s innen terjedt el Európa többi országaiba. Nem kevesebb, mint 76 alma-, 61 körte-, 21 szilva-, és 12 cseresznyefajról beszél, melyek speczialiter magyarországi ő s fajok. Ezek közt van a Szent János alma, Jakab alma, Maschanski alma, Pázmán alma, Nagybuzás alma, Pagácsa alma; egri körte, pisztráng körte stb.³ . . .

¹ Erdélyi muzeum. VIII. 1881. 237—238.

² Erd. muzeum. VIII. 1881. 238.

³ Prónay. 12—16.

A kereskedelemben Mátyás korában legjobb neve a csallóközi gyümölcsnek volt.

A fűszer nem pusztán keletről kerül, hanem honi természet-mény is. A belkereskedelemnek ez egyik fontossága, mivel a magyar asztal már ekkor nagy barátja a fűszeres ételnek. A fűszerek közt leghasználtabb a sáfrán, mely nélkül alig készült étel. Megterem a magyar földön is; sőt a magyar sáfrán, egészen jó minőségű lehetett, mert adataink szerint a zomolyáni vár körül, valamint a Bajmócz, Trecsén, Vesztenicz vidékén természetesen sáfrán fontját 24 ftjával adták és vették, míg a bécsi híres sáfránnak, az u. n. jóféle sáfránnak fontja 14 ft.¹

A kereskedelem történetében talán nem felesleges felemlíteni még azokat a szokásokat és rendtartásokat, melyek különösen a városi piacokon gyakorlatban voltak. Tanúságos e tekintetben a budai törvény könyv, mely nagyjában a budai piac egész képét adja minden jellemzetességeivel, minden érdekességeivel, — mert a középkor mindenben kiváltságolt és monopoliumos rendszere még a közpiacz áruló székein is nyilvánul. — A törvény szigorú precizitással megszabja a kofáknak nem csak a számát, hanem áruló helyét, nemzetiségét, sőt árú czikkeit is.

A várban 9 gyümölcsáros kofa árulhatott, közülök 6 német 3 magyar. Helyük a Mátyás templom tájáról kezdődött; almát, körtét, cseresznyét, meggyet, epret, zöld borsót, babot, dinnyét, uborkát, tököt, zöld mandulamagot, vadcsereznyét, szilvát, kökényt, barackot, zöld diót s minden zöldséget árulhattak, de szőlőt csak a bíró és tanács külön engedélyével. Télen át aszalt gyümölcsessel kereskedtek. — A magáros kofák is kilenczen voltak, 6 német, 3 magyar. Árultak száraz borsót, babot, lencsét, árpát, kendert, mákot, zabkását, árpa kását, haricska kását, száraz hagymát, foghagymát s más effélét. A sajtos kofák sajtot, vaját, túrót, tejet, tojást, stb. árultak; számuk szintén 9, 6 német, 3 magyar. A tyúkárusok áruczikke: tyúk, liba, kacsa, galamb, malacz: számuk 9, 6 német, 3 magyar. A mészárszékekkel szemben kellett árúhelyüket felütni. A mészárszékek háta megett vadárusok tanyáztak, kik azonban csak erdei és mezei vadak húsát árulhatták. Számuk kettő volt, legfeljebb három. Ugyancsak a mészárszékek háta megett ültek a zöldséges kofák, zöld káposz-

¹ Romer. 343.

tát, sós káposztát, petrezselmet, répát, tököt, retket, tormát, hagymát, párhagymát, foghagymát stb. árulva. Számuk összesen: 6, 4 német, 2 magyar. Sóárus kofa 9 volt, 3 magyar, 6 német. A szombati kapunál ült 3 kofa, 2 német, 1 magyar, kik csak gyümölcsöt árulhattak, de szőlőt csak a hatóság engedélyével. A várhegy aljában a Szent Péter templománál 6 kofa árulhatott, egy harmadában magyar, kétharmadában német. Itt a forgalom aránytalanul csekélyebb lévén, e kofák vegyes kereskedést űzhettek; mindent árulhattak, a mit a várbeli kofák, sőt külön engedély mellett oly tárgyakat is, melyeket amazoknak nem volt szabad tartaniok, pl. faggyugyertyát.

A piaczi kofák aligha voltak valaha is mások, mint igazi kofák, kiknél nagyon könnyen indul meg a nyelv pergése, de annál nehezebben áll meg, ha belejött a feleselésbe. A budai törvénykönyv e nevetséges félszogséget hozzá méltó nevetséges módon büntette, egyenesen csúffá akarván tenni a nyelveskedést. A kit a per-pátvarban a bíró hibásnak ítélte, annak a városházánál két súlyos követ adtak hátára egy abroszban s azt a két követ a csöcselék gúnyja és mulatságától kísérve el kellett vinnie a Szent-János templomig és onnan vissza a városházáig. A sértett kofa ezen az egész úton utána ment s hátúlról egy vas hegyű rúddal szurkálta. E kétségkívül mulatságos bűnhődésnél tehát mindkét kofának kijutott a maga szerepe. És a sértett fél munkája sem volt valami kellemes, mert az egész komikus jelenetnél hősi komolysággal kellett vennie úgy a döfölést, mint a kísérő nép rendkívüli mulatságát; s ha netán elnevette magát, a czipelő kofáról levették a két követ s szépen az ő hátára akasztották, a döfölő rúd pedig ellenfele kezébe került.

Ugyancsak a nevetségessé tétel a czélja egy másik büntetésnek, melyeket azoknál a zsemlyéseknél alkalmaztak, kik a városi hatóság és a törvények által előírt szabályokat nem tartották meg. A delinquent ugyanis egy emelvényről egy piszkos pocsolába lőtkék le.²

A budai törvénykönyv az áruló mesterségek jogkörét is szabatosan meghatározza s egyáltalában szigorúan vigyáz, hogy egyiknek monopolizált érdekét a másik semmi úton ne sérthesse.

¹ Salamon II. 461—2.

² Salamon II. 470.

A mészáros mesterek árúlták a közönséges, t. i. marhakecske-, juh-, bárányhúst, — természetesen a monopolium mellett kötelességük is volt elegendő és tisztességes hússal szolgálni; azonfelül kicsiben még halat is tarthattak. A henteseknek csak heti vásár alkalmával volt szabad a piacon árúlniok. A halászok egy tömegben egymás mellett árúltak. A bűzhödtt halért a törvény egy márka birságot állapított meg.

A levágandó marha olcsó volt, olcsónak kellett a húsnak is lennie. Fontja nincs egy dénár, hanem $\frac{1}{2}$ és egy között ingadozhatott (mai értékben 3—6 krajczár), míg a budai törvény-könyv rendelete szerint a zsemlyések $3\frac{1}{2}$ font kenyeret sütöttek 1 dr. értékre, zsemlyét pedig 2 fontot és 3 nehezéket (Nessig). A hús tehát határozottan olcsóbb a kenyérnél s a szegény népnek ez volt mindennapi tápláléka, inkább, mint a kenyér.¹

A piaci árak általában szabályozva voltak, nem csak a hús- és kenyérre, de a többi köznapi szükségre való czikkekre nézve is. Kachelmann közli a selmeczi s általában a bányavárosi piacz árszabályát, melyet Meixner András selmeczi kamaragróf 1462. október 17-én léptetett életbe. E szabályzat szerint 1 kappan = 7 dr. (mai 42 kr), egy nagy darab hús 40 dr (2 frt 40 kr), 17 véka zab 1 ft (6 frt), 3 tojás 1 dr. (6 kr), 1 nagy kenyér 6 dr. (36 kr), 1 lúd 12 dr. (72 kr), 1 kacsa 5 dr. (30 kr), 6 kis madár 1 dr. (6 kr), 2 nagy madár 1 dr. (6 kr), 1 meszely (Sejtel) legjobb fajta bor 4 dr. (24 kr), 1 meszely must 3 dr. (18 kr), 12 pár czipő 1 frt (6 frt), 1 pár úri csizma 1 frt (6 frt), 4 pár paraszt csizma 1 frt (6 frt), egy meszely sör 1 dr. (6 kr), 5 véka szép búza 1 frt (6 frt), egy szép malacz 12 dr. (72 kr), 32 lópatkó 1 frt (6 frt), 1 lat bors 4 dr. (24 kr), 1 lat száfrány 48 dr, 2 frt 88 kr), 1 font selyem 25 dr. (1 frt 50 kr), 1 font fahéj 50 dr. (3 frt), 1 lat szög (fűszer) 20 dr. (1 frt 20 kr), 1 lat musschkapluet 20 dr. (1 frt 20 kr).²

A földnek egyáltalában nincsen arányos ára, sőt mondhatni, hogy értéket a föld alig képvisel. Bizonyíték ez is a mellett, hogy a földművelés az állattenyésztés mellett nagyon másodrendű foglalkozás. Ily körülmények között csakugyan nem csuda, ha a birtokosok nem tartották érdemesnek gazdaságuk mértékeül a földet

¹ Salamon III. 185. 200.

² Kachelmann III 85.

venni, hanem gulya, ménes számára becsülték vagyonukat. Egy jobbágy telek törvényes ára: 1 márka=4 régi, 24 mai frt. Egy nemesi telek=3 márka, vagyis 12 régi, 72 mai frt; ha nincs rajta rendes lakóhely s az épületek rongált állapotban vannak, $1\frac{1}{2}$ márka; ha pedig nincsenek rajta épületek, csak a pusztá telek van meg, az ára 1 márka. Egy ekealja (aratrum) szántóföld=3 márka, vagyis 12 régi, 72 új frt. Kisebb területnél, mely nem ment fel egy aratrumig, se annak feléig, egy hold ára 40 dr=2 frt 40 kr mai pénzben. A rét becsára holdankint=100 dr. Egy közönséges hold rét neve: falcastrum, kaszáló, oly terület, melyet egy ember egy nap alatt szokott levágni. A közönséges erdőnek ára egyezik a közönséges szántóföldével. Egy aratrum becsértéke=3 márka; legelő vagy berek holdankint 40 dr. Nagy ára van a vadászatra vagy makkolásra alkalmas erdőnek: aratrumonkint 50 márka, 300 régi, 1800 mai frt; ha pedig évi hasznát ki lehet számítani, pl makkos erdőnél, évi jövedelmének tízszerese lesz a becsára. A szőlő becsértékének megszabásánál is a jövedelmet tekintették, s a becsár az évi jövedelem tízszeresével egyezett, de sokszor határozták meg az árát a berek vagy erdő vagy mező becsértéke szerint is. A gyümölcskertek felbecsülésénél alapul a csalóközi pomariumot vették. Minden felnőtt gyümölcstermő fa ára 100 dr, tizenkettőnek 3 márka, vagyis 12 régi frt. Földterületre nézve pedig úgy a Csallóközön, mint másutt egy jól termő pomarium minden holdja 3 márka értéket képvisel; egy jobbágy gyümölcsös pedig kívül a községen 1 márkát.

Ez árak alatt azonban nem örök árt kell érteni, hanem csak közönséges becsárt, melynek leginkább a zálogbaadásoknál, haszonbérbe vevéseknél volt helye. Maga Kovachich azt mondja: „differentia est inter aestimationem communem et aestimationem perpetuam, item perpetualis faciet decies tantum, quantum communis.“ Tehát az örök árba való becslés a közönséges becsár tízszeresét foglalja magában.¹

Az adás-vevésről szólván, meg kell említeni, hogy a csere és árulás csak hivatalosan hitelesített mértékek használatával történt. E hivatalos mérték rendszeren a város kizárólagos tulajdonát képezte s annak kezelésére és őrizésére egy külön városi hivatal állott fel, az u. n. Waagmeisteri. Hivatalos mértéke azonban csak

¹ Kovachich Supl. II. 258—266 és Verböczi III. I. 4, 2, 4.

az előkelőbb városoknak volt. Valami nagy szabadság e tekintetben nem is lett volna üdvös, mert az adásvevést nagyon megnehezítette volna s temérdek rászédésnek és szándékos csalásnak lett volna forrása. Baj így is volt a mértékkal elég. Zsigmond az 1405-iki országos törvényekben a budai mértéket állíttatja fel normául s elrendeli, hogy minden mérték a budaihoz legyen szabva, de az egységesítés az ország szétszaggatottsága miatt teljesen keresztül nem mehetett. A mérték dolgában is provinciák támadtak, melyek községei egy tekintélyes város körül annak a városnak mértékével éltek. Pozsony italmértékét 1455-ben hitelesítették; Bártfán a városház falába befalazva állott egy kővéka, a város hiteles ürmértéke; Sopronban a toronyba kifüggesztett királyi öl volt a hivatalos hossz mérték. Az erdélyi szászok 1489-ben a mérték miatt a királyt is felkeresték panaszukkal. A hét szászszék ugyanis, továbbá a Bárczaság, Besztercze s a többi erdélyi városok s fontosabb községek már rég megegyeztek a mértékre nézve s mintegy szövetséget alkottak arra nézve, hogy azt a rőföt, mázsát és fontot fogják használni, melyet a hét szászszék és Brassó már régi időtől fogva elfogadott és használ. Daczára ennek az összebeszélésnek és egyesülésnek a mérték az erdélyi vásárokon nagyon különböző volt, a miből temérdek veszekedés, rendetlenség és csalás származott. Ez igazolt panaszra Mátyás természetesen elrendeli, hogy a megállapított mértéken kívül Erdélyben nem szabad semmi más mértékkal mérni.¹

Súlymérték a font, lat, mázsa. A hosszú mérték alapja a királyi öl, ulna regalis, melynek ez a meghatározása: „Ulna facit 5 brachia sive 5 cubitos, silvarum vero unam integram longitudinem hominis levando manus sursum.” Síkmértékül a királyi holdat (jugerum) használták, mely Kovachich tudósítása szerint, 12 öl széles, 70—72 öl hosszú földterület. 100—150 hold földterületet neveztek aratrumnak. Köbmérték a köből, cubiculus; ennek negyedrésze a véka. Bornál használják a cibriót (csöbört), idriát (vedert), cubulust (köbölt), akót, tunellát. Borszállításnál mérték a plaustrum, sószállításnál a tumenus. A pénznél hivatalos és törvényes használat szerint egy frtba 100 drt számítottak. De járta más számítás is, mert Mátyás 1482-ben rendeletben adja ki Abauj, Borsod és más felvidéki megyéknek, hogy ezentúl senki ne merjen egy frtban többet, mint 100 drt se követelni, se elfogadni.²

¹ Teleki Okl. 781.

² Teleki Okl. 485.

Városaink nemzetisége.

A városi intézmény az állam testének egy külön része, mely a maga életét különleges viszonyok sajátos alakulásának köszönheti s fejlődése az uralkodó szükség és politikai áramlatnak megfelelőleg az ország többi intézményeitől független. A városok nagyobb mérvű szaporodásának, a városalkotó polgári rend kifejtésének okai a benső politikai helyzetekben és országos eseményekben keresendők ugyan: de úgy megalakulásának módozataiban, mint fejlődésének igazán speciális irányában a városi szervezet eleitől fogva úgy tűnik fel, mintha nem Magyarország földén, nem a magyar nemzet kebelében, nem a magyar királyok által ápolva nőtt volna fel. Igaz, hogy ennek megint meg vannak a maga okai, IV-ik Béla király a tatárpusztitástól mérföldekre néptelen országban, ha azt nem akarta, hogy sok termékeny talaj művelés nélkül, értéktelenül heverjen: rá volt utalva: hogy bármi úton gazdát adjon az elárvult vidéknek. És a hívogató szóra, kecsegtető ígéreteire megnépesülnek a régi lakóhelyek. De az elpusztult nép helyébe idegenek jöttek, jobbára németek, kik nemzetiségi jellegüket, szokásukat, intézményeiket, meg szellemüket magukkal hozzák s kiváltságos helyzetükben, elkülönítve csaknem minden asszimiláló hatástól, századokig megtartják, sőt fejlesztik. Szerencsétlenségre nemsokára a magyar uralkodóház is kihal s a következő vegyes házból származott királyok — bármily érdemei vannak is az ország konzolidálásában egy Róbert Károlynak és Nagy Lajosnak — nem hogy nemzeti egység teremtésére törekedtek volna, de a városi intézményt a magyar államtest más tagjaival szerves összeköttetésbe hozni is elmulasztották, sőt előmozdították a városi életnek zártkörűségét s így a magyar nemzet egyetemére, annak művelésére nézve idegenné tették a polgári elemet.

Közönségesen elfogadják, hogy a városok virágzásának kora Zsigmond uralkodásának ideje, a ki sok községet erősített meg

falakkal s azokat a megillető önkormányzati jogokkal felruházván, városi rangra emeli; a ki az 1405-iki országgyűlésen rendezi a városok szervezetét, kiváltságokat osztogat s a városok gyarapodását mindenképen elősegíteni törekszik; a ki a városokat országos rangra emeli s követeinek helyt biztosít az ország rendei közt. És valóban nem tekintve azt, hogy Zsigmondot a városok emelésére a kényszerűség vitte, hogy neki az országnagyok féktelen hatalma ellenében egy erős udvari pártra volt szüksége: az ő uralkodása korszakot képez a városok történetében s éppen azért fontos, mert ő az első, ki a városokat az állam szervezetével szorosabb kapcsolatba hozta.

Mátyás korában a magyar szellem ápolása nem divat. A renaissance életre keltő emlői sem a magyar műveltséget erősítik meg, hanem a latin nyelvet emelik fel, mely mostoha testvérét majdnem minden jogától megfosztja. A renaissance szellemétől elcsábított király mindenre gondol inkább, mint a magyar nyelvre, melyet tökéletlensége miatt, kivált a tudomány szempontjából, figyelemre méltónak sem tart.

Ily körülmények között természetes, hogy a városok nemzetisége a magyarság javára egy cseppel sem változott, sőt a folytatott rendszerben a XVII. századig csaknem kirekesztőleg idegenek a birtokosai a városoknak, iparnak, kereskedelemnek. Igaza van Ranzannak, ki e kor nemzetiségi viszonyairól ezt mondja: „Ceterum qui sunt, aut mercatura aut artium usu vivunt, eorum plerique Germanici sunt, non Hungarici generis homines.“¹

Mátyás alatt, uralkodásának különösen második felében tömegesen telepednek meg városainkban az olaszok: de ezek úgy látszik, nem voltak oly szívósak; mint a német faj s nem is zárták el oly ridegen magukat a külső hatásoktól, s így rövid idő alatt vagy egyik vagy másik nemzetiségbe beleolvadtak.

A németeknek ellenben nemzetiségükhöz való görcsös ragaszkodások vak türelmetlenséggé is fajult, mi itt-ott a köztük levő viszonyt a gyűlölet legmagasabb fokáig feszültté tette. Budán a bíró választás felett véres jelenetek ismétlődnek. Az erdélyi szászok kimondják, hogy „in civitatem non nisi Germanus recipitur“; nemest nem tűnnek maguk között; mikor 1474-ben Mátyás kíván-

¹ Schw. I. 329.

ságára befogadják a domokosokat, egyik feltételül kikötik, hogy a rend tagjai németek legyenek, legalább legnagyobb részben.¹

Legtúlzottabb nemzetiségi agitációt fejtettek ki a czéhek, melyek a nemzetiségből is monopoliumot csináltak; s ezért ugyanazon városban is sok ideig fennállott a válaszfal magyar és német mesterek között, s külön czéhekre szakította őket az egymás iránti gyűlölet még oly iparágaknál is, melyekhez a nemzetiségi kérdésnek igazán semmi köze. A nagybányai mészáros czéh 1506-ban a magyar mészárosokat kirekeszti kebeléből s csak Ulászló rendeletére fogadja be 1507-ben azon az alapon, hogy a Mátyás által kiállított czéhszabadság nemzetiségi megkülönböztetést nem tett. Ennek pedig csupán az az oka, hogy a czéhszabadság adományozásakor még csak németekről lehetett szó, de azután Nagy-Bánya gyorsan magyarosodott s 1506-ban már a mészárosmesterek közt magyarok s németek csaknem felles számmal voltak. Selmecezen 1554-ben a város tanácsa kénytelen közbevetni magát és kérni a vargák czéhét, hogy egy tót mestert fogadjon be kebelébe.

A városok az egész században a nemzeti nyelv dolgában jó formán semmi előmenetelt nem tettek. Még az az esküforma is, melyet a városok Mátyás megválasztásakor tettek s minden város tenni köteles volt, német nyelven van szerkesztve, mert a magyar nyelvet bizonyosan nem értették. Ez eskü így hangzik: „Das uns Gott helffe, unsere liebe Frau und alle Gottes Heiligen, das wir von der Stadt. N. wegen kein anderen König haben wellen, nach erwelen werden, den den Herrn Waydafia Mátyásch, und wellen in gehorsam sein, und dienen mit Recht und worer trew, als unserm gnädigen Hern, und dergleichen dem Grossmächigen Herrn Zilágyi Michal an seiner stat dieweil und er Gubernator ist.“²

A városok lakosságának zöme tehát német. Olyan városok is, melyek a következő században elmagyarosodnak, ekkor még kizárólag német jellegűek, mint pl. Kassa, mely eredetileg flandriai és szász telepítvény.

Magyar lakosságú városunk alig van. Ilyen Szeged, mely eleitől fogva magyar, ilyen Debreczen. Pest szintén magyar jellegű város, bár mesterei közt németek nagy számmal vannak. Mátyás,

¹ Körömi. 8.

² Kovachich. Supl. II. 137.

mikor a vargák czéhszabályzatát megerősíti, tam per cerdones Hungaros, quam Teutonicos sive alterius lingvagii cerdones-ről szól.¹

Sok városban két vagy több nemzetiségű elem él és verseng egymással. Kolozsvárott, mint láttuk, az aequiparatio már Mátyás korában teljes a magyar és német lakosság között. Vác városa szintén „civitas teutonicalis et hungaricalis“ néven fordul elő, polgárai 1489-ben „cives utrarum civitatum Wacienses“nek mondatnak. Más helyeken a szlávok él együtt a magyarokkal vagy németekkel. Tata pl. a XV. és XVI. században két részből áll: Tata Hungaricalis és Tata Sclavonicalis. Lőcsén németek és vendek élnek, Rózsahegyen tótok és zsidók. Székesfejérvár jellege inkább olasz. Régi pecsétnyomója is „S. Latinorum Civium Albensium“ felírású.

Az ipar és kereskedelem határozottan a németek kezében van, kivéve egypár mesterséget, mely specialiter magyar jellegű. Ilyen pl. a csizmadia, magyar szabó, gubacsapó stb; ide tartozik az ötvös és aranyműves. Az állattenyésztés földmivelés és ipar terén a németek után a magyar lakosság a legjelentékenyebb. Az olaszok inkább a nagyobb kereskedelem közvetítői, kivált pedig a pénzmanipuláció közegei; különösen a bankok, pénzváltó-intézetek körül forgolódnak. A zsidók minden tisztességesebb megélhetési eszköztől elzárva uzsorával keresik kenyerüket s zálogra kölcsönöznek. Városi lakosokul említi Mátyás egyik oklevelé 1476-ban a cigányokat, kik a nagy-szebeni külvárosokban laknak s az a rendeltetésük, hogy a város munkáiban segédkezzenek.²

¹ Kovachich Form. 442

² Teleki Okl. 588.

Szellemi műveltség, humánus intézetek.

A háború szelleme a tudománynak és művészetnek kevés táplálékot juttatott. A férfi értékét testi ereje s vitézsége határozta meg, nem pedig a szellemiekben való előhaladottsága. Feljegyezték, hogy a magyar zászlós urak között is sokan voltak, kik írni nem tudtak. Ilyen volt pl Báthori István erdélyi vajda, Guthi Ország László, Rozgonyi László stb., nem is említve az alacsony sorsból felemelkedett óriás erejű Kinizsit.¹ Még a kiknek ex officio a tudományokkal kellett, volna foglalkozniok, a püspökök között is bizonyos férfiatlanságnak tekintették a könyves műveltséget, úgy hogy Báthori Miklóst, ki sokra becsülte a tudást s nagyon szeretett olvasgatni, eme praeter patriae mores viselkedéseért kinevezték. Mint nagy dolgot jegyezték fel, hogy Dóczi Orbán oly szép olvasottságú püspök volt, hogy ismert sok szakbeli munkát s vitatkozások alkalmával könnyen rá tudott nyitni a kérdés alatt levő tekintélyes bizonyító helyre.

Ezek eléggé tanúsítják, hogy az iskoláztatás Magyarországon a XV. században magas színvonalon nem állott. Voltak püspöki, zárdai iskolák, bölcsei és ápolói ez időben a tudománynak; de gyakorlati hasznuk ez iskoláknak nagyon kevés, mert a papok képzésén kívül nem gondoltak másra, s a világiak számára nehezen nyíltak meg.

És ebben állott már városainknak egyik legnagyobb művelődés történeti fontossága, hogy iskolákat állítanak, oltárt nyitnak a tudásnak s előbb viszik az emberi szellem fejlődését.

A könyvnyomtatás feltalálásával az iskolák nélkülözhetetlen eszközeivé lesznek az emberi szellem és társadalom életének s fejlődésének. A pozsonyi és budai iskolák szervezése, a nagy országos egyetem nagyméretű terve s a megkezdett építkezés óriási arányai tanuskodnak róla, hogy Mátyás megértette a felfogta az

¹ Fessler V. 682

iskolák szükséges voltát s magasztos hivatását. A pozsonyi iskola, melynek szervezése körül Vitéz János szerzett elismerésre méltó érdemeket, ily tudós tanárokat tud felmutatni, kik közül egyik másik nemesak európai műveltségű, de a középkor sajátos eszmebilincseitől megszabadulva jóval megelőzi korát. Ezek közé tartozik Regiomontanus, a híres matematikus és csillagász, kinek földünkéről s a csillagokról nyilvánosan hirdetett nézetei több mint egy századdal megelőzték a világhírűvé lett Galileit (Galilei 1564-ben született). Ott működtek a pozsonyi iskolában: Julius Aemilius és a Montagna természettudósok és orvosok, Bandinus és Torquatus plátói bölcsesek, Barius Miklós és Aretin Dónát jogtudósok, Nimerius matematikus, és csillagász, Niger Péter stb.

Mátyás korában a szabad királyi városok mindenikében iskola van vagy iskolát állítanak, melyben a „mesterek“ vallásra, s a tudomány elemeire oktatnak. Dicsérőleg említik meg a bártfai, löcsei, kassai s fejérvári iskolákat.¹

A zárdai iskolák közül előkelő helyen áll a kolozsvári domokosok óvári zárdaiskolája, mely jeles könyvtár gyűjteménye mellett arról is nevezetes, hogy Mátyás itt tanult.²

Váczon egy Liceum vagy Akadémikum Gymnasium nevű felsőbb tanintézet virágzott, főleg a tudománykedvelő Báthory Miklós püspök védszárnyai alatt; a mohácsi vészszel azonban elenyészett.³

A tudományt szomjazók ellátogattak a külföldi iskolákba is; pláne a városok német lakossága buzgalommal tódult az 1365-ben alapított bécsi egyetemre. Fraknói Vilmos egy kis tanulmányban érdekes statisztikai adatokat közöl ez egyetem magyarországi látogatottságáról. E szerint a XIV és XV. században nem csak tanulók látogatták Magyarországból nagy számmal Bécsnek nagyhírű tanintézetét, hanem az ország minden részéből még tanárok is kerültek az egyetem tanszékeire. Ezek száma összesen 122, melyből 33 esik az erdélyi szászokra, kik bár legtávolabb laktak, úgy látszik a legélénkebb összeköttetésben állottak a németekkel. Az egyetemen megfordult összesen: 1800 magyarországi ifjú; ezek között 355 erdélyi szász, míg a Szepességet csak 27 tanuló

¹ Schw. II. 160.

² Jakab I. 518.

³ Karcsu I. 37.

képviseli. Buda ifjai közül Bécsben járt: 60: utána legtöbbet Pozsony mutat fel: 57-et. Kolozsvárról: 37; Soponból: 35; Pestről: 33; Székesfejérvárról 32 tanult ott. Ennél kevesebbet, 30—20-at küldött fel: Pécs, Kőrmöczbánya, Nagy-Várad, Nagy-Szombat, Szeged, Pápa; 20—10-et: Zágráb, Csazma, Esztergom, Vác, Kőrmend, Kaproncza, Győr, Temesvár, Eger, Gyöngyös, Vasvár; 9—8-at: Kassa, Csanád, Pozsega, Gyula, Bács, Lippa; 7—6-ot: Beszterczebánya, Izdencz, Szatmár, Somorja; ennél is kevesebbet: Selmeczbánya, Nyitra, Kecskemét, Kőrös, Verebély, Tolna, Eszék, Varasd, Titel, Zalánkemén. Érdekes ez adatokból, hogy a felvidék nagyon gyéren látogatta Bécsét. Eperjes, Bártfa, Szeben stb. városok neve egészen hiányzik. Kassa német lakossága is szerfelett kevés tanuló küldött; valamint Beszterczebánya, Selmeczbánya, Nyitra is nagyon hátul állanak a sorban. A felvidék városai közül egyedül Kőrmöczbánya áll rendes helyén.

Elismerést érdemelnek városaink közhasznú s jótékony intézetek alapításáért. Minden nagyobb városnak van városi kórháza, melyet közpénzen s önkéntes ajándékokon tartanak fel. Beszterczebányán pl. a bányászok a legnagyobb pártfogói, kik érczes kőveket adományoznak költségei fedezésére.¹

Az orvosi tudomány azonban nagyon bölcös korát éli s jóformán alig több, mint kuruzslás. Tanúlságos példa az orvostudomány gyarlóságára a borbélyok czéhszabályzata, mely czéhnek tagjai a Chirurgusok (sebészek) és a fürdősök is. A sárospataki borbélyok 1607-ben kiadott szabályzata azt kívánja a borbélytól, hogy „megtudjon orvosolni oly nyavalyákat, melyeknek gyógyítása, az ő mesterségéhez illik, azaz tudjon sebet és fakadékokat gyógyítani; tudjon fogat kivonnia, szépen eret vágnia, megtört csontokat összeforasztania, kimenyült tagokat helyre állania, kelevényeket és különb-különféle daganatokat meggyógyítania, kenő ireket jól csinálnia. Annak felette azt több borbélymesterek előtt csinálja és főzze meg az ireket, t. i. a szürke iret, camphorát, diaquillont, zöld iret és méregvonó iret, dialteát, veres iret, populeont, az egyiptomi iret, görög iret, azaz diaconomot és öklelő iret.“

Gyógyszerház minden városban volt már e korban, de a gyógyszerészek nem a művelt osztályba tartoztak, hanem egy rangban állottak a kisebb boltosokkal. A budai törvénykönyv azt rendeli

¹ Ipolyi. Beszterczebánya. 70.

róluk, hogy a gyógyszeráros csak gyógyszert s gyógyszerárba való dolgokat áruljon, rőfös kereskedést ne folytasson.¹

Említettnek városi közfürdők, gyógyfürdők, melyeket a város gondozott s tőlük bizonyos jövedelmet húzott.

Némely helyen a vallás és erkölcs ápolása s jótékonyosság gyakorlása végett s annak a czímén társulatok keletkeztek. Egy ilyenről van említés Lőcsén 1402-ben, melynek neve: „Bruderschaft des heiligen Leichnams Christi.“ Tagjai vallásos és becsületes életre kötelezték magukat. Eljártak szorgalmasan az Úr házába, felvették a szentségeket, elvégezték a vallás követelte szerzetásokat, gyóntak, ajándékot adtak oltárra, templomra; ember-társaikkal békében éltek, a szerencsétleneken és szegényeken segítettek, embertársuk végtisztesség tételére hűségesen megjelentek.²

A szepességi papok 1248 óta fraternitásban voltak egymással, mely szövetség a reformáció után az evang. papok között is fennmaradt s csak az ellen reformáció idejében semmisült meg a türelmetlen üldözés következtében. Eleinte a testvéri szövetség munkássága csak belkörü volt. A minden évben újonnan választott szénior évenként kétszer összehívta. Isteni tiszteletet tartottak, közösen érdeklő ügyeiket megbeszélték. Az okmányokat és pecsétet, melyek a széniornál levő ládában állottak, minden gyűlésen felmutatták. A tanácskozást követő lakomán a legfiatalabb pap felolvasta az egyleti szabályokat. A reformáció korában a jótékonytságot és ajándékosztást is felvették működésük körébe.³

A kor szelleme durva. Csatazó harczú zaj rontja meg az egyszerű polgári életet, a háború vad kegyetlensége keményíti meg a vallásos szívét. A polgári elem küzdeni kénytelen a birtokosok önkénye s erőszaka ellen, kik ellen egyetlen menedéke a királyi oltalom. A királyi kegy drága ugyan, mert temérdek pénzbe és vérbe kerül; de legalább míg Mátyás vezeti a kormányt, biztosítva vannak érdekeik igaz megvédéséről. Városaink a viharos idők daczára is anyagi és szellemi haladásnak indultak s ha Mátyás szellemének csak kicsi részét öröklí is utódja, a hatalmas Magyarország békés és öntudatos igazgatása által e hon

¹ Salamon II. 459.

² Tört. tár. 1885. 28.

³ Weber Béla. 262. és Tört. tár 1885. 28.

népe legalább is nyugot legmiveltebb népei sorába emelkedett volna. Így a Mátyás nagy alkotásai, magasztos tervei csaknem nyomtalanul enyésztek el s a Mátyás kora alig lett egyébre való, mint hogy az elzúllott és csúffá tett ország nemes érzelmű lakosai elkeseredve gondoljanak vissza ez időkre s visszakivánják, mint arany kort, a Mátyás vas kezét, mely idő oly méltóságosan különbözött a nyomban rákövetkezett gyáva és tehetetlen korszaktól. Mert hát igazság, rend a lelke a jó kormánynak. Öntudatos, jóakarató igazgatás mellett kettős teher mellett is megnő az erő, mert a mit a közérdek egyik keze elvesz, ugyanaz más oldalról kamatozva tér vissza a jó polgár hajlékába.

FORRÁSMUNKÁK:

- Archeologiai közlemények.* 3 - 16. k.
- Bartal György* Csallóköz történeti vázlata. Pest. 1860. 8 r.
- Bonfin.* Historia Pannonica. Col. Agrippinae. 1690. 2 r.
- Bunyitay Vincze.* A váradi püspökség története.
- Chernel Kálmán.* Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. 1—2 k. Kőszeg 1877—8. 8 r.
- Corpus Juris Hungarici.* Tom. 1. Budae. 1822. 2 r
- Csánki Dezső.* Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I k Bpest. 1890. 8 r.
- Demko Kálmán.* A felső magyarországi városok életéről a XV—XVII. században. Bpest, 1890. 8 r.
- Dualszky János.* Nyitra vár és város történelmi vázlata. Nyitra. 1875. 8 r.
- Engel.* Geschichte des Freystaates Regusa. Wien. 1807. 8 r.
- Engel.* Geschichte des ungarischen Reichs. 1—5 Th. Wien. 1834. 8 r.
- Erdélyi muzeum.*
- Eschenloer.* Geschichte der Stadt Breslau vom Jahre 1440 bis 1479. II
- Fejér Gy.* Codex diplomaticus.
- Fejér Gy* Honi városainak nemzetünk kifejtülésére s csinosbítására befolyások. Pest. 1837. 8 r.
- Fejérpataky László.* Magyarországi városok régi számadáskönyvei.
- Fessler.* Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Th. 1—10. Leipzig. 1816—25. 8 r.
- Fraknói Vilmos.* Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. (Érték. a tört. tud. 3 k.).
- Gorové László.* Eger városának története. Pest. 1828. 8 r.
- Győri történelmi és régészeti füzetek.* II—IV k.
- Haas Mih.* Baranya. Pécs. 1845. 8 r.
- Hatvani Mih.* Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból (Monum. Hung. Hist. I k.)
- Hetényi János.* Honi városaink befolyásáról nemzetünk kifejlődésére és csinosbítására. (Természettudományi pályamunkák I k.) Buda. 1841 8 r
- Hornyik János.* Kecskemét-város története. 1—4 k. Kecskemét. 1860—6. 8 r.
- Horváth Mihály.* Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a XVI. sz. elejéig. Buda. 1842. 8 r. (Tört. pályamunkák II k.)
- Ipolyi Arnold.* Besztercebánya városa műveltség-történeti vázlata. Bpest. 1874. 8 r.
- Ipolyi Arnold.* A magyar iparélet történeti fejlődése. Bpest 1877. 8 r.
- Ipolyi Arnold* Magyar műtörténelmi tanulmányai. Bpest. 1873. (Kisebb munkái.)

- Istvánffy Nic.* Regni Hungarici Historia. Col. Agrippinae. 1685. 2 r.
- Iodnyi István.* Szabadka szab. kir. város története I r. Szabadka 1886. 8 r.
- Jakab Elek.* Kolozsvár története. 1—3 k. Oklevéltár 1—2.
- Kachelmann Joh.* Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. 3 Th. Scheimnitz 1867. 8 r.
- Kállay Ferencz.* Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időben. Nagy-Enyed. 1829. 8 r.
- Kaprinai Steph.* Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad. Pars. 1—2. Vindobonae 1767—71 4 r.
- Katona Steph.* Historia critica. XII—XVI.
- Karcsi Antal Arzén Vác* város története. 1—9 k. Vác. 1880—8. 8 r.
- Kossovich Károly* Az ipar és kereskedés története Magyarországon a XVI. század elejéig. Buda. 1842. 8 r. (Tört. pályamunkák II. k.)
- Körömy Árpád.* Iparviszonyaink a céhek szabályozásától a mohácsi vészig. 1376—1526. Bpest. 1883. 8 r.
- Kovachich.* Vestigia Comitiorum apud Hungaros. Budae 1790. 8 r.
- Kovachich.* Codex juris decretalis ecclesiae Hungaricae Tom. II. Pestini. 1815. 8 r.
- Kovachich.* Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regum etc. Pesthini. 1799. 4 r.
- Kovachich.* Supplementum ad vestigia Comitiorum apud Hungaros. II. Budae. 1800. 8 r.
- Kovachich.* Scriptores minores rerum Hungaricarum. I.
- Krizsko Pál.* A körmöczi régi kamara és grófjai. (Érték. tört. tud. 8 k.)
- Kun Miklós.* Miskolcz múltja, jelene tekintettel jövőjére. Miskolcz. 1842. 8 r.
- Lakatos Ottó.* Arad története. 1—2 k. Arad. 1881. 8 r.
- Lukács Ödön.* Nyíregyháza szab. kiváltságolt város története.
- Magyar tudományos értekező.* Knauz és Nagy Iván. 1—2 k. Pest, 1865. 8 r.
- Mészáros Károly.* Ungvár története. Pest. 1861. 8 r.
- Myskovszky Viktor.* A renaissance kezdete és fejlődése. Bpest. 1881. (Érték. a tört. tud. 9 k.)
- Orbán Balázs.* A székely föld leírása. 1—3. k. Pest. 1868—9. 4 r.
- Péchy Antal.* Alsó-Magyarország bányaművelésének története. 1—2 k. Bpest. 1884—7. 8 r.
- Pray Gy.* Annales regum Hungariae. Pars 1—5. Vindobonae 1764—70. 1 r.
- Pray Gy.* Historia regum Hungariae. Pars 1—3. Budae. 1801. 8 r.
- Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archivum.* I B. Nagyszében. 1880.
- br *Prónay Gábor.* Honunk kertészete a múltban s a jelenben. (Magyar akad. értesítő. IV. 1. sz. 1863.)
- Ráth Károly.* A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr. 1866. 8 r.
- Romer Flóris.* Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban. (Magyar akad. értesítő. II k. 1861.)
- Rosenfeld Mór.* Emléklap Temesvár szab. kir. város centennáriumi ünnepélyéhez. Temesvár. 1882. 8 r.
- Rupp Jakab.* Magyarország helyrajzi története. 1—3 k. Bpest. 1870—6. 8 r.

- Salamon Ferencz.* Budapest története 1—3 k. Bpest 1878—85. 8 r.
- Schwandtner.* Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. Tom. 1—3. Vindob. 1746—8. 2 r.
- Scriptores rerum Transilvanarum.* Tom I. Vol. I. Complexum Chr. *Schesaei* ruinas Pannonicas, adcurante Jos. Car. Eder.
- Szádeczki Lajos.* A czéhek történetéről Magyarországon. (Érték, tört. tud. XIV k.) Századok. 1867—1891.
- Szepesmegyei* tört. társulat évkönyve. 1885—6 és 1889.
- Szücs István.* Szab. kir. Debreczen város történelm.: 1—3 k. Debr. 1871. 8 r.
- Tabódy József.* Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. Munkács 1860. 8 r.
- Teleky.* Hunyadiak kora. 1—6 k. és 10—12 k.
- Thallóczy Lajos.* A keleti kereskedelem története Magyarországon. Bpest. 1882. 8 r.
- Tooth János.* Kis-Kun-Halas város története Nagy-Kőrös. 1861. 8 r.
- Történelmi tár.*
- Tóth Lőrincz.* Adalékok az ipar s kereskedelem történetéhez Kassán. (Kassai főgimn. jelentése 1885/6.)
- Tutkó József.* Szab. kir. Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa. 1861. 8 r.
- Varga Ferencz.* Szeged város története. I k. Szeged. 1877. 8 r.
- Wagner Car.* Analecta Scepusii sacri et profani. Pars. 1—4. Viennae. 1774—8. 4 r.
- Wagner Car.* Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Pos. et Cassoviae. 1780. 8 r.
- Weber.* Geschichte der Stadt Bela. Igló. 1892. 8 r.
- Wenzel G.* Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéhez. Pest. 1857. 8 r.
- Wenzel G.* Magyarország bányászatának kritikai története. Bpest. 1880. 8 r.
- Wenzel G.* Magyarország mezőgazdaságának története. Bpest. 1887. 8 r.
- Wenzel G.* Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. (Érték, társad. tud. 4 k.)
- Wenzel G.* Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei. (Érték, tört. tud. 2 k.)
- Wenzel G.* Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-Lucsei Dóczyakkal. 1494—1548. (Érték, tört. tud. 6 k.)
- Wenzel G.* Tata fénykora. (Érték, tört. tud. 8 k.) stb.

